

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
OSMANLI MÜESSESELERİ VE MEDENİYETİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İZMİR YANGINLARI
(XVIII. ASRIN ORTALARINDAN 1922'YE KADAR)

NEŞE ESİRKİŞ

2501121014

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Arzu TOZDUMAN TERZİ

İstanbul-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : NEŞE ESIRKIŞ Numarası : 2501121014
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : TARİH / YENİÇAĞ TARİHİ Danışmanı : PROF. DR. ARZU TOZDUMAN TERZİ
Tez Savunma Tarihi : 04.07.2019 Saati : 11:00
Tez Başlığı : " İzmir Yangınları: XVIII. Asrın Ortalarından 1922'ye Kadar "

A) DÜZELTME VE RED DURUMLARINDA JÜRİ ÜYELERİNİN ORTAK ÖNERİ VE GÖRÜŞLERİ:

KABUL DÜZELTME [] RED []

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KARAR	ORTAK KANAAT *
1- PROF. DR. ARZU TOZDUMAN TERZİ		Kabul	KABUL
2- PROF. DR. MEHMET CANATAR		KABUL	
3- PROF. DR. MEHMET İPŞİRLİ		Kabul	
YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KARAR	
1- DOÇ.DR. NURDAN ŞAFAK			
2- DR. ÖGR. ÜYESİ ÖZGÜR ORAL			

B) JÜRİ ÜYELERİNİN KİŞİSEL OLUMSUZ ÖNERİ VE GÖRÜŞLERİ: **

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KİŞİSEL GÖRÜŞ
1- PROF. DR. ARZU TOZDUMAN TERZİ		
2- PROF. DR. MEHMET CANATAR		
3- PROF. DR. MEHMET İPŞİRLİ		
YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	
1- DOÇ.DR. NURDAN ŞAFAK		
2- DR. ÖGR. ÜYESİ ÖZGÜR ORAL		

* Oybirliği durumunda "düzeltme" veya "red" kararı veren jüri üyeleri ittifak ettikleri öneri ve görüşlerini burada kendilerine ayrılan yere yazarlar.

** Oyçokluğu veya oybirliği durumunda "düzeltme" veya "red" kararı veren jüri üyeleri ittifak hali dışında kişisel öneri ve görüşlerini burada kendilerine ayrılan yere yazarlar.

Belirtilecek açıklamalar için ayrılan yerlerin yeterli olmaması durumunda formun arka yüzü veya ek bir kağıt da kullanılabilir.

ÖZ
İZMİR YANGINLARI
(XVIII. ASRIN ORTALARINDAN 1922'YE KADAR)
Neşe Esirkış

Kadım medeniyetlerin kurulduğu Anadolu toprakları, tarih boyunca pek çok millete ev sahipliği yapmıştır. Şüphesiz bu coğrafyanın içinde İzmir'in özel bir yeri vardır. Anadolu'nun Avrupa'ya açılan kapısı olan İzmir, verimli toprakları ve yollarının ticarete elverişli olmasıyla farklı birçok kültür için yaşanabilecek yer haline gelmiştir.

İzmir'de Türkler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Frenkler olmak üzere beş kimlik vardı. Her birinin yaşadığı saha farklıydı. Şehirde batı mimarisine sahip düzenli bahçeler, taş evler ve geniş sokaklar Frenk Mahallesindeydi. Burada konsoloslar ve Avrupalı tüccarlar yaşardı. Rum ve Ermeni Mahallesi evlerinin yapısı, sokak düzenleri Frenk Mahallesi ile benzerlik gösteriyordu. Yahudi ve Türk Mahallesi ise Kadife Kale'ye doğru kurulmuştu. Sokaklar daha gayri nizami ve dardı. Evler ise neredeyse iç içe geçecek kadar yakın ve genellikle ahşaptan inşa edilirdi.

Çalışma alanımızın sınırlarında kalan 1763-1922 tarihleri arasında İzmir'de, kısa aralıklarla birçok yangın yaşanmıştır. Genellikle kaza sonucu ortaya çıkan bu yangınlar binaların çoğu ahşaptan yapıldığı için, kısa sürede yayılmış ve etkisi büyük ölçekli olmuştur. Sık yaşanan yangınlar şehrin ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiş, her seferinde kentin yeniden inşa edilmesine ve kültürel birikiminin silinmesine neden olmuştur. Son yaşanan 1922 İzmir yangını bu durumun en somut örneğidir.

Anahtar Kelimeler: İzmir, yangın, doğal afetler.

ABSTRACT
FIRES OF SMYRNA
(XVIII. FROM MID CENTURY UNTIL 1922)

Neşe Esirkış

Anatolia, where ancient civilization were established, has been home to many different nations throughout history. Undoubtedly, İzmir had a very special place in this geography. İzmir which is the gate of Anatolia to Europe, with its fertile lands and the widening of the hinterland, has been favorable for both trade and many different cultures here for centuries.

There were five elements in Izmir: Turks, Greeks, Armenians, Jews and Franks. The area in which each lived was varied according to their culture. The stone houses and large streets were in the Frank neighborhood. Consulates and European merchants lived here. Greek and Armenian neighborhood house and street layouts were similar to the Frank neighborhood. The Jewish and Turkish neighborhoods were built on the outskirts of the Kadife Kale, so the streets were more disorganized, spontaneous and narrow. The houses were almost close enough and they were usually built into with wood.

The Izmir fires (1763-1922), which is our topic has experienced many fires in short intervals and we see that the fires are usually the result of an accident. Since the constructions were made of timber, the fire spread quickly and the effect was large scale. Fires that were so frequent in a short time also affected the city's economy in the negatively. Because each time something is rebuilt, the city's cultural accumulation has been erased each time. The last living 1922 Izmir fire is the most concrete example of this.

Key Words: Smyrna, fire, natural disasters.

ÖNSÖZ

Batı Anadolu'nun merkezi İzmir, tarih boyunca çeşitli istilalara maruz kaldı. Çoğu zaman şehrin kara ve deniz tarafının farklı topluluklar tarafından zapt edilmesi yüzünden İzmir asırlarca potansiyel gelişimini gösteremedi. İstilalar kadar doğal afetler de İzmir'e büyük zarar verdi. Bunun içinde yangınların yeri ayrıdır. Her büyük yangın ile şehir neredeyse baştan inşa edilmiş, sonucunda kentin kültürel ve iktisâdî birikimini yıkıma uğratmıştır ancak diğer taraftan bu durum imkânlar dâhilinde kentin yenilenmesine de vesile olmuştur. Bu çalışmada İzmir yangınlarının şehirde oluşturduğu hasar ve devletin bu tahribatlar karşısında aldığı tedbirler incelenmiştir.

Tez; giriş, dört bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Giriş kısmında İzmir'in tarihçesi ile şehrin yaşadığı deprem ve yangınlar kısaca irdelenmiştir. Birinci bölümde XVIII. asrın ikinci yarısında yaşanan yangınlar ele alınmıştır. Bu fasılda üç yangın işlenmiştir. Ağırlıklı olarak arşiv belgelerinden yararlanılmıştır. İkinci bölümde XIX. asrın ilk yarısında yaşanan yangınlar çalışılmıştır. Tespit edebildiğimiz dokuz yangın yüzyılın bu yarısında yaşanmıştır. Dönemin gazetesi Cerîde-i Havâdis ilk kez 1841 yılında, Takvim-i Vekâyî gazetesi ise 1845 yangınında kullanılmıştır. Bu dönemde bir önceki yüzyıla göre daha fazla arşiv belgesine ulaşılabilmektedir. Üçüncü bölüm, XIX. asrın ikinci yarısındaki İzmir yangınlarıdır. Bu dönemde sekiz yangın yaşanmış ve çoğu kaza ile çıkmıştır. Yüzyılın bu devri çalışılırken yine dönemin gazetelerine başvurulmuştur. Ağırlıklı olarak arşiv belgeleri kullanılmıştır. Dördüncü bölüm, XX. asrın başında İzmir'in geçirdiği büyük yangın başlıklı kısımdır. Burada Osmanlı İzmir'inde yaşanan son büyük afet olan 1922 yangını işlenmiştir. Bu çalışmada konu ile ilgili yazılmış diğer eserlerin aksine arşiv belgeleri ve raporlar esas kabul edilmiştir. Metin bu temel üzerine inşa edilmiş ve raporlar üzerinden tartışılmıştır. Yazının ilerleyen safhalarında ise gazeteler ve döneme şahitlik etmiş kişilerin ifadelerine de başvurulmuştur. Özellikle XIX. asrın ilk yarısına dair çok çeşitli gazeteler mevcuttur. Çalışmamızın bu kısmına dönemin basınının çeşitliliği de yansımıştır. Vakit, Tasvir-i Efkâr, İleri, kullanılan gazetelerden bazısıdır.

Bu vesile ile İzmir yangınlarını çalışmayı bana öneren değerli hocam Prof. Dr. Arzu Terzi'ye, her zaman görüş ve önerilerini benden esirgemediği için çok teşekkür ediyorum. Çalışmalarım sırasında benimle birlikte heyecanlanan ve her daim fikirlerini benimle paylaşan kıymetli hocam Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na ne kadar şükranlarımı sunsam azdır. Aynı zamanda her zaman desteğini hissettiğim saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mehmet İpşirli'ye her

zaman minnettar olacağım. Bunun yanında Sinem Serin'e, kıymetli arkadaşlarım Erkan Öztürk, Necmettin Ayan ve Ali Seslikaya'ya destekleri için çok teşekkür ediyorum. Bu zorlu süreçte bir an olsun eksiklik hissettirmeyen aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Neşe ESİRKIŞ

İstanbul, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	ix
HARİTALAR LİSTESİ.....	x
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

XVIII. ASRIN İKİNCİ YARISINDAKİ YANGINLAR

1.1. 1763 Frenk Mahallesi Yangını.....	12
1.2. 1778 Yangını.....	14
1.3. 1797 Yangını.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

XIX. ASRIN İLK YARISINDAKİ YANGINLAR

2.1. 1834 Kasap Hızır Yangını.....	23
2.2. 1841 Yangını	23
2.3. 1842 Yangını	29
2.4. 1845 Yangını	30
2.5. 1846 Yılı İzmir Yangınları.....	37
2.6. 1847-1848 Yılı İzmir Yangınları.....	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XIX. ASRIN İKİNCİ YARISINDA YANGINLAR

3.1. 1852 Yangını	42
3.2. 1857-1858 Yılı İzmir Yangınları.....	45
3.3. 1860-1861 ve 1863 İzmir Yangınları	45
3.4. 1882 ve 1898'de İzmir'de Yaşanan Yangınlar	49

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XX. ASRIN BAŞINDA İZMİR'İN GEÇİRDİĞİ BÜYÜK YANGIN: 1922 İZMİR YANGINI

4.1. 1922 Yangını Kimlerin Çıkarttığı Meselesi	52
4.2. Büyük Yangından Önce Çıkan Öncü Yangınlar	55
4.3. İzmir'in Ateşe Verilmesi	59
4.4. 1922 Yangının Ardından İzmir	65

SONUÇ	71
BİBLİYOGRAFYA	78
EKLER	88

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo I:	Milletlere Göre Ekmek ve Un Dağılımı.....	27
Tablo II:	Kökenlerine Göre 1845 Yangınında Zarar Görenlerin Listesi.....	31
Tablo III:	1845 Yangınında Oturma Şekline Göre Zarar Görenler ve Bağışlanan Paranın Miktarı:.....	34
Tablo IV:	1845 Yangınında Felaketzede Miktarı ve Bağışlanan Paralar.....	34
Tablo V:	1852 Yangınında Zarar Gören Toplam Yapı Türleri.....	44
Tablo VI:	İzmir Yangınları (1763-1922).....	75

HARİTALAR LİSTESİ

Harita I:	İzmir'in 1780 Yılına Ait Harita-Krokisi.....	89
Harita II:	1778 Yangınına Yakın Bölgeler.....	91
Harita III:	1841 Yangını Başlangıç Noktası.....	92
Harita IV:	1845 Yangını Başlangıç Noktası.....	93
Harita V:	1852 Yangını Görseli.....	94
Harita VI:	1860 Yangın Mahalleri.....	96
Harita VII:	1860 Yangını Mahalli Gül Sokak.....	97
Harita VIII:	XIX. Yüzyıl'da İzmir Mahalleleri.....	101
Harita IX:	1922 Yangını Sırasında Ermeni Mahallesi.....	106
Harita X:	1922 Yangını Sahası.....	107
Harita XI:	Tasvir-i Efkar Gazetesine Göre 1922 Yangınında Yanan Mahaller.....	108
Belge I:	1852 Yangınında Yanan Yerler.....	95

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf I:	1766 yılına ait Fransız Konsolosluğu Binası.....	88
Fotoğraf II:	Frenk Caddesi 1884.....	90
Fotoğraf III:	Eski İzmir Gümrüğü.....	98
Fotoğraf IV:	Gümrük Depolarının Karadan Görünüşü.....	99
Fotoğraf V:	Farklı Açıdan İzmir Gümrüğü.....	100
Fotoğraf VI:	XIX. Yüzyıl Başında Türk Mahallesi Genel Görünümü.....	102
Fotoğraf VII:	XIX. Yüzyıl Başında Türk Mahallesi.....	103
Fotoğraf VIII:	XIX. Yüzyıl Başı Farklı Bir Açıdan Türk Mahallesi.....	104
Fotoğraf IX:	Rum Mahallesi.....	105
Fotoğraf X:	Türk, Ermeni ve Rum Mahalleleri.....	105
Fotoğraf XI:	1922 Büyük İzmir Yangını.....	109
Fotoğraf XII:	Farklı Açıdan 1922 Yangını.....	109
Fotoğraf XIII:	Farklı Açıdan 1922 Yangını.....	110
Fotoğraf XIV:	1922 Yangını Sonrası İzmir.....	110
Fotoğraf XV:	1922 Yangınının Şehirde Yarattığı Tahribat.....	111
Fotoğraf XVI:	1922 Yangını Sonrası İzmir İçinden Bir Görüntü.....	112

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
A.DVN.MHM.	Sadaret Divan Mühimme Evrakı
A.AMD.	Bab-1 Asafî Amedi Kalemi
A.MKT.	Bab-1 Asafî Mektûbî Kalemi
A.MKT.MHM.	Sadaret Mektûbî Mühimme Kalemi Evrakı
A.MKT.UM.	Sadaret Mektûbî Kalemi Umum Vilayat Evrakı
ATASE	Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Denetleme Başkanlığı Arşivi
BEO.	Babialı Evrak Odası Evrakı
Bkz.	Bakınız
C.BLD.	Cevdet Belediye
C.DH.	Cevdet Dâhiliye
C.HR.	Cevdet Hariciye
C.ML	Cevdet Maliye
DH.MKT.	Dâhiliye Nezareti Mektûbî Kalemi
DİA	Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
HAT.	Hatt-ı Hümâyûn
HR.İM.	Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı
HR.MKT.	Hariciye Nezareti Mektûbî Kalemi Evrakı
HR.SYS.	Hariciye Nezareti Siyasi
IRCICA	İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi

İA.	Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İ.DH.	İrade Dâhiliye
İ.MVL.	İrade Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye
İ.Ü.E.F.	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
MAD.d..	Maliyeden Müdevver Defterler
MVL.	Meclis-i Vâlâ Evrakı
Y.PRK.UM.	Yıldız Perakende Evrakı Umumi

GİRİŞ

İzmir şehri, milâttan önce XI. asırda, İonia göçlerinin başlangıcı sırasında kuruldu. Efes'ten çıkan bir topluluk sahili takip ederek İzmir'e ulaştı ve yerlilerini kaçırarak yeni Smyrna'nın temellerini oluşturdu. Milâttan önce VII. asırda İzmirliiler Lidya Devleti'nin saldırılarıyla mücadele etti. VI. asırda bu kez İranlıların taarruzuna maruz kaldı. Bu ataklarla birlikte şehir tamamen tahrip oldu. Nüfusu dağıldı ve gündelik hayatı asırlarca kesintiye uğradı. İzmir'in tekrar kuruluşu Büyük İskender devri ile milâttan önce IV. asrın sonu, III. asrın başlangıcına rastlar. İzmir milâttan önce II. asırda Roma hâkimiyetine girdi. Hristiyanlığın ilk yayıldığı zamanlarda yeni dinin kolaylıkla benimsendiği yerlerden birisi oldu¹. Roma İmparatorluğu'nda İstanbul'dan sonra ikinci önemli şehir kabul edilen İzmir aynı zamanda Hristiyanlığın yedi kilisesinden birinin bulunduğu yeri².

Roma İmparatorluğu'nun parçalanması İzmir'i ticari açıdan etkilemedi. O tarihte İzmir'e rakip olan Efes'in siyasi durumu, Roma'da yaşanan karışık münasebetler, güvenli ticaret rotası arayışında olanları İzmir'e yöneltti³.

Coğrafi konumu bakımından açık denizlerde yaşanan tehlikelerden uzak olması, gemiler için çok uygun olan sahilinin kıyıya yakın noktasında derinleşmesi gibi sebepler İzmir'i dünya limanları içinde istisnasız bir yer haline getirdi⁴.

Şehir, milâttan sonra 440 yılında bir müddet Avrupa Hun İmparatorluğu ile Atilla'nın himayesine girdi⁵. 671 yılında Muhammed bin Abdullah kumandanlığında İstanbul'u kuşatan Müslümanlar aynı yıl İzmir'de konakladı⁶. Milâttan sonra VII. asrın sonlarından itibaren tüm Batı Anadolu, İslam akınlarına saha oldu. Bu baskınlar zaman zaman İzmir önlerinde yaşansa da bölgenin sağlam kaleleri akınlara mukavemet gösterdi fakat özellikle Müslüman akınlarının en yoğun olduğu VIII. asırda İzmir ticareti, iç bölgelerdeki istikrarsızlıklardan zarar gördü⁷. Şehir, kara tarafının Müslümanlar, deniz tarafının Hristiyanlarda olması dolayısıyla iktisâdî bakımdan yetersiz kaldı⁸.

¹ Besim Darkot, "İzmir", **İA**, V/II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul (yayın tarihi yok), s. 1243.

² Çınar Atay, **Tarih İçinde İzmir**, Tifset Basım ve Yayın, İzmir 1978, s. 14.

³ Darkot, a.g.m., s. 1243.

⁴ Mübahat Kütükoğlu, **İzmir Tarihinden Kesitler**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2000, s. 285.

⁵ Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s. 16.

⁶ Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s. 121.

⁷ Darkot, a.g.m., s. 1243

⁸ Kütükoğlu, "İzmir", **DİA**, XIII, İstanbul 2001, s. 521.

Büyük Selçuklu Devleti ile Azerbaycan'dan Batı Anadolu'ya kadar yayılan Türkler, Bizans'ın Anadolu'da hüküm sürmesi sebebiyle o coğrafyada tam anlamı ile ancak Malazgirt Savaşı'ndan sonra yer edinebildi. Gelen Türk boylarının hep batıya doğru ilerlemesi Doğu ve Orta Anadolu'dan önce Batı Anadolu'nun Türkleşmesi sonucunu doğurdu. Bu sebeple Anadolu Selçuklu Devleti'nden sonra kurulan ilk Türk Beyliği Çaka'nın kurduğu İzmir Beyliği olmuştur⁹. Malazgirt'ten sonra Türklerin İzmir'e gelmesiyle bölge halkı adalar ve Balkanlara göç etti¹⁰. Bu tarihlerde İzmir iki ayrı kısımdan oluşmaktaydı. İlki Kadifekale ve eteklerine yayılan Müslümanların yoğunluğunda olan bölüm; ikincisi bugün ki Konak ve Hisar Camii arasındaki aşağı kale, eski kale ve limanı çevreleyen muhitti¹¹.

Haçlıların İstanbul'u 1204'te ele geçirmesiyle Ege kıyılarında da anarşi dönemi başladı. Birçok başıbozuk Ege kıyılarında eşkıyalık yaptı. Bu dönemde Venedik ve Cenevizliler İzmir ve çevresinde istedikleri gibi hareket etti¹². Latinlerin İstanbul'u işgali ile Bizans İmparatoru Jean Vatace İzmir'e geldi. Buradaki imar çalışmalarına bir tapınak yaptırarak katkıda bulundu. Jesus Christe adındaki bu ibadethanenin yerinde bugün Kestane Pazarı Camii'nin olduğu rivayet edilir¹³.

Mihail Paleologos 1261'de İstanbul'u geri aldığı vakit bu eşkıyalara müdahale edemedi. Edebilecek kuvvete de sahip değildi. 1261'de Cenevizliler yeni imparatorun İzmir'de kendilerine tam hâkimiyet sağlayan kapsamlı bir imtiyaz elde etti¹⁴. Buna göre Cenevizliler İzmir'de kendilerine ait bir mahalle kurabilecekti. Cenevizliler bu antlaşmayı 1304 yılında İmparator II. Andranikos'a bir kez daha tasdik ettirdi. Hatta tuz ve sakız dışında yapacakları ticarete her türlü vergiden muaf olma hakkını da kazandılar¹⁵ ancak Batı

⁹ Kütükoğlu, **İzmir Tarihinden Kesitler**, s. 1; XI. asrın ikinci yarısında Bizans İmparatorluğu'nun kesintili yönetimine rağmen, iktidarına bağlı olan İzmir, 1076'da Selçuklu Sultanı Melikşah döneminde Anadolu'nun önde gelen komutanlarından olan Süleyman b. Kutalmış tarafından fethedildi. Onun vefatından sonra şehirde bir müddet Çaka Bey hüküm sürdü. Bkz. Darkot, a.g.m., s. 1243; Gültekin'e göre Sultan Melikşah Orta ve Batı Anadolu'nun zaptı için Süleyman Bey'i görevlendirdi. İstilalar bizzat Süleyman Bey'in kumandanı Porsuk Bey tarafından tamamlandı. Karmaşık ortamda Selçuk, Alaşehir, İznik, İzmir gibi şehirler alındı (1081) ancak İzmir yine Süleyman Bey'in kumandanlarından Çaka Bey tarafından 1084 yılında fethedildi. Bkz. Hakkı Gültekin, **İzmir Tarihi**, Korsini Basımevi, İzmir 1952, s. 42.

¹⁰ Kütükoğlu, **XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı**, İzmir Büyük Şehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2000, s. 14.

¹¹ Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s. 16.

¹² Darkot, a.g.m., s. 1244; Başka bir kayda göre İzmir 1204-1261 yıllarında Frenk İmparatorluğu zamanında ticaret merkezi olarak tekrar canlanmış. Bkz. Syrett, a.g.e., s. 19.

¹³ Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s. 16.

¹⁴ Darkot, a.g.m., s. 1244.

¹⁵ Kütükoğlu, **XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı**, s. 34.

Anadolu'nun o sıralarda hızlı bir şekilde Türk beyleri tarafından fethedilmesiyle bu imtiyazlardan uzun süre faydalanamadılar¹⁶.

İzmir, 1320'li yıllarda Aydınoğlu Ömer Bey b. Mehmet Bey'in eline geçti. 1333'te Ömer Bey zamanında İzmir'i ziyaret eden İbn-i Battuta o sırada İzmir'in geçmişte yaşadığı istikrarsızlık ve sürekli el değiştirmesinden dolayı tahribata uğradığını ve geniş bir kısmının harabe halde olduğunu aktarmıştır¹⁷.

Ömer Bey zamanında Akdeniz ticareti için önemli bir merkez olan İzmir, 1344 yılında Papa IV. Clemente'nin teşebbüsleri ile toplanan haçlı ordusu tarafından tekrar ele geçirildi¹⁸. Gazi Ömer Bey'in ölümünden sonra yerine geçen Hızır Bey, 1353 yılında Venediklilerle yaptığı antlaşmada Aydın Oğulları topraklarında Venediklilerin emniyet içinde ticaret yapabilmesi için güvence verdi. Bunun yanında denizden de Venedik gemilerini koruyacağını belirtti. Hububat, kuru yemiş, canlı hayvan ve esirlerden %6, tüccarların ihraç ve ithal edeceği mallardan %2 vergi alınması kararı da bu antlaşma ile uygulandı. Aynı tarihlerde İzmir'in daha güneyinde olan Ayasulug (Altoluogo) ve Balat (Palatia) İzmir'e göre ticari açıdan hayli öndeydi. Venedikliler buralarda konsolosluk açtı. Kuzeyde bulunan Foça'daki şap madenleri ise Cenevizliler tarafından işletilmekteydi¹⁹.

XIV. yüzyılın ikinci yarısında İzmir'de iktisâdî istikrar uzun süre devam etmedi²⁰. 1402-1403 yıllarında o bölgede bulunan Timur, İzmir'in aşağı kale kumandanı Guillaume de Mine'ye şehri tahliye etmesi çağrısında bulundu. Komutan teklife olumsuz karşılık verince muhasara başladı. 1403 yılında İzmir Timur tarafından fethedildi ve Timur şehirden ayrılırken Aydın Oğulları'na eski topraklarını teslim etti²¹.

Osmanlı Devleti'nde hükümdarsız geçen 1403-1412 yılları ve 1421-1423 tarihlerinde yaşanan iç karışıklıklar İzmir'i de dolaylı yollardan etkiledi. Bu süreçte İzmir'de yirmi yıldan fazla şehri ele geçirmek isteyen civardaki beyler ve merkezi yönetimin çekişmesi yaşandı. 1426 yılında ise şehir tam anlamıyla Osmanlılar tarafından fethedildi²². XV. asrın sonlarından

¹⁶ Darkot, a.g.m., s. 1244.

¹⁷ Darkot, a.g.m., s. 1244.

¹⁸ Darkot, a.g.m., s. 1244.

¹⁹ Kütükoğlu, **XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı**, s. 34.

²⁰ Syrett, **a.g.e.**, s. 19.

²¹ Darkot, a.g.m., s. 1244.

²² Syrett, **a.g.e.**, s. 19.

itibaren İzmir, Ege Denizi'nde gerçekleşen muharebelerden korundu. Denizden de saldırıya uğramadı²³.

İzmir, Osmanlı İmparatorluğu tarafından tam anlamı ile ele geçirildikten sonra zaman içinde kalkındı. Şehir, sayısız taarruz ve işgalden sonra tahrip olmuş haldeydi. Kent, her ne kadar Osmanlı yönetimi ile istikrara kavuşsa da; o sıralarda dünyada yaşanan yeni gelişmelerden etkilendi. Coğrafi keşifler, Amerika'nın keşfedilmesi, Avrupa denizcilerinin batı ile ilgilenmeye başlaması, Ümit Burnu'nun dolaşılmasıyla Hindistan ile yapılan ticaretin daha ekonomik hale gelmesi gibi sebepler kadîm ticaret rotalarının seyrini etkiledi. Fakat bu değişen koşullarda İzmir yine de, Anadolu, İran ve Orta Avrupa arasında Akdeniz ve Avrupa da aranan ürünlerin deposu işlevi görmeye devam etti²⁴.

Ziyarete gelen neredeyse çoğu seyyahta hayranlık hissi bırakan bu şehir tarih boyunca yaşadığı istilalar kadar, doğal afetlerden de etkilenmiştir. İzmir, Batı Anadolu Fay hattında bulunması sebebiyle depremler ve ardından yangınlardan dolayı tekrar tekrar inşa edilmiştir. Bu durum neredeyse kentin her seferinde şehir ve kimlik hafızasını kaybetmesine neden olmuştur.

Bilinen ilk deprem milâttan sonra 41 yılında İmparator Claudius zamanında yaşandı. Bu felaket sonucunda İzmir harap oldu²⁵. Claudius yıkılan yerlerin yeniden imar edilmesi için İzmir'e yardım etti. Tekrardan tiyatroyu inşa ettirdi. 64 yılında Nero devrinde büyük bir yangın meydana geldi²⁶.

Antonius Album'un yöneticiliği sırasında eyalette büyük bir deprem yaşandı. Bazı köyler tamamen yok oldu. İzmir ve Efes sakinleri sarsıntılar müddetince şehirden panikle uzaklaştı²⁷. 178 yılında yaşanan depremde Tiberius Mabedi yıkıldı. Küçük iç liman kapandı. Yangınlar çıktı. Yaşanan olaylar sonucu birçok insan öldü²⁸. Zeminde açılan çatlakların içine binalar gömüldü. İzmirli şehirlerinin yöneticileri önderliğinde bu felaketle cesur bir şekilde mücadele etti. Birçok komşu şehirde hazırlanan festivaller iptal edilerek İzmirliye para ve yardım gönderildi. İmparator Markus Aurelius yaşanan bu felaket karşısında çok müteessir oldu. İzmir'in on sene vergiden muaf tutulması için senatoya teklif verildi. Romalı bir senatör

²³ Darkot, a.g.m., s. 1245.

²⁴ Darkot, a.g.m., s. 1245.

²⁵ Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s. 121.

²⁶ İzmir ve diğer Helen şehirlerindeki bütün sanat eserleri bu dönemde Roma'ya nakledildi. Gültekin, **a.g.e.**, s. 28.

²⁷ Rivayete göre; Klarus Kâhinine danışılması ve Zeus'a bir kurban adanması sonucu sarsıntılar durmuştur. Gültekin, **a.g.e.**, s. 34.

²⁸ Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s. 121.

imar çalışmalarına nezaret etmek üzere şehre gönderildi. Birkaç sene sonra yapılan yardımların etkisi ile şehir tekrar imar olundu²⁹. İzmir’de antik çağdan kalma eserlerin çoğu bu depremden sonra inşa edilmiştir³⁰. 1025 yılında da sürekli depremler yaşanmıştır³¹.

XVII. asırda birbirinin peşi sıra önemli depremler ortaya çıktı. Bunlar 1626, 1639³² yıllarında gerçekleşti. 20 Mayıs 1653 depremi on beş dakika devam etti. Evler birbirine çarptı. Duvarlarda büyük yarıklar oluştu. Çatılar yıkıldı. Her gün beş-altı tane olmak üzere artçı sarsıntılar bir ay devam etti³³. 20 Mayıs-20 Haziran 1654 tarihleri arasında İzmirli bir ayı sallanarak geçirdi. 1654 depremi sırasında bazı Frenkler yanlarına para ve diğer kıymetli eşyalarını alarak daha güvenli gördükleri limandaki demirli gemilere yerleşti. Türkler ve Yahudiler ve bir kısım Frenkler bu deprem sırasında evlerini terk etmedi³⁴. 1663 tarihinde yine bir deprem yaşandı³⁵. 1664 yılı bahar aylarında sürekli sarsıntılar meydana geldi³⁶.

İzmir tarihinin bilinen en büyük afetlerinden birisi 1688 yılında kayıtlara geçti. İlk deprem 30 Haziran 1688’de gerçekleşti³⁷. 10 Temmuz Cumartesi günü öğleden önce yaşanan ikinci depremin merkez üssü İzmir koyu girişi, Sancak Kalesi civarı olduğu anlaşıldı. Sancak Kalesi bu sarsıntıyla toprağa öyle gömüldü ki toprakları görünmez hale geldi³⁸. Deprem sırasında toprak yarılıp içinden siyah renkli sular fişkırdı. Ardından sahile ölü balıklar vurdu. Pagos Dağı ve denize en yakın düzlük arasındaki bölgede otuz santimden fazla çöküntü yaşandı. Depremin şiddetiyle civar semtlerdeki evlerin dörtte üçü çökerek oturulamaz duruma geldi. Ağaçlar köklerinden söküldü. Eski gümrük binasının duvarları yıkılıp tavanı çöktü. Bu deprem sırasında 16.000 ila 19.000 kişinin hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. İzmirli levantenler genellikle hafta sonunda şehir dışındaki sayfiye yerlerinde dinlenme ya da avlanma ile vakit geçirdikleri için kendilerinden ölen kişi sayısı çok azdı³⁹. 10 Temmuz depremi daha çok Türk Mahallelerinde etkili olmuştur⁴⁰. Depremden hemen sonra Frenk Mahallesindeki bir binadan yangın başladı. Rüzgârın da etkisiyle büyüyen yangın diğer

²⁹ Gültekin, **a.g.e.**, s. 35-36.

³⁰ Tuncer Baykara, **İzmir Şehri ve Tarihi**, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir 1974, s. 86.

³¹ Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s. 121.

³² Kütükoğlu, “İzmir”, s. 517.

³³ Kütükoğlu, “İzmir”, s. 517.

³⁴ Baykara, **a.g.e.**, s. 85.

³⁵ Kütükoğlu, “İzmir”, s. 517.

³⁶ Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s. 125.

³⁷ Kütükoğlu, “İzmir”, s. 517.

³⁸ Necmi Ülker, **XVII ve XVIII. Yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi**, Akademi Kitapevi, İzmir 1994, s. 18-19.

³⁹ Ülker, **a.g.e.**, s. 19-20; Martal’a göre bu afetin sonucunda 10-15.000 kadar can kaybı oluştu. Abdullah Martal, **Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir**, Yazıt Yayın Dağıtım, Ankara 2007, s. 138; Baykara’ya göre ise 4.000 ile 15.000 arasında insan bu olaylar sırasında öldü. Baykara, **a.g.e.**, s. 86.

⁴⁰ Kütükoğlu, “İzmir”, s. 517.

yapılara sığıyarak Frenk ve Ermeni Mahallesini yok etti. Gümrük binası kurtarılan yerler arasındaydı. Alevler bu noktaya geldiği zaman kontrol altına alındı. İzmir'e gelen kervanların konaklama noktası olan hanlar bu yangında yok oldu. Yangın esnasında hanlarda bulunan insanlar alevlerden kurtulamadı. Kapuşin, Cizvit ve Fransislere ait üç Katolik Kilisesi de küle döndü. Depremde zarar gören Büyük Rum kilisesi, Rum Mezarlığı içindeki St. George isimli küçük kilise ve papaz lojmanları, yaşanan yangınla bir kez daha tahrip oldu. Aynı durum Ermeni Kilisesinde de yaşandı. İzmir'deki 17 büyük camiden sağlam 3 cami kaldı. Bu felaketin ardından İzmir'de bazı batılı tüccarların avans ve kredi defterleri ile Fransa, Hollanda, İngiltere gibi devletlerin arşivleri yok oldu. O sırada padişah olan II. Süleyman, Dergâh-ı Âli Kapucubaşlılarından Ahmet isminde bir memuru İzmir'de asayiş ve devlet otoritesini sağlamak üzere tayin etti. Depremden 40 Fransız, Sakız Adasına yerleşti ancak Cizvitler ve Hristiyanların çoğu, 50 kadar tüccar Fransız İzmir'de kaldı. Bazı yabancılar Halep ve Sayda'ya taşındı⁴¹. Yangının ardından salgın hastalıklar başladı. Afetten sonra şehrin tekrar imar edilmesinde sıkıntılar yaşandığı için İzmir'deki yabancılardan da maddi destek alındı⁴². Temmuz ayının sonunda afet bölgesinde hala gümüş ve altın paralar bulunabiliyordu. Bu afet sırasında Fransız, İngiliz ve Hollandalı azınlık gruplar 1.000.000 kuruştan fazla mal kaybı yaşadı. Bir o kadar da para yitirdiler. Sadece bu depremde İngilizlerin maddi kayıplarının 300.000 dolardan fazla olduğu anlaşılmaktadır. Temmuz ayının sonuna kadar şehirde sarsıntılar devam etmiştir⁴³.

Ekim 1723'te İzmir'de 60 evin yıkılmasına neden olan bir deprem daha yaşandı. Depremden 500 insan öldü⁴⁴. 1739 Nisan ayında yine şiddetli bir deprem meydana geldi. Kurtulanlar bütün yazı açıktaki geçirdi. Rivayete göre bu deprem sırasında Gediz Deltasının önemli bir kısmı sular altında kaldı⁴⁵.

8 Temmuz 1742 Yahudi Mahallesi yangını XVIII. asrın ilk yarısında yaşanan büyük yangınlardan biridir. Yangın Yahudi Mahallesinde başlamış; Türk Mahallesi ve oradan Frenk Mahallesine sıçramıştır. 48 saat sonra İzmir'in üçte ikisi yok olmuştur⁴⁶.

Osmanlı döneminde İzmir'de evler birbirine çok yakın, sokaklar ise çok dar inşa edilirdi. Evlerin yapı malzemesi genellikle keresteydi. Bunun bir diğer nedeni halkın deprem

⁴¹ Ülker, **a.g.e.**, s. 19-23.

⁴² Kütükoğlu, "İzmir", s. 518.

⁴³ Ülker, **a.g.e.**, s. 21.

⁴⁴ Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s. 125.

⁴⁵ Baykara, **a.g.e.**, s. 86.

⁴⁶ Kütükoğlu, "İzmir", s. 518; Konu ile ilgili arşiv belgesine ulaşılamamıştır.

korkusuydu. Bu da yangının çok kolay ve hızlı bir şekilde yayılmasına sebep olurdu. İnsanlar yangınlara adeta alışmıştı. Yangından hemen sonra insanlar dört köşeye dört büyük direk dikip aralarına ağaçları çivileyerek evlerini inşa ederdi⁴⁷.

Yangınlardan bahsetmişken kısaca Osmanlı'da Tulumba Teşkilatı'nın kuruluşu ve konunun İzmir'deki yansımalarına göz atmak gerekir. Osmanlı Devleti'nde tulumbacılık oluşturulmadan önceki klasik dönemde yangın söndürme işlemi, alevlerin yayılma ihtimali olan binaların yıktırılması yoluyla yapılırdı. Böylelikle yangının etki alanı daraltılmaya çalışılırdı⁴⁸.

Osmanlı'da yangınlara karşı bilinen ilk önlem 1579 yılında İstanbul Kadısına hitaben yazılan ferman ile ilan edilmiştir. Buna göre; herkes evinin çatısında su dolu bir fıçıya ve çatıya ulaşmayı sağlayan uzunca bir merdivene sahip olacaktı. Yangınlardan kimse kaçmayacak; herkes birbirine yardımcı olacaktı. Gerekli kontroller yasakçı tarafından yapılacaktı. Bu emre uymayanlar subaşına teslim edilerek cezalandırılacaktı⁴⁹. Osmanlı Devleti'nde tulumba teşkilatı; 1720 yılında Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Fransız asıllı bir mühendis olan Gerçek Davut Ağa'yı görevlendirmesi sonrası oluşturulmuştur⁵⁰. Kurulan ilk Tulumba Teşkilatı Yeniçeri Ocağına bağlıydı. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla Tulumba Teşkilatı da lağvedildi. 1827'de Âsakir-i Mansure-i Muhammediye içinde tulumbacı takımları tertip edildi. Teşkilat 1846'da Zaptiye Müşirliği, 1855'te şehremanetine devredildi. 1874'te Macaristan'dan gelen Seçeni (Ziçini) Paşa tarafından kuruma yeni düzenlemeler yapıldı⁵¹. Ziçini Paşa ordu bünyesinde modern bir itfaiye birliği oluşturdu. Artık yangın mahalline karga tulumba gitmek yerine iki ya da dört at koşullu tulumba arabalarıyla gidilmeye başlandı. 1911'de birkaç otomobil ve motorlu tulumbar satın alındı. Sonuç olarak itfaiye hizmetleri 1923'te belediye ve mahalle sandıklarına bırakıldı⁵².

İzmir'de bir yangın çıktığında top atışı, tabanca ya da tüfek ile halka ilan edilirdi. 1752-53 yılları arasında İzmir'de olan gezgin Stephan Schulz o sırada şehirde yangın söndürmek için çok iyi kuruluşlar olduğunu, gemilerdeki tayfaların da yangın söndürme

⁴⁷ Baykara, a.g.e., s. 86.

⁴⁸ Kenan Yıldız, "1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili", Marmara Üniversitesi, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü** Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 3

⁴⁹ Uğur Göktaş, "Tulumbacılık", **İstanbul Ansiklopedisi**, VII, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1994, s. 301; Yüksel Çelik, "Tulumbacı", **DİA**, XLI, İstanbul 2012, s. 369.

⁵⁰ Cengiz Orhonlu, "Tulumbacı" **İA**, XII/II, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1988, s. 50.

⁵¹ Göktaş, a.g.m., s. 302.

⁵² Çelik, a.g.m., s. 370-371.

çalışmalarına katıldığını bildirmişti⁵³ ancak tüm bu önlemler yetersiz kalınca 1858 yılında yangını hızlıca ilan etmek ve yerini duyurmak için Kadifekale'ye uzunca bir direk dikildi. Üç parçaya ayrılan İzmir'in her mahallesi için bir renk ve flama belirlendi. Böylelikle yangın sahasına hemen müdahale edilebilecekti. Gece o mahalleye ait renkle fener, gündüz ise belirlenen flamalarla top atışının yapılması ve yangının ilan edilmesi uygun görüldü⁵⁴. 1862 yılında Prusya Devleti İzmir'deki konsoloslughuna son sistem bir tulumba gönderdi. Burada gönüllü yirmi beş kişilik bir ekiple itfaiye teşkilatı oluşturuldu. Bu kişilere yangını söndürme sırasında giyinmeleri için meşinden elbiseler de dikildi⁵⁵. Şehirde yangınlar bu kadar sık yaşanınca İzmir valisi tarafından 1863 yılında hem Kadifekale'ye nezaret etmesi hem de yangını ilan etmesi için 4.000 kuruştan, topraktan yapılmış iki adet mazgal inşa edildi. Bu gözetleme kulelerine üç top ve iki on başı takımı da yerleştirildi⁵⁶ ancak daha sonra yapılan soruşturma neticesinde yangın kulesinin yeri uygun bulunmadı ve yapımına müsaade edilemeyeceği bildirildi⁵⁷. Daha sonraki yıllarda İzmir'de sayıları artan sigorta şirketleri özel itfaiye teşkilatını oluşturdu. İzmir'deki iki önemli sigorta şirketi Rurayyal ve Sen 1875-80 yılları arasında bir tulumba teşkilatı tertip etti fakat bu teşkilat ilk sefer de yetersiz kaldı. Bunun üzerine 1886'da son sistem bir tulumba getirildi. Bu teşkilat Yusuf Dede mevkiindeki 10 metrelik yangın kulesine yerleştirildi ve bu bölge yangın işlerinin merkez üssü kabul edildi. Yusuf Dede'deki yangın söndürme kulesinden başka Alsancak Punta'da da yangın kulesi bulunuyordu. Yangın söndürme çalışmaları sırasında denizden faydalanılıyordu ancak şehir içinde de tulumbarın kullanması için 142 adet çeşme bulunmaktaydı⁵⁸. O sırada İzmir'deki tulumbarın masrafları sigorta şirketleri tarafından karşılanıyordu. Aynı zamanda tulumbarlar sigorta şirketlerinin kendi aralarından seçtiği beş kişilik bir komisyon tarafından idare ediliyordu. Bu grubun birinci reisi Andrey Drakonas, ikinci reisi Anglelos Pratis, doktoru ise Arkir Veplo'ydu. İtfaiyecilerin mürettebatı 2 mülâzım, 3 çavuş, 16 tulumbarcı, 2 muavinden oluşuyordu. Tulumbarcıların senelik masrafları 2.450 Osmanlı lirasıydı. Alsancak Punta'da kulede 1 mülâzım, 4 tulumbarcı ve 4 neferden oluşan bir grup bulunuyordu. İtfaiyecilerin nöbeti rütbeye göre idi. Birinci reis üç günde bir; ikinci reis üç günde iki; çavuşlar her dört günde üç; neferler ise on dört günde on üç kez nöbet tutardı. Askerlerin her biri nöbet sırasında kulede bulunanlara yemek hazırlardı. Bu askerlerin nöbeti

⁵³ İlhan Pınar, **Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler ve İzmir**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2001, s. 80.

⁵⁴ **Yeni Asır Gazetesi**, 20 Temmuz 1962.

⁵⁵ **Yeni Asır Gazetesi**, 22 Temmuz 1962.

⁵⁶ A. MKT. MHM. 271/64/02.

⁵⁷ A. MKT. MHM. 271/64/04.

⁵⁸ **Asır Gazetesi**, 22 Temmuz 1962.

dörder saatti. Aynı zamanda burada spor ve talim ile meşgul olurlardı. İtfaiyecilerin dakikada 1.000 litre su akıtan istimli bir tulumbası; dakikada 200 litre su akıtabilen dört adet tulumbası, 400 metre boyunda hortumları ve ilaçların nakli için de iki aracı bulunuyordu. Bu itfaiye şubesinin aynı zamanda 20 askerden oluşan bir kurtarma timi vardı. Bu grup yangın sırasında ev ve dükkânların içine girip eşyaları kurtarmaya çalışıyordu. Yani Veyineri tarafından idare edilen şubenin müdür ve kâtibi Mak Viti'ydi. Bu İzmir'in ilk muntazam itfaiye teşkilatıydı. Bunun yanında belediyenin de kendine ait bir tulumbası bulunurdu ancak bahsedilen tulumba sigortaninkinden yetersizdi⁵⁹.

Konumuz olan *İzmir Yangınları (XVIII. asrın ortalarından 1922'ye kadar)* isimli tez ile yangınların İzmir'de yarattığı tahribata, devletin afetler karşısında aldığı tedbirlere, bu tedbirlerin etkisine ve şehrin dönüşümüne dikkat çekmek istenmiştir.

İzmir'e belki de depremlerden daha çok yangınlar zarar vermiştir. Nitekim konumuzun tarihi sınırlarında olan yüz elli dokuz sene içinde arşiv belgelerinden tespit edebildiğimiz yirmi bir yangın bu tezimizin ispatıdır. Yangınların çoğu kazayla bir kaç kasıtlı çıkarılmıştır.

Bunun yanında yangınlarla birlikte aynı dönemde yaşanmış diğer olaylar da ele alınmıştır. 1778, 1797, 1848 ve 1922 yangınları bu durumun örnekleridir. Tüm bunların yanında konuları daha iyi kavrayabilmek için İzmir'in siyasal, sosyal ve iktisâdî tarihi de işlenmiştir.

Bazı yangınlar aynı anda birden çok mahalleyi etkilediği için konuları mahallelerde çıkan yangınlara göre bölümlere ayırmaktansa; kronoloji sıralamasına göre bölümlere ayırmak daha mantıklı gelmiştir.

Bu tez ile tarihte kayıtlarına ulaşılabilen tüm yangınlar çalışılmıştır ancak 1763-1922 tarihleri arasında arşiv vesikaları mevcut olan XVIII. yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyete kadar İzmir'in yaşadığı yangınlar bu tezin kapsamını teşkil etmektedir.

Tez; giriş, dört bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Birinci bölümde XVIII. asrın ikinci yarısındaki yangınlar ele alınmıştır. 1763 yangında Frenk Mahallesi küle dönmüştür. 1778 yangını büyük bir depremin ardından yaşanmıştır. Olaylar sonucu Frenk Mahallesinin neredeyse tamamı önce depremde sonra yangında büyük hasar görmüştür. Yüzyılın son yangını, 1797 yılında şehirde Venedikliler ve yeniçeriler arasında yaşanan bir çatışmanın ardından Venediklilerin Sakız Hanı'nı yakması sonucu çıkmıştır. Bu konuya ait

⁵⁹ Yeni Asır Gazetesi, 22 Temmuz 1962.

yapılmış tek çalışma Necmi Ülker, "1797 Olayı ve İzmir'in Yakılması", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, II, Manisa 1984, s. 117-158'dir. Tez içindeki 1797 yangınının yapılmış bu çalışmadan farkı arşiv belgelerinin daha derinlemesine kullanılması yönünde olmuştur.

İkinci bölümde XIX. asrın ilk yarısında yaşanan yangınlar çalışılmıştır. Bunların ilki 1834 yılında Kasap Hızır Mahallesiinde çıkmıştır. 12 büyük ev, çok sayıda dükkân ve çarşının bir kısmı bu yangının sonucunda tahrip olmuştur. 1841 yangını XIX. asrın en büyük yangınlarından birisidir. Bu yangında en büyük zararı Türk Mahallesi görmüştür. İzmir'in neredeyse yarısı bu yangından etkilenmiştir. 1842 yılında yine Frenk Mahallesi zarar görmüştür. Yangının sonunda 40 ev ve 60 dükkân küle dönmüştür. 1845 yılında bu kez Peştemalbaşı bölgesinde İmamoğlu Hanı'nda yangın başlamıştır. Ermeni Mahallesiinin tamamı, Frenk Mahallesiinin sahil kesimi hariç tümü bu yangında yok olmuştur. Konu ile ilgili iki çalışma mevcuttur. İlki; Kemalettin Kuzucu, "1845 İzmir Yangını", **Toplumsal Tarih**, XI, sayı 62, s. 20-25. İkincisi; Nahide Şimşir, "1845 İzmir Yangını", **XIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, TTK, Ankara 2002, s. 256-277'dir. Bu çalışmalardan farklı olarak, tezin içindeki 1845 yangını irdelenirken, kitaplar ve dönemin gazeteleri de kullanılmış böylelikle mesele daha geniş kapsamda ele alınmıştır. 1846 yılında yaşanan iki yangının ilki 29 Mayıs'ta Arasta Pazarında başladı. Hızlıca etrafına yayılan yangın yetkililerin müdahalesi ile Bit Pazarı civarında durduruldu. Diğer 1846 yangını ise Türk Mahallesiinde başlamış; sonucunda 10-15 ev yanmıştır. 1847 yılında Ermeni Kocabaşısının evinden çıkan yangında 4 ev küle dönmüştür. 1848 Ağustos ayında İzmir Karantinahanesinde çıkan yangın sonucu karantina binası büyük zarar görmüştür. Aynı sene Aralık 1848 yılında çarşı içinde Bit Pazarı mevkiinde yangın yükselmiştir. Olayın sonucunda 7 dükkân tahrip olmuştur.

Üçüncü bölüm 1852 yangını ile başlamıştır. Bu yangının sonucunda çarşıda toplam 616 adet emlak yok olmuştur. 1857 yılında bu kez bir tüccarın dükkânında başlayan alevler sonucu 24 dükkân ve 1 okul yanmıştır. 1858 yılında Keresteci çarşısı civarında oluşan yangında 20 dükkân tahrip olmuştur. 1860 yılında Aya Dimitri'de başlayan yangın sonucu 481 ev ve 88 dükkân tutuşmuştur. 1861 yılında Türk Mahallesi büyük zarar görmüştür. 771 adet ev, 9 mescit ve çeşitli yapılar küle dönmüştür. 1922 yılına kadar gerçekleşen bir diğer büyük yangın 1861 Türk Mahallesi yangınıdır. Ardından iki sene sonra 1863'te Tilkilikteki menzil hanenin yanması sonucu 25 ev, dükkân ve çeşitli binalar yok olmuştur. 1882 yangınında özellikle Yahudiler büyük zarar görmüştür. Aynı yangından Rumlar ve Türkler de bu yangından etkilenmiştir. Yüzyılın son yangını 1898 yılında İzmir Gümrüğünün yanması ile yaşanmıştır. Olayın sonucunda gümrük binası ve içindeki eşyalar büyük zarar görmüştür.

Dördüncü bölüm tamamen 1922 yangınından oluşmaktadır. Ermeni Mahallesinde başlayan yangın sonucu başta Ermeni Mahallesi olmak üzere Rum ve Frenk Mahallesi yok olmuştur. Bazı kayıtlara göre Türk Mahallesinin bir kısmı da bu yangından etkilenmiştir. Konu ile ilgili Sercan İhsan Ürkmez, “1922 İzmir Yangını”, Dokuz Eylül Üniversitesi, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İzmir 2012. Künyeli çalışma mevcuttur. Bu çalışma ile bizim tezimizdeki 1922 yangınının farkı ise; konunun öncesi ve sonrasına odaklanmayıp sadece 1922 yangının çıkış nedeni ve sonuçlarını özellikle arşiv belgeleri, dönemin gazeteleri ve şahitlerin ifadesine dayandırarak 1922 yangınına irdelemek yönünde olmuştur. 1922 yangını için özellikle İngiltere, Amerika gibi devletlerin arşivinde yapılacak bir çalışma ile daha farklı sonuçlara varılabilir. İlerleyen zamanlarda konu üzerine tekrar eğilmekten şeref duyacağım.

Bu çalışma metni ağırlıklı olarak Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi belgeleri üzerine oluşturulmuştur. Arşivde İzmir yangınları ile alakalı farklı tasniflerden çok sayıda belgeye ulaşılmıştır. Tespit edilebilen tüm kayıtlar teze işlenmiştir. Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi ve bulabildiğimiz ölçüde Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Mühimme Defterlerinden de yararlanılmıştır. Bunun yanında dönemin gazetelerinden de faydalanılmıştır. Şehre gelen gezginlerin yangınlar için aktardıklarına da önem verilmiştir.

Çalışma konumuz içindeki kimi yangınlar tek belge ile sınırlı kalmıştır. Bazı yangınlara dair arşiv belgesi bulunamadığı için kitaplar yardımıyla konu işlenmiştir. Ekler kısmında yangın mahalleri belirlenmeye çalışılmıştır. XIX. asrın yangın muhitleri belirlenirken 1905 sigorta planından faydalanılmıştır.

İzmir yangınlarını daha iyi tespit edebileceğimiz bir diğer kaynak konsolos raporlarıdır ancak ilgili ülkelerde olduğu için bu raporlara ulaşamadık. İlerleyen zamanlarda bu raporlar da temin edilerek konu genişletilmek istenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

XVIII. ASRIN İKİNCİ YARISINDAKİ YANGINLAR

İzmir’de XVIII. asrın ikinci yarısında şiddetli üç yangın yaşandı. Bu yangınların ilki 1763, diğerleri ise 1778 ile 1797 yangınlarıdır. Üç yangının sonunda da Frenk Mahallesi büyük zarara uğramıştır.

1.1. 1763 Frenk Mahallesi Yangını

Arşiv belgelerinde ulaşabildiğimiz ilk yangın olan 1793 yangını, Frenk Mahallesinde gerçekleşmiştir. Levantenlerin yoğun olarak yaşadığı bu muhit ve İzmir’in Osmanlı dönemindeki ticaret tarihi hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse; İzmir ancak Osmanlı idaresine tam olarak geçtikten sonra ve özellikle XVII. yüzyılda ticari bir ivme kazanmıştır⁶⁰. Ancak öncesinde XVI. asrın başlarında İzmir 1.250 nüfuslu küçük bir kasabaya benziyordu. Asrın son çeyreği başında ise nüfusu 2.650 civarındaydı. Nüfus ve vergi kayıtları bakımından en kıymetli verilerin olduğu tahrir defterlerine göre, XVI. asırda dış ticarete Çeşme İzmir’den öndeydi⁶¹.

Musevilerin, Ermenilerin ve adalardan bazı Rumların şehre göç etmesi ile kent büyümüş, bu gelişme ile XVII. yüzyılın ilk çeyreği içinde Sakız ya da Midilli de bulunan bazı konsolosluklar da İzmir’e taşınmaya başlamıştır. Konsolosların gelişi ve kalabalıklaşmayla tanınırlığı artan İzmir, batılı tüccarlarında dikkatini çekmiştir. 1620’lerde yaşanan Osmanlı-İran savaşı sonucu Halep yolunun güvensizleşmesi gibi nedenlerden dolayı İpek Yolu rotası İzmir’e kaymaya başlamıştır. İzmir’in ticari etkinliklerinin fazlalaşması ile birlikte şehir fiziksel değişime uğramış, kentlileri zenginleşmiş ve buna bağlı olarak han, bedesten, yabancı tüccarların mağazaları ile bu dükkânların depolama alanları da sayıca artmıştır⁶². İzmir’de ekonomik büyüme için gerekli ortam XVII. yüzyılın ilk on yılında oluşmaya başlamış, XVIII. yüzyılın ilk zamanlarında olgunlaşmıştır. İzmir potansiyel yükselişini imparatorluğun en yüksek ihracat kenti sıfatını aldığı tarihte yani XVIII. yüzyılda gösterebilmiştir⁶³.

Levantenlerin şehirde çoğalmasıyla gezginlerin de ilgisini çeken İzmir, XVII. yüzyıldan itibaren seyyahlara daha sık ev sahipliği yapmıştır. Konumuz olan 1763 Frenk

⁶⁰ Kütükoğlu, “İzmir”, s. 521.

⁶¹ Kütükoğlu, **İzmir Tarihinden Kesitler**, s. 285.

⁶² Rauf Beyru, **19. Yüzyılda İzmir Kenti**, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 18-19.

⁶³ Syrett, **a.g.e.**, s. 22-23.

Mahallesi yangını öncesi o muhitin XVIII. yüzyıldaki betimlemesini kısaca yapmak gerekir. O tarihlerde içinden bir dere akan Frenk Mahallesi, sokakları odun-kömür yüklü bir deve ile insanların yan yana yürüyemeyeceği kadar dar olan bir yerdi. Bu sokakta yapılmış evlerin birçoğu sahile uzanırdı. Hepsinin avlusu ya da bahçesi vardı. Katların daireleri güzel ve geniş, evlerin denize açılan yönünde uzun galeriler ve imbat rüzgârının serinliği ile dolan terasları mevcuttu. Üst ve alt katlarda ürünlerin bulunduğu geniş ve sağlam mağazalar yer alırdı⁶⁴.

İzmir’de XVIII. asrın ikinci yarısında gerçekleşen ilk yangın 1763 tarihinde Frenk Mahallesinde kaza ile başlamıştır⁶⁵. Yangının hızla yayılmasında sokakların çok dar, depo ve dükkânların birbirine bitişik olması sebep gösterilmiştir. Düzenleme yapılmadığı takdirde benzer olayların yaşanılmasının kaçınılmaz olacağı İzmirli yabancılar tarafından devlet yetkililerine iletilmiştir⁶⁶.

Bu yangının sonucunda Frenk Mahallesindeki büyük mahzen ve depolar tamamen yanmıştır⁶⁷. Frenk Mahallesinin yanması bölgede yaşayan tüccar ve yabancı devlet yetkililerini büyük zarara uğratmıştır⁶⁸. Fransızların eski mabetleri, Cizvit ve Kapuçin Hristiyanlarının Kasap Hızır Mahallesindeki kiliseleri yok olmuştur. Fransız elçisi ibadethanelerinin bir an önce eski ölçüleriyle yapılması için İstanbul’daki yetkililerden müsaade istemiştir. Frenk Mahallesinde yaşayan tüccarlar da zor durumda olduklarından

⁶⁴ İzmir’de 1764-65 yılları arasında bulunan Dr. Richard Chandler’e göre o tarihlerdeki Frenk Mahallesi aktarılmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Zorlusoy, **XVII. Yüzyıldan Günümüze Fransız Gezginlerin Gözüyle İzmir**, İzmir 2013, s. 89; Aynı zamanda 1766 yılında şehri ziyaret etmiş Marcelle Chirac; Hristiyanların yaşadığı Frenk Mahallesi hariç şehrin geri kalanını çirkin olarak nitelendirmiş, Frenk Sokağında çok güzel ve geniş evlerin olduğunu ifade etmiştir. Zorlusoy, **a.g.e.**, s. 89.

⁶⁵ Konu ile ilgili belgelerde yangının çıktığı gün ve ay tam belirtilmemekle birlikte Papaz Wilh Lüdek İzmir notlarında yangının 6 Ağustos tarihinde çıktığı bildirilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. C.BLD. 5/250/1; C.HR. 125/6216; İlhan Pınar, **Gezginlerin gözüyle İzmir: XVIII. Yüzyıl**, Akademi Kitapevi, İzmir 1996, s. 97-98; İzmir’de XIX. asırda yapılan temettü sayımlarında yabancı tebaa hakkında verilen bilgiler ilgi çekicidir. Buna göre şehirdeki en kalabalık yabancı grup Yunan tabiiyetinde olanlardır. Yunan tebaa ve himayesindeki hane reisi sayısı 716’dır. Bunu 671 ile İngiltere, 305 ile Avusturya, 297 ile Fransa, 129 kişi ile Rusya takip etmektedir. İzmir’deki yabancı tebaa genellikle Frenk Mahallesinde yaşamaktaydı. Daha sonra bu yeri Kasap Hızır Mahallesi ve Ermeni Mahallesinde Ermeni Hastanesi civarı takip etmektedir. Kütükoğlu, “İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa”, **Bellekten**, sayı 238, Aralık 1999, sayı 238’den ayrı basım, s. 760-761.

⁶⁶ Evail Rebülevvel 1177 (Eylül 1763) tarihli belge: C.BLD. 5/250/1.

⁶⁷ Evail Rebülevvel 1177 (Eylül 1763) tarihli belge: C.BLD. 5/250/1; Belgelerde depo ve mahzen olarak bahsedilen bu yerler, Frenkhane denilen dar pasajlardı. Zamanla buralar verhane ya da ferhane diye adlandırılarak değişime uğramıştır. Buralarda varlıklı Frenk aileler, konsoloslar ve tüccarlar mallarını saklayıp girişlerini akşam kapatırdı. XVIII. yüzyılda şehre gelen gezginlerin varlıklarından bahsettiği bu yapılar XIX. yüzyılda sayıca daha da artmıştır. Beyru, **19. Yüzyılda İzmir Kenti**, s. 32; Yangının yaşandığı döneme en yakın harita-kroki 1780 tarihlidir. Frenk Mahallesini, Ferhane olarak adlandırılan depoları ve fıçı esnafının yerini bu haritada gözlemleyebilmek mümkündür. Fıçıcular 28 numara ile gösterilmiştir. Sahil şeridine paralel ince uzun yapılar ise ferhanelerdir. 1763’de Frenk Mahallesinin içinde yer aldığı belirtilen esnaf grubunun 1780 tarihli haritada şehrin biraz daha dışında olduğu açıkça seçilmektedir. Bkz. Ek 2.

⁶⁸ Evail Rebülevvel 1177 (Eylül 1763) tarihli belge: C.BLD. 5/250/1; Belgelerde yangının verdiği maddi hasar ile ilgili daha ayrıntılı bir sayısal veriye ulaşılamamaktadır.

devletten yardım beklemiş; yapılacak bağışın iki toplumun eskiden beri süregelen dostluğuna katkı sağlayacağı bildirilmiştir⁶⁹.

Yangından sonra Frenk Mahallesindeki tüccarların emniyetleri için meyhaneci ve fiçıcı esnafının daha geniş bir alana taşınması talebi yabancı devlet elçileri tarafından Osmanlı yöneticilerine iletilmiştir. Bu esnaf grubunun bölgeden uzaklaştırılması teklifi, kazayla bile olsa yangında payları olabileceği sorusunu akıllara getirmektedir. Yetkililerin bu talebi Osmanlı Devleti tarafından karşılık bulmuştur. Yangın sahasındaki mülk sahipleri ile görüşülerek kiracılarının taşınması konusunda kendilerinden rıza istenmiştir. Rıza oldukları takdirde durumun ayrıntısıyla İstanbul'a bildirilmesi talep edilmiştir⁷⁰. Böylelikle devlet, tüccarların tüm mağduriyetine rağmen, mülk sahiplerini de korumak için hassas davranmıştır. Ayrıca yeniden inşa edilecek sokak ve yolların imkânlar el verdiğince bir buçuk İstanbul zirası kadar daha genişletilmesi isteğinde bulunulmuştur⁷¹.

Yangından üç sene sonra şehri ziyaret eden bir gezgine göre, 1763 yangını izlerini o sırada İzmir'de gözlemleyebilmek mümkündü. Evlerin kimisi hala yanık vaziyetteydi. Konsolos ve tüccarların bir kısmı evlerini yeniden inşa etmiş; diğerlerinin inşaatı da o sırada devam etmekteydi⁷².

1.2. 1778 Yangını

Giriş bölümünde de belirtildiği üzere özellikle şiddetli depremlerin ardından çıkan yangınlar büyük felaketlere sebep oluyordu. 3 Temmuz 1778 yılında İzmir'de yaşanan yangın bu duruma örnektir. Daha öncesinde öncü şoklar olarak aylarca devam eden deprem silsilesinin en şiddetlisi 16 Haziran'da saat 18:00-19:00 arasında yaşandı. Beş ile yedi saniye arasında süren sarsıntı sırasında şehirdeki evler, büyük cami ve limandaki gemiler hasar gördü. Bu evlerden hiçbiri yıkılmadı lakin caminin minaresi çöktü. Sarsıntılar 3 Temmuz'a kadar her gün artçı şoklar şeklinde devam etti⁷³.

Bu olayın ardından gerçekleşen ana deprem 3 Temmuz gecesi saat 02:30'da yaşandı. Daha önceki depremde hasar gören büyük cami ve diğer üç cami yıkıldı. Bu camilerden biri

⁶⁹ 18 Rebülevvel 1178 (15 Eylül 1764) HAT. 1429/58495/1.

⁷⁰ 5 Rebülevvel 1177 (13 Eylül 1763) tarihli belge: C.HR. 125/6216; Evail Rebülevvel (Eylül 1763) 1177 tarihli belge: C.BLD. 5/250/1.

⁷¹ 5 Rebülevvel 1177 (13 Eylül 1763) tarihli belge: C.HR. 125/6216; Aynı bilgi C.BLD. 5/250/1 numaralı belgede geçse de belgenin gönderilmesinden daha sonra vazgeçilmiştir.

⁷² Beyru, **19. Yüzyılda İzmir Kenti**, s. 33.

⁷³ Nicolas Ambraseys-Caroline Finkel, **Türkiye ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler**, Tübitak Yayınları, Ankara 2006, s. 151.

yanındaki 50 dükkânın üzerine yıkılarak çok sayıda insanın ölmesine sebep oldu. Diğer caminin enkazının altında 40 kişi kaldı. Türk Çarşısındaki bedestenlerin kubbeleri hasar gördü. Frenk Sokağındaki Rum Katedrali St. Photius yakınlarında yarılan toprağın çökmesi sonucu ağır kayıp meydana geldi. Halk, evlerini terk edip açık alanlara yerleşti. Bazı Avrupalılar limandaki gemilerine sığındı. Fransız Konsolosu, arşivini de yanına alarak 20 gün gemide kaldı. 3 Temmuz'da gerçekleşen bu depremden sonra 24 saat artçı sarsıntılar devam etti. 4 Temmuz, saat 13:30'da aynı şiddetle yaşanan bir deprem sonrası duvarlar ve evler yıkıldı⁷⁴.

Depremlerin ardından 5 Temmuz sabahı 02:00'de⁷⁵ Fransa Konsolosluğuna yakın Derviş Hanı⁷⁶ bitişiğindeki bir Rum evinde kazara yangın başladı. Şiddetli esen rüzgâr alevlerin hızla civardaki ev ve meyhanelere yayılmasına sebep oldu⁷⁷. Yangının sirayet etmesini sağlayan bir diğer sebep meyhanelerde alkol yapımında kullanılan imbiklerin tutuşmasıydı⁷⁸.

Bu gelişmelerin üzerine Fransa Konsolosu bünyesindeki yangın söndürme aletlerinin tamamıyla alevlere müdahale etmeye çalıştı⁷⁹. Yangın ancak 36 saat sonra Frenk Mahallesinin sonunda bulunan Kapuçin Kilisesi karşısındaki taş binada durduruldu⁸⁰.

Yangının sonunda İngiltere, Fransa, Venedik, Napoli, Ragosa Konsoloslukları ile Avrupa Gümrüğü, Fransız tüccarlarının mağazaları⁸¹, Rum ve Ermeni tüccarların emniyetli görüp bütün servetlerini sakladıkları Vezir Han ve Derviş Hanı⁸² gibi 20 han yok oldu⁸³. Yangında Fransız Konsolosunun kişisel eşyaları, yıllarca biriktirdiği Türkçe, Rumca, Arapça, Ermenice yazma eserler küle döndü⁸⁴ ancak resmi evraklar kurtulabildi⁸⁵. 6 Temmuz sabah

⁷⁴ Ambraseys-Finkel, **a.g.e.**, s. 152.

⁷⁵ **Yeni Asır**, 22 Aralık 1979.

⁷⁶ Slaars, yangının Derviş Hanına yakın bir Rum evinde çıktığını belirtse de; İzmir'de Derviş Hanı isminde bir han yoktur. Dervişoğlu Hanı vardır. Bkz. Münir Aktepe, "İzmir Hanları ve Çarşıları Hakkında Ön Bilgi", **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, sayı 25, İstanbul 1971, s. 122-123; Konstantinos Oikonomos-Bonaventure F. Slaars, **Destanlar Çağından 19. Yüzyıla İzmir**, Çev. Bilge Umar, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 207; Ayrıca 1778 yangınında yanan Dervişoğlu Hanı ile Büyük ve Küçük Vezir Hanlar için bkz. Ek 4.

⁷⁷ Oikonomos-Slaars, **a.g.e.**, s. 207.

⁷⁸ **Yeni Asır**, 22 Aralık 1979.

⁷⁹ **Yeni Asır**, 22 Aralık 1979.

⁸⁰ Oikonomos-Slaars, **a.g.e.**, s. 208.

⁸¹ Oikonomos-Slaars, **a.g.e.**, s. 208.

⁸² **Yeni Asır**, 22 Aralık 1979.

⁸³ Oikonomos-Slaars, **a.g.e.**, s. 208; Fransız Konsolosuna göre 43 han yangın sırasında yok olmuştu. **Yeni Asır**, 22 Aralık 1979.

⁸⁴ **Yeni Asır**, 22 Aralık 1979.

⁸⁵ Oikonomos-Slaars, **a.g.e.**, s. 208.

08:00'e kadar devam eden yangın⁸⁶, St. Venerande'ye kadar her şeyi yok etti. Yanacak bir şey kalmayınca ateş ancak dağların eteklerinde söndü⁸⁷.

Yangının oluşturduğu tahribat ile sonrasında yaşanan yağmanın zararları o kadar büyüktü ki depremin verdiği hasarı geçti. Toplam kaybın eski İspanyol parası ile 60 milyon real olduğu tespit edildi⁸⁸. Şehrin üçte biri, 4.000 kadar ev, bu sırada yok oldu⁸⁹.

İzmir'deki Fransız Konsolosu Peys'in 24 Ağustos 1775'te Frenk Mahallesiindeki meyhanelerle ilgili hazırladığı tutanak, yangın sonrası tekrar gündeme geldi. Bahsi geçen rapor meyhaneler hakkında önemli ayrıntıları paylaşmaktadır. Buna göre; rakı imalinde kullanılan imbikler tehlikelidir. Kızgın ateşte devamlı kaynatılan bu sıvı her an şiddetli bir yangın çıkmasına sebep olabilir. Kapatılması istenen meyhanelerin sayısı on ikidir. Bunların her biri mütesellime senede 500 kuruş vergi ödemektedir. Bir kısmı da vakıftır. Raporla İzmir müteselliminin konuyla ilgili ürettiği farklı çözümlere de yer verilmiştir. Buna göre; meyhaneci esnafının rakı kaynattığı imbiklerini muhafaza etmeleri için ateş odaları yaptırılmalarının gerektiği veya Frenk Sokağının bitiminde inşa edecekleri ve imbiklerini yerleştirecekleri bir han oluşturulması teklif edildi. Bu öneriler şehirdeki yabancı konsoloslara sunuldu ancak Fransız Konsolosu hariç diğer konsoloslar tarafından reddedildi⁹⁰. Bu raporun üzerinden geçen üç sene sonra gerçekleşen 1778 yangını, meyhanelerin Frenk Mahallesiinden çıkarılmadığı ve bahsedilen güvenlik önlemlerine dair bir ilerleme kaydedilemediğinin göstergesidir.

1785 yılında, İzmir'deki yeni Fransız Konsolosunun İstanbul'daki başkonsolosa şu bilgilendirmeyi yapması geçmişte yangına sebep olan durumların İzmir'de devam ettiğinin göstergesidir. Rapora göre; konsolosun İzmir'deki evinin etrafı meyhanelerle çevriliydi. Zaman geçtikçe meyhanelerin sayısı artmış ve bu yerlerden bazısının Venedik ve Hollanda Konsolosluklarının himayesinde olduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine İstanbul'daki başkonsolos, konu ile ilgili Osmanlı yöneticileriyle görüşmelere geçti ancak bahsi geçen meyhanelerin çoğu vakıflara ait yerler olduğu için buralara devlet eliyle müdahale edilemeyeceği; dolayısıyla taleplerinin reddi İzmir'deki Fransa Konsolosuna iletilmiştir⁹¹.

⁸⁶ **Yeni Asır**, 22 Aralık 1979.

⁸⁷ Ambraseys- Finkel, **a.g.e.**, s. 153.

⁸⁸ Ambraseys- Finkel, **a.g.e.**, s. 153.

⁸⁹ **Yeni Asır**, 22 Aralık 1979.

⁹⁰ **Yeni Asır**, 22 Aralık 1979.

⁹¹ **Yeni Asır**, 22 Aralık 1979.

Buradan yola çıkarak Frenk Mahallesiindeki meyhanelerin şehir içinden neden uzaklaştırılmadığıyla ilgili fikir sahibi olabiliriz. Elde edilen bilgilere göre sadece XVIII. yüzyılın ikinci yarısında meyhaneler iki kez Frenk Mahallesiinde yangın çıkmasına ve bu bölgenin neredeyse tamamının yok olmasına sebep olmuştur.

1.3. 1797 Yangını

İzmir’de, Mart 1797 tarihinde bir süredir şehirde eşkıyalık eden Venedikliler ile Yeniçerilerin arasında çatışma çıktı. Zenta, Kefalonya, İşklovenlilerden⁹² oluşan grup, Venedik adı altında toplanmıştı. 1797 tarihinden önce yaklaşık kırk küsur sene boyunca bu grup hakkındaki şikâyetler ilgili birimlere yazıldı fakat İşklovenliler her seferinde farklı devletlerin himayesine girerek varlıklarını devam ettirdiler⁹³. İzmir’deki Venedikli denizcilerin eşkıyalıkları İstanbul tarafından da takip ediliyordu. 1796 yılında İzmir ayan ve eşrafına gönderilen ferman, şehirde İşklovenliler tarafından çıkarılan olaylar ve devletin bu gruba karşı tutumu ile ilgili genel bilgileri içerir. Şöyle ki:

İzmir’de bir müddetten beri sayıca artan Venediklilerin içinde ticaretle uğraşan varsa bile çoğu serseriydi. Bu insanlar gece gündüz silahla gezip tüccarların malını gasp ediyor; Türkleri alenen darp ediyordu. Yakın zamanda Türklerden birkaç kişiyi de öldürmüşlerdi. Farklı konsolosların himayesinde oldukları için çoğu zaman yaptıklarının hesabı da sorulamıyordu. İzmir’de huzur ve güven kalmamıştı. Bir an önce bu grubun eşkıyalıkları durdurulmaz ise daha büyük olaylar yaşanabilirdi. Bu durumun önüne geçmek için bazı tedbirler alındı. Buna göre artık Venediklilerden İzmir’de evlenmiş, mal ve ticaret sahipleriyle kefil olanlara başka; olmayanlara başka muamele edilecekti. Kefili olanlar bir olaya karışmışsa bundan konsolosu sorumlu tutulacaktı. Venedik Konsolosunun denizcileri artık dışarıya silah ile çıkamayacaktı. Kahvehane ve şerbethanelere eşya bırakmaları yasaklanacaktı. Mekân sahipleri Venediklilerin eşyalarını emanet alırsa buralar kapatılacaktı. Kurallara uyulmadığı takdirde halkın emniyeti için gerekli tüm tedbirler uygulanacaktı⁹⁴.

13 Mart 1797’de Avusturya Konsolosluğuna bağlı dört-beş kadından oluşan bir cambaz grubu İzmir’e geldi ve gösteri düzenlemek için kendilerine bir yer tedarik etmeye çalıştılar. Bunun üzerine İzmir Mütesellimi, cambazhanenin bağlı bulunduğu konsolosluk

⁹² Venedikli bu grup belgelerde hepsini tek bir isimde buluşturan İşkloven tanımıyla geçer. Grubun içinde Hırvat, Kefalonya ve Zentalı denizciler vardı. Zentalılar Zenta adasından, Kefalonyalılar yine aynı isimle olan adadan geliyordu. İşkloven olarak tabir edilen isim ise Sloven’den gelmez. Necmi Ülker, "1797 Olayı ve İzmir'in Yakılması", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, II, Manisa 1984, s. 119.

⁹³ HAT. 1192/46903-L/1.

⁹⁴ Cemâziyelâhir 1211(Kasım 1796) tarihli hüküm: A. DVN. MHM. 203/31.

tercümanını çağırıp konunun izahını istedi. Ramazan ayında içinde olunması ve şehirde bir süreden beri asayiş bozuk olduğu için olay çıkabileceği düşüncesi ile cambazhanenin kurulmasına izin verilmedi. Gösterinin yapılmaması için sert tembihler edildi fakat tüm ikazlara rağmen cambazhane kuruldu⁹⁵.

13 Martta 1797'de Körler Köprüsü denilen yerde⁹⁶ Avusturyalı cambazlar gösterilerine başladı⁹⁷. İzmir'in tüm kesiminden kalabalık bir topluluk gösteriyi izlemek için bir araya geldi. Rusya Konsolosu da ailesi ile birlikte kalabalığın içindeydi⁹⁸. Venedik Konsolosluğu görevlisi Yeniçeri Bilal çadırın girişinde içeri girmek isteyenlerden para almak üzere beklemeye başladı. İşklovenli sekiz-on kişi⁹⁹ gösteriyi parasız izlemek istedi. Yeniçeri Bilal "parasını ver de öyle gir"¹⁰⁰ diyerek girmek isteyenlere engel oldu¹⁰¹. Ardından yanındaki değnek ile bazı İşklovenlilere dayak attı. Bunun üzerine İşklovenliler yanına yirmi-otuz arkadaşını da alarak geri döndü. Çıkan silahlı çatışmada bir yeniçeri yaralandı. Yeniçeri Bilal ise öldürüldü¹⁰².

Katledilen Yeniçeri Bilal'in bağlı bulunduğu otuz birinci yeniçeri ortası haberi alır almaz bir araya geldi. Katilin cezasını vermek için ya ellerine teslim edilmesini, ya da yargılanmasını talep ettiler¹⁰³. Meselenin ciddiyetinin ve nazikliğinin farkında olan İzmir Kadısı gece yarısı olmasına rağmen İzmir Mütesellimi, vilayet ayanı ve konsolos tercümanlarını divanında topladı. Burada Venedik Konsolosundan katil talep edildi¹⁰⁴. Fransız Konsolosu toplantıda bu olay ile alakalarının olmadığını ancak katilin teslim olması için ellerinden gelen her şeyi yapacaklarını belirtti. Ayrıca yeniçeriler, Venedik Konsolosluğundan maktulün ailesine verilmek üzere 14.000 kuruş kan parası istedi. Bu miktar verildiği takdirde

⁹⁵ 5 Şevvâl 1211 (3 Nisan 1797) HAT. 186/8784-A; Fransız Konsolosunun aktardığına göre ise; Avusturya Konsolosluğu İstanbul'dan bir cambaz grubu getirterek şehrin bahçeler yönünde büyük çadırlar kurdu muştur ancak bir süredir İzmir'de hırsızlık ve eşkıyalık hareketleri arttığı ve en ufak bir durumda bu gruplar yağmaya fırsat kolladığı için İzmir mütesellimi çıkabilecek huzursuzluktan çekinmiştir. Avusturya Konsolosundan bu gösterinin ileri bir tarihe alınmasını istemiş ve olumsuz cevap almıştır. Bkz. **Yeni Asır**, 26 Aralık 1979.

⁹⁶ Vak'anüvis Halil Nuri Bey, **Nuri Tarihi**, Hazırlayan: Seydi Vakkas Toprak, TTK Yayınları, Ankara 2015, s. 84.

⁹⁷ **Yeni Asır**, 26 Aralık 1979.

⁹⁸ 29 Zilhicce 1211 (8 Haziran 1797) HAT. 186/8784-H.

⁹⁹ Halil Nuri Bey, **a.g.e.**, s. 84.

¹⁰⁰ 29 Zilkade 1211 (26 Mayıs 1797) C.DH.295/14720/1.

¹⁰¹ Bu kısım ile ilgili gazetede şu bilgiler veriliyor: "Böyle topluluk İzmir'de ilk defa görüldüğünden, akın akın gelen seyircilerle dolup taşıyordu. Gelen seyirciler içinde her cins ve milletten insanlar olduğu gibi, bunlar arasında bedavacılar da vardı. Zanta'lı sekiz on edepsiz şahıs, galiba bedava olarak sirke girmek isterken yasakçı yani kapıcı bunlardan birisine bir değnek vurarak def etmiş. Bunun üzerine Zentalılar çekilmişler ve yirmi, yirmi beş tane olarak tekrar geri gelerek bu kapıcıyı öldürmüşlerdir." Daha ayrıntılı bilgi için bkz. **Yeni Asır**, 24 Temmuz 1962.

¹⁰² Halil Nuri Bey, **a.g.e.**, s. 84

¹⁰³ 10 Şevval 1211 (8 Nisan 1797) HAT. 186/8784-G.

¹⁰⁴ 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) HAT. 186/8784-D.

yenicheriler taşkınlık çıkarmayacaktı¹⁰⁵. Meclisten bu yönde çıkan karar sonrası tercümanlar konsoloslarına haber vermek üzere dağıldı. Ardından konsolosluklardan iki görevli, kadının divanına tekrar gelip kuşluk vaktinde sonucu bildireceklerini ifade etti¹⁰⁶.

Ertesi gün saat 14:00'de, 1.000-1.500 yenicheri¹⁰⁷ konsolosluklardan gelecek haberi beklemeyip silahlı olarak kâtili aramaya koyuldu. Bu sırada Venedik Konsolosluğunda bazı hazırlıklar yapıldığını öğrenmelerinin üzerine o muhite yöneldiler. Burada konsolostan katili talep ettiler. O sırada Venedik Konsolosu yenicherileri kandırmaya ve dikkatin kendi üzerinden dağılmasını sağlamaya çalıştı. Onlara katilin Venedikli olduğunu fakat Rus gemisinde denizci olduğu için ancak Rusya Konsolosu tarafından teslim edilebileceğini söyledi¹⁰⁸. Yenicheriler Rusya Konsolosluğuna yöneldiği sırada Venedik Konsolosu kaçmak için vakit kazandı¹⁰⁹. Aynı anda bir alay İşklovenli Venedik Konsolosu ile birlikte sahile doğru kaçtı. Rusya Konsolosluğuna gelen yenicheriler, konsolosluğun kapısından girmek için üç hamle yaptı. Katilin kendileri ile alakasının olmadığını belirten Rus Konsolos yenicherilere bahşiş vererek kalabalığı dağıtmaya çalıştı. Dördüncü hamlede kapının açılmak üzere olduğunu görünce bir sandal yardımıyla İspanya gemisine sığındı¹¹⁰.

Venedik Konsolosunun etrafındaki gruptan kendilerini takip eden yenicherilere ateş açıldı. Bu koşuşturma esnasında Venedik Konsolosu, bir grup İşklovenle limandaki Venedik gemilerine sığındı. Kalan bir kısım Venedikli ise gemiye ulaşmak için sandal bulamadığından hemen oradaki Sakız Hanı'na yöneldi¹¹¹.

Çatışmadan önce gruptan katil talep edildi. Aracılık etmeye çalışan bir şerbetçi ve birkaç yenicheri Venedikliler tarafından öldürüldü¹¹². Bu esnada Sakız Hanı'nda toplanmış 1.000 kadar İşkloven, kendilerini kuşatmış yenicherilere pencerelerden ateş açtı¹¹³. Diğer taraftan yenicherilerden kurtulamayacağını anlayan Venedikliler Sakız Hanı'nı ateşe verdi. İki

¹⁰⁵ **Yeni Asır**, 26 Aralık 1979.

¹⁰⁶ 5 Şevvâl 1211 (3 Nisan 1797) HAT. 186/8784-A.

¹⁰⁷ Diğer bir belgeye göre de öğleye üç saat kala saldırı başlamıştır. Bkz. 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) HAT. 186/8784-D.

¹⁰⁸ 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) HAT. 186/8784-D.

¹⁰⁹ 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) HAT. 186/8784-H.

¹¹⁰ 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) HAT. 186/8784-H; 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) HAT. 186/8784-D.

¹¹¹ Sakız Hanı, Kasap Hızır Mahallesinde bulunuyordu. Bu mahallenin Frenk Mahallesine yakın olması sebebiyle 1922 yangınında yok olduğu tahmin ediliyor. Sakız Hanı ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aktepe, a.g.m., s. 143.

¹¹² 29 Zilkade 1211 (26 Mayıs 1797) C.DH. 295/14720.

¹¹³ 29 Şevval 1211 (27 Nisan 1797) C.DH. 295/14720.

grup arasında çıkan çatışma sonucu tüfek ateşinden birkaç Türk öldü¹¹⁴. Bu sırada bir grup yeniçeri Sakız Hanı'na yaklaştı. Arka kapıdan ayrılan Venedikliler sahile doğru yöneldi. Onları takip eden yeniçeriler üzerine Venedik gemisinden ateş edildi¹¹⁵.

Sahildeki bu top atışı sırasında gümrük memurlarından bir kişi yaralandı. Bir kişi ise öldü¹¹⁶. Yeniçeriler sahile tekrar gitmeye cesaret edemeyince 200-300 kadar Venedikli, gemilerinin menziline giren Frenk Mahallesiindeki tüm mahzen ve dükkânları talan etti. Olaylar yaklaşık bir gün bir gece sürdü. Yağmalanan eşyalar sandallarla gemilere taşındı. Taşınamayanlar ise yandı¹¹⁷.

Kontrolsüz ilerleyen bu olaylar sırasında Sakız Hanı'nda başlayan ateş, şiddetli Lodos ile hızlıca büyüdü. Yangının sonunda Frenk Mahallesi büyük ölçüde yok oldu. Yangını söndürmeye çalışan İzmirli'lere Venedik gemisinden ateş edildi. Hatta bu silah ve top atışları sırasında Avrupalılardan da yaralanan ve ölenler oldu. Türkler can korkusuyla üç yol ağzından ileriye geçemedi¹¹⁸.

Devam eden yangın, iki kola ayrıldı. Birinci kol üç yol ağzından ilerledi ve yalı tarafındaki Fasulye Meydanında son buldu. Diğer kol ise yine üç yol ağzından, Derviş Ağa Hanı yakınında bulunan hastaneye kadar ilerledi. Şiddetli rüzgârın etkisiyle alevler ancak şehrin doğusunda bulunan hastane yakınlarında¹¹⁹ Katırcı Sokağında durdurulabildi¹²⁰. Bu sırada insanlar korkudan aileleriyle ev ve mahzenlere sığındı¹²¹. Yangın söndürme çalışmalarına Frenk tulumbacıları da yardımcı oldu¹²².

22 saat süren yangında¹²³ İzmir'in ticaret bölgesi olan Frenk Mahallesinin tamamı, Ermeni Mahallesinin de bir kısmı küle döndü¹²⁴. Yangının sonucunda 1.500 ev, 3.000'den fazla da oda ve dükkân yok oldu¹²⁵. Yangın ve kargaşa sırasında halktan 25 kişi yaşamını yitirdi¹²⁶. Evlerinden çıkamayıp yanan kişilerin sayısı belirlenemedi¹²⁷. İngiltere, Fransa,

¹¹⁴ 5 Şevvâl 1211 (3 Nisan 1797) HAT. 186/8784-A.

¹¹⁵ 29 Zilkade 1211 (26 Mayıs 1797) C.DH. 295/14720.

¹¹⁶ 10 Şevval 1211 (8 Nisan 1797) HAT. 186/8784-G.

¹¹⁷ 29 Zilkade 1211 (26 Mayıs 1797) C.DH. 295/14720.

¹¹⁸ 5 Şevvâl 1211 (3 Nisan 1797) HAT. 186/8784-A.

¹¹⁹ 6 Şevval 1211 (4 Nisan 1797) HAT. 186/8784-C.

¹²⁰ 5 Şevvâl 1211 (3 Nisan 1797) HAT. 186/8784-A.

¹²¹ 10 Şevval 1211 (8 Nisan 1797) HAT. 186/8784-G.

¹²² 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) HAT. 186/8784-D.

¹²³ 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) HAT. 186/8784-H.

¹²⁴ 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) HAT. 186/8784-D.

¹²⁵ 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) HAT. 186/8784-D: Ayrıca Fransız Konsolosu da yangının sayısal değeri hakkında aynı bilgiyi vermiştir. Bkz. **Yeni Asır**, 26 Aralık 1979.

¹²⁶ 5 Şevvâl 1211 (3 Nisan 1797) HAT. 186/8784-A.

Sicilya, Rusya, Flemenk Konsoloslukları ile şehirdeki diğer konsolosluklar tamamen yandı¹²⁸. Fransa Konsolosu mahzenlerde kalan yağmalanmamış bir kısım eşyayı kurtarmayı başarabildi¹²⁹.

Yangından sonra bazı konsoloslar gemilere sığındı. Kimisi Bornova'ya yerleşti¹³⁰. Burada kadının huzurunda mallarını Venediklilerin gasp ettiğini belirttiler. Ayrıca Venediklilerin İzmir'den kaçmalarına engel olunmasını istediler¹³¹. Bakır paraya bile muhtaç kaldıklarını İstanbul'daki başkonsolosa bildiren Rusya Konsolosuna göre Venedik Konsolosu tercüman yasakçısı ile Avusturya Konsolosu yasakçısı mutlaka terbiye edilmeliydi¹³². Fransa Konsolosu da İstanbul'daki başkonsolosa sırtlarındaki giysilerinden başka bir eşyaya sahip olmadıklarını, İzmir'de tüccar ve ticaretin kalmadığını bildirdi. Bu sebeple 30 kese akçenin bir an önce İzmir'e gönderilmesi ricasında bulundu¹³³.

İzmir ve civarının en kuvvetli ayanı olan Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa konu ile ilgilenmesi için görevlendirildi¹³⁴. Kara Osmanoğlu İzmir'e gelmeden şehirde çarşı ve pazar açıldı. Hayat normale döndü. İzmir'in diğer semtleri de muhafaza altına alındı¹³⁵. Fransa Konsolosunun bildirdiğine göre olayın üzerinden 20 gün geçtikten sonra Manisa Ayanı Karaosmanoğlu ancak İzmir'e gelebildi. Yanında birkaç bin askeri ve iki yeniçeri subayı da vardı¹³⁶. Karaosmanoğlu'ndan yangın sırasında gasp edilen eşyanın cinsi ve miktarının belirlenmesi, bulunan malların kocabaşılara teslim edilmesi, Venedik gemisinin yeni kaleden çıkmasına engel olunması, gasp yapan kişilerin kimliklerinin araştırılması gibi konular hakkında soruşturma yapması istendi. Bu çalışmalara İzmir'deki diğer konsolosların da

¹²⁷ 6 Şevval 1211 (4 Nisan 1797) HAT. 186/8784-C.

¹²⁸ 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) HAT. 186/8784-H.

¹²⁹ HAT. 1192/46903-L.

¹³⁰ 10 Şevval 1211 (8 Nisan 1797) HAT. 186/8784-G.

¹³¹ 10 Şevval 1211 (8 Nisan 1797) HAT. 186/8784-G.

¹³² 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) HAT. 186/8784-H.

¹³³ Fransız Elçisi zararın Osmanlı tarafından karşılanacağı umudunu taşıyordu. 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) HAT. 186/8784-D; Başka bir belgede Fransız Konsolosu İstanbul'daki başkonsolostan, şehirdeki Fransızların ihtiyaçları için acilen 15.000 kuruş talep etti. Bkz. HAT. 1192/46903-L.

¹³⁴ 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) HAT. 186/8784-D; Osmanlı tarihinde özel bir yere sahip Karaosmanoğulları ailesi yüksek ihtimalle Güneydoğu Anadolu'dan, Yayaköy'e yerleşmiş bir Türkmen ailesidir. Kara Osman Ağa'nın en büyük oğlu olan Hacı Mustafa Ağa'nın 1743 tarihinde Saruhan Mütesellimi olması ve bölgeden toplanan vergi birimlerinin çoğunun iltizama alınması ile kendisi o yörenin en zengin ve iktidar sahibi âyanı olmuştur. Bu aile Saruhan Mütesellimi ve Aydın Muhassılı Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa'nın 1816 yılında vefatına kadar geçen sürede Ege kıyılarının önemli bir kısmını kontrol altında tutmuştur ancak Padişah ve merkezi yönetim sürekli olarak bu ailenin yöredeki etkisini kırmaya çalışmıştır. Tafsilat için bkz. Yuzo Nagata, **Tarihte Âyanlar; Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, s. 191.

¹³⁵ 10 Şevval 1211 (8 Nisan 1797) HAT. 186/8784-G.

¹³⁶ **Yeni Asır**, 26 Aralık 1979; Hacı Hüseyin Ağa 1797 İzmir yangını ile hemen hemen aynı zamana denk gelen 1797-98 yılları arasındaki dağlı isyanları sebebiyle eşkıya takibine görevlendirildi. Bu sırada bölgeden İstanbul'un iâsesi için gerekli tahılları toplayarak gönderdi. Bu hareketi İstanbul'da memnuniyetle karşılandı. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Yuzo Nagata, "Karaosmanoğulları", **DİA**, XXIV, İstanbul 2001, s. 469.

katılması ve çalınan malların listelenmesi talep edildi¹³⁷. Ayrıca Venedik gemilerini denizden kontrol altına alabilmek için Tersaneden bir geminin İzmir'e gönderilmesi de rica edildi¹³⁸.

İngiltere Konsolosu Mr. Werry 17 Nisan 1797 tarihli raporunda Venedik himayesinde olan Zenta ve Kefalonyalıların hala Ege Denizi'nde olabileceğini, bu grupların Ege adalarını üs kullanarak yerel deniz ticaretini sekteye uğratmalarından endişe duyduklarını fakat bunun yanında İzmir'in o sıralarda sakin olduğunu da belirtmiştir¹³⁹.

Hacı Hüseyin Ağa'nın İzmir'e gelişi ile tezkire sahibi olmayanlara ruhsat verilmemesine karar verildi. Venedikliler yaptığı suçları örtbas etmek için gasp ettikleri bazı eşyaları denize attı. Bazısını da yaktı. Tahkikat öncesinde yaptıklarını inkâr eden Venedik Konsolosu, pamuk, yapağı, iplik gibi değerli mallar üzerinde bulununca suçunu kabullenmek zorunda kaldı. Çeşme'den dalgıç getirilerek denize atılan eşyalar arandı. Bazı mallar bu yolla ortaya çıkarıldı. Yapılan soruşturma neticesinde Venedikli 3 kişi suçlu bulundu ve idam edildi¹⁴⁰. 11 kişi tutuklandı¹⁴¹. Bu grubun bir kısmı gemilere bindirilip İzmir'den uzaklaştırıldı¹⁴².

Karaosmanoğlu'nun İzmir'deki faaliyetleri 1797 olaylarının sonuçlarını çözümlenmede yetersiz kaldı. Hadiseden iki sene sonra şehirde hala konut sıkıntısından ortaya çıkan kiralardan yüksekliği ve gündelik harcamalarda artış devam etmekteydi. İzmir'deki İngiliz tüccarları Ocak 1798'de zararlarını karşılayamamıştı. British Fabrika ve şehirdeki İngilizlerin toplam zararı 1.303.167 İspanya kuruşu seviyesindeydi. Levant Kumpanyası 60.436 İspanya kuruşu kayıp yaşamıştı. Olaylar sırasında en çok zarara uğrayan kişi ise İngiliz tüccar Joseph Franel'di. Kaybı, 409.129 İspanya kuruşuydu. Felaket sonrası İngiliz Dışişleri Bakanı Osmanlı yöneticileri ile yaptığı görüşmede İngilizlerin zararının karşılanmasını talep etti¹⁴³.

İzmir Anadolu'nun Avrupa'ya açılan kapılarından olduğu için burada ticarete yaşanan bir aksama tüm ülke ekonomisini etkileyebilirdi. Yarım asırdır farklı nedenler yüzünden birkaç kez yanan Frenk Mahallesi bu kez de 1797 yılında Venedikli eşkıyalar yüzünden yok olmuştu.

¹³⁷ 29 Şevval 1211 (27 Nisan 1797) C.DH. 295/14720; 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) HAT. 187/8805.

¹³⁸ 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) HAT. 186/8784-D; 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) HAT. 187/8805.

¹³⁹ Syrett, **a.g.e.**, s. 56.

¹⁴⁰ 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) C.BLD. 295/14720.

¹⁴¹ 10 Şevval 1211 (8 Nisan 1797) HAT. 186/8784-G.

¹⁴² **Yeni Asır**, 26 Aralık 1979.

¹⁴³ Syrett, **a.g.e.**, s. 56-57.

İKİNCİ BÖLÜM

XIX. ASIRIN İLK YARISINDAKİ YANGINLAR

Arşiv kayıtlarına göre XIX. asrın ilk yarısında İzmir’de irili ufaklı dokuz yangın yaşandı. Bu afetlerin ilki olan 1834 yangını hariç diğer tüm yangınlar Sultan Abdulmecid döneminde gerçekleşmiştir. Arşiv belgelerine göre ilk yangının yaşandığı 1834 yılından son yangın olan 1848 yılına kadar geçen on dört senede İzmir’in neredeyse tüm mahalleleri tekrar tekrar yanmıştır. Buradan yola çıkarak XIX. asrın ilk yarısında İzmir’de yangından etkilenmeyen saha kalmadığını söyleyebiliriz.

2.1. 1834 Kasap Hızır Yangını

XIX. asrın başlarında İzmir’de yaşanan ilk yangın tedbirsizlik neticesinde bir evde çıkıp İzmir’in önemli bir kısmını sarmıştır. Buna göre, 3 Haziran Salı günü saat altı da, Kasap Hızır Mahallesinde¹⁴⁴ başlayan yangın şiddetli rüzgârın etkisiyle hızlıca yayıldı ve ancak 6 saatte söndürülebildi¹⁴⁵. İzmir’in tüm üst düzey memurları yangını söndürmek için gayretle çalıştı¹⁴⁶.

Yangının sonunda Frenk Mahallesinin sahile bakan cephesinde bulunan 12 büyük ev, çok sayıda küçük ev, pek çok dükkân¹⁴⁷ ve çarşının bir kısmı yok oldu¹⁴⁸. 1836 yılında İzmir’e gelen gezgin Charles Texier de Frenk Mahallesinin büyük bir kısmının 1834 yangınında tahrip olduğunu bildirmiştir¹⁴⁹.

2.2. 1841 Yangını

Şüphesiz XIX. yüzyılda İzmir’de en büyük maddi hasara yol açan yangınlardan birisi 30 Temmuz 1841 yangınıdır. Kuyumcular Çarşısında¹⁵⁰, gece 05:30’da, bir kahvehanede kaza

¹⁴⁴ Kasap Hızır Mahallesi bugün Yenigün Mahallesi olarak geçmektedir. Bkz. Erkan Serçe, “İzmir’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması ve İzmir Mahalleleri”, **Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, sayı 7-8, 1999, (Çevrimiçi) http://www.academia.edu/1820871/%C4%B0zmir_Mahalleleri, s. 19.

¹⁴⁵ 27 Muharrem 1250 (5 Haziran 1834) HAT. 1351/52783-A-2.

¹⁴⁶ 27 Muharrem 1250 (5 Haziran 1834) HAT. 1351/52783-A-2; 1834 yangınının nasıl söndürüldüğüne dair ayrıntılara belgelerden ulaşılammaktadır.

¹⁴⁷ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler**, s. 95-96.

¹⁴⁸ Atay, **Tarih İçinde İzmir**, s. 127.

¹⁴⁹ Charles Texier, **Küçük Asya**, Çev. Ali Suat, II, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmet Vakfı, Ankara 2002, s. 146; Yangının ardından felaketzedelere devlet idarecilerinin ne kadar yardımcı olduğu, tahribatın yaralarının nasıl sarıldığına dair bir ayrıntıya maalesef ulaşılammıştır.

¹⁵⁰ 1841 yangınının başlangıç noktası Kuyumcular Çarşısı için bkz. Ek 5.

ile yangın başladı¹⁵¹. Şiddetle esen imbat rüzgârı ve sokakların çok dar olması sebebiyle yangın bir anda 20 dükkâna yayıldı. 8 saat aralıksız esen rüzgâr 9. saatten itibaren yerini şiddetli lodosa bıraktı. Bu şartlar altında yangın 17 saat devam etti¹⁵². Birkaç kola ayrılan alevler Frenk Mahallesiindeki çarşılara gelince durduruldu. Diğer koldan ilerleyen ateş Türk ve Yahudi Mahallelerine ilerledi¹⁵³. Buradan Ermeni Mahallesiine geçti¹⁵⁴.

Tulumbacılar ve İzmir'in diğer idari personeli hemen yangına müdahale etti. Avusturya Konsolosluğundan 30-40 kadar memur yangın mahallindeki bazı binaları balta ve kanca gibi aletlerle yıkarak alevlerin yayılmasını önlemeye çalıştı¹⁵⁵. Bu sırada bazı tulumbalar kullanılamaz duruma geldi¹⁵⁶. Aynı zamanda İzmir limanındaki Fransız gemisi çalışanları da tulumbalarıyla ile birlikte yangını söndürmek için uğraştı¹⁵⁷.

1841 yangını daha çok Türk Mahallelerini yaktı fakat Musevi Mahallesi de bu felaket sonrası tamamen yok oldu¹⁵⁸. Yangının sonucunda Türk ve Yahudilerin üçte ikisi, Rumların ise üçte biri zarar gördü¹⁵⁹. Başka bir kayda göre 4.000 Türk, 4.000 Rum, Ermeni ve Yahudi ile birlikte toplamda 8.000 kişi bu yangından etkilendi¹⁶⁰. Tahminen İzmir'in yarısı bu yangında mağdur oldu¹⁶¹. İzmirli felaketzedelerin evlerinin çoğu yandı için 20.000'den fazla kişi açıkta kaldı¹⁶². Kuyumcular, Zahireciler, Kavaflar, Şekerciler, Mısır Çarşısı, Bit Pazarı ve çarşının birçok kısmı küle döndü¹⁶³. İzmir'e yangından birkaç gün sonra gelen gezgin Blanqui, İzmir'in üçte ikisinin bu büyük yangında yok olduğunu, karşılaştığı mahallelerin tamamının kül yığınınından ibaret olduğunu aktarmıştır¹⁶⁴. 1841 yangınında hasar görmeyen tek yer Frenk Mahallesi idi¹⁶⁵. Ermeni ve Rum Mahalleleri, Türk ve Yahudi Mahallelerine göre bu yangında daha az zarar gördü¹⁶⁶.

Resmi kayıtlara göre yangının verdiği maddi hasar şu şekildedir.

¹⁵¹ 11 Cemâziyelâhir 1257 (31 Temmuz 1841) tarihli irade: İ.DH. 42/2100/01; Gazeteye göre gece 01:00-02:00 sıralarında yangın başlamıştır. Bkz. **Yeni Asır**, 24 Temmuz 1962.

¹⁵² 11 Cemâziyelâhir 1257 (31 Temmuz 1841) İ.DH. 42/2100/01.

¹⁵³ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 99.

¹⁵⁴ **Yeni Asır**, 24 Temmuz 1962.

¹⁵⁵ 11 Cemâziyelâhir 1257 (31 Temmuz 1841) İ.DH. 42/2100/01.

¹⁵⁶ **Yeni Asır**, 24 Temmuz 1962.

¹⁵⁷ **Yeni Asır**, 24 Temmuz 1962.

¹⁵⁸ **Yeni Asır**, 24 Temmuz 1962.

¹⁵⁹ 11 Cemâziyelâhir 1257 (31 Temmuz 1841) tarihli irade: İ.DH. 42/2100/01.

¹⁶⁰ 16 Şâban 1257 (3 Ekim 1841) tarihli irade: İ.DH. 45/2237/02.

¹⁶¹ 11 Cemâziyelâhir 1257 (31 Temmuz 1841) tarihli irade: İ.DH. 42/2100/01.

¹⁶² 15 Cemâziyelâhir 1257 (4 Ağustos 1841) tarihli irade: İ.DH. 42/2100/02.

¹⁶³ **Yeni Asır**, 24 Temmuz 1962.

¹⁶⁴ Baykara, **a.g.e.**, s. 87.

¹⁶⁵ Olaf Yaranga, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezginlerin Anlatımlarında İzmir**, Çev. Gürhan Tümer, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2000, s. 76.

¹⁶⁶ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 99.

- 12 cami
- 14 mescit
- 14 medrese
- 14 mektep
- 2.891 ev¹⁶⁷
- 127 Rum evi
- 2.437 kahvehane, yağhane, bakkal, fırın, değirmen ve diğer dükkânlar
- 16 han
- 20 havra ve buraya bağlı mektepler
- 1.400 Yahudi'nin bir arada ikamet ettiği Yahudi odası bu yangında yok oldu¹⁶⁸.

Yangın, 125.850.000 kuruşluk kısmı yapılara, 15.000.000'u içindeki eşya ve mobilyalara ait olmak üzere 140.850.000 kuruşluk bir maddi zarara neden oldu¹⁶⁹.

Evleri yok olan ve ekmek alacak parası kalmayan İzmirli bu yangında dağ ve bağlara sığındı. O sırada İzmir'de bulunan Asâkir-i Mansûre askerleri felakete uğrayanları buldukları yerlerden getirip kışlada korumaya aldı¹⁷⁰. Evsiz kalan bazı Yahudiler St. Roche hastanesine yerleştirildi¹⁷¹. Aynı zamanda bölgedeki karantina binası da açıkta kalanlar için kullanıldı¹⁷².

İzmir'in içinde bulunduğu bu felaket hali İstanbul'daki idarecilere ayrıntısı ile iletildi ve şehrin bir an önce toparlanabilmesi için yardım talep edildi¹⁷³. Sultan Abdülmecid tarafından İzmirli mağdurlara dağıtılmak üzere 150.000 kuruş bağışlandı. Bunun yanında

¹⁶⁷ Cerîde-i Havâdis'e göre bu rakam Müslümanlara ait tahrip olan ev sayısıdır. Gazetede ki yangına ait bilgilerle 19 Cemâziyelâhir 1257 (8 Ağustos 1841) İ.DH. 43/2123/05 numaralı belgedeki hasar kaydı küçük farklılıklarına rağmen birbiriyle örtüşmektedir. Cerîde-i Havâdis'e göre; 12 cami, 30 mescit, 14 medrese, 14 mektep, 2.891 Müslümanlara ait ev, 8 hamam, 120 Rum odası, 2.400 Yahudi odası, 2.407 dükkân, 14 han ve 20 havra yangında yok olmuştur. Buna göre belgede paylaşılmayan tahrip olmuş Yahudi odası sayısı Cerîde-i Havâdis temel alınarak 2.400 kabul edilebilir. **Cerîde-i Havâdis**, 26 Cemâziyelâhir 1257 (15 Ağustos 1841).

¹⁶⁸ Tuncer Baykara'da yangının hasar kaydını paylaşmıştır ancak bilgileri nereden aldığına dair dipnot vermemiştir. Baykara'nın aktardığı rakamlar ile İ.DH. 43/2123/05 numaralı belgedeki hasar kaydı tam olarak birbirini karşılamamaktadır. Baykara'ya göre; 2.891 Türk evi, 2.000 Yahudi odası, 16 Rum odası, 2.407 dükkân, 14 han, 12 cami, 30 mescit, 14 medrese, 14 mektep, 8 hamam ve 7 havra yangında yok olmuştu. Bkz. Baykara, **a.g.e.**, Ege Üniversitesi Matbaası, 1974, s. 87.

¹⁶⁹ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 99.

¹⁷⁰ 11 Cemâziyelâhir 1257 (31 Temmuz 1841) tarihli irade: İ.DH. 42/2100/01.

¹⁷¹ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 99.

¹⁷² **Cerîde-i Havâdis**, 19 Cemâziyelâhir 1257 (8 Ağustos 1841).

¹⁷³ 15 Cemâziyelâhir 1257 (4 Ağustos 1841) tarihli irade: İ.DH. 42/2100/02.

İzmirliilerin ekmek ihtiyacını karşılamak için Ticaret Nezareti tarafından 25.000 kıyye¹⁷⁴ unun vapurla hemen İzmir'e sevk edilmesi sağlandı¹⁷⁵. Padişah tarafından bağışlanan akçenin İzmir taze meyve gümrüğü 1257 senesi Haziran ayı hasılatından karşılanması kararlaştırıldı¹⁷⁶. Aynı zamanda İzmirli felaketzedeler için, Aydın, Saruhan, Sığla taraflarından gıda malzemesi alınması ve bunların ücretinin düşük fiyatta tutulması için haber gönderildi¹⁷⁷. Padişah tarafından bağışlanan paranın sarfı için de iki kişi görevlendirildi¹⁷⁸. Bu paranın paylaşılması, ihtiyaç sahiplerinin tespit edilmesi¹⁷⁹, felaketzedelerin çadır ihtiyacının belirlenmesi, hastalıklardan korunma masrafları gibi konular için İzmir meclisi görevlendirildi¹⁸⁰. İhsan olunan paranın bölüştürülmesi için taksim defterleri de İzmirli yetkililere ulaştırıldı¹⁸¹. İstanbul'dan görevlendirilen Rıfat Paşa, padişahın bağışının taksim edilmesi için İzmir meclisine eşlik edecekti. Kendisi de İzmir meclisine ek olarak bir komisyon oluşturdu. Bu komisyonda İzmir Karantina Nazırı Nuri Bey, Büyük Gümrük Sandık Emmini Hasan Efendi, Muhassıl Kâtibi Hüseyin Efendi, Meclis Birinci Kâtibi Sadullah Efendi'de bulunuyordu ancak Rıfat Paşa'nın oluşturduğu komisyonun çalışmalarına Said Paşa tarafından izin verilmedi¹⁸². Said Paşa'nın Rıfat Bey'in komisyonunun çalışmalarına neden izin vermediği daha sonra anlaşıldı. İzmir Meclisinin itibarlı zümresi şehrin ileri gelen yabancılarından oluşuyordu. Bu grubun padişahın bağışının bölüştürülmesi sırasında kasıtlı olarak İzmir meclisinin itibarına gölge düşürmeyi amaçladığı, halkı kendi taraflarına çekmek için uğraştığı, çıkarları doğrultusunda hareket ettiği bildirildi. Bu meselelerden dolayı padişahın ihsanı 150.000 kuruş o sırada paylaşırılmadı¹⁸³.

İzmirliilerin günlük yiyecek ihtiyacı için muhassıllık sandığı tahsis edildi. Ayrıca yangında vefat eden kişilerin defin masraflarının devlet tarafından ödenmesi kararlaştırıldı¹⁸⁴.

¹⁷⁴ Kısaça kıyye ya da diğer adıyla okka, her dönemde farklı hesaplanırsa da 1841 yılında Paris'te yapılan ölçümler sonucu 1282,945 gr olarak kabul edilmiştir. Cengiz Kallek, "Okka", **DiA**, XXXIII, İstanbul 2007, s. 338; Bu bilgiler dikkate alınarak 1841 yangınına en yakın ölçüm olan 1282,945 gr ile 1841 yangınında İzmir'e gönderilen 25.000 okka un hesaplandığında günümüz ölçümü ile karşılığı yaklaşık 32.073 kg'dır.

¹⁷⁵ 15 Cemâziyelâhir 1257 (4 Ağustos 1841) tarihli irade: İ.DH. 42/2100/02.

¹⁷⁶ 11 Ramazan 1257 (27 Ekim 1841) tarihli irade: İ.DH. 47/2302/01.

¹⁷⁷ 15 Cemâziyelâhir 1257 (4 Ağustos 1841) tarihli irade: İ. DH. 42/2100/02.

¹⁷⁸ **Cerîde-i Havâdis**, 19 Cemâziyelâhir 1257 (8 Ağustos 1841).

¹⁷⁹ 19 Cemâziyelâhir 1257 (8 Ağustos 1841) tarihli irade: İ..DH.. 43/2123/06.

¹⁸⁰ 16 Şâban 1257 (3 Ekim 1841) tarihli irade: İ.DH. 45/2237/02.

¹⁸¹ 19 Cemâziyelâhir 1257 (8 Ağustos 1841) tarihli irade: İ.DH. 43/2123/06.

¹⁸² Ayrıntılı bilgi için bkz. İ.DH. 45/2237/02.

¹⁸³ 16 Şâban 1257 (3 Ekim 1841) İ.DH. 45/2237/03.

¹⁸⁴ 11 Cemâziyelâhir 1257 (31 Temmuz 1841) tarihli irade: İ.DH. 42/2100/01.

O sırada İstanbul'da bulunan redif askerlerinin de İzmir'deki yardım çalışmalarına katılması için seraskerden izin istendi¹⁸⁵.

Sultan Abdülmecid tarafından İzmirli yangınzedelere bağışlanan un ve ekmek miktarının dağılımı aşağıda aktarılmıştır.

Tablo I

Milletlere ve Mahallelere Göre Ekmek ve Un Dağılımı¹⁸⁶

Türk	Ekmek (Adet)	Un (Okka)
İslam Mahallelerinde yangınzede olmuş kadınlar	473	
Hasan Hoca Mahallesi	130	
Şeyh Mahallesi	176	
Pazaryeri Mahallesi	483	
Yeni Mahalle	487	
Selatinoğlu Mahallesi	555	
Faik Paşa Mahallesi	200	
Temaşalık Mahallesi	405	
Kefeli Mahallesi	124	
Ali Reis Mahallesi	310	
Çetsek Mahallesi	69	
Toplam	3.412	11.373
Yahudi	Ekmek (Adet)	Un (Okka)
Kışlaklarda	1.300	
San Rok Hastanesi	680	
Rum Karantina Evleri	260	
Yağhane ve çevresi	700	
Toplam	2.940	9.800
Rum	Ekmek (Adet)	Un (Okka)
Apanu Mahallesi	300	1.000
İslam, Rum, Yahudi Meclis evleri	200	666
Toplam	500	1.666

¹⁸⁵ 15 Cemâziyelâhir 1257 (4 Ağustos 1841) tarihli irade: İ.DH. 42/2100/02 numaralı belgenin hatt-ı hümayun kısmında rediflerin durumu açıklanmış ve müsait olmadıklarından dolayı gönderilemeyecekleri bildirilmiştir.

¹⁸⁶ Cerîde-i Havâdis'te sadece İzmirli felaketzedelere verilen ekmek bilgisi paylaşılmıştır. Rauf Beyru yabancı bir gazete aracılığıyla, milletlere göre dağıtılan ekmek ve un miktarını aktarmıştır. Beyru'nun verdiği ekmek miktarı ile Cerîde-i Havâdis'in paylaştığı ekmek rakamları aynıdır. Buradan yola çıkarak Beyru'nun paylaştığı un miktarı ile Cerîde-i Havâdis'in paylaştıkları yukarıdaki tabloda birleştirilmiştir. Tafsilat için bkz. Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 100; **Cerîde-i Havâdis**, 4 Receb 1257 (22 Ağustos 1841).

1841 yangınında 6.852 adet ekmek; 22.839 okka un dağıtıldı. 2.261 okka un ise yedek tutuldu¹⁸⁷. 12 Ağustos tarihinden sonra verilen ekmek miktarı azaltılarak sadece çalışmaktan yoksun olanlarla hasta, sakat ve dullara dağıtılması planlandı¹⁸⁸. İzmirli yabancı devlet yöneticileri yangının hemen ardından mağdurlar için 7-8.000 kuruş topladı¹⁸⁹. İzmir'in ileri gelen yabancı tüccarları da devletin çağrısıyla felaketzedelere 100.000 akçe bağışladı¹⁹⁰. Viyana'dan Baron de Rotchild özellikle Yahudiler için para gönderdi. Bu para ile felaketzedelerin öncelikli ihtiyaçlarının karşılanması ve yeni bir Yahudi hastanesi yapılması kararlaştırıldı. Yapılan çalışmalar sonucunda doksan odadan oluşan ahşap bir Yahudi evi inşa edildi. Bu odaların, 5 Ekim 1842 günü yangından zarar gören Yahudilere dağıtıldığı açıklandı¹⁹¹. Yangın esnasında ve yangından sonra, şehirde yaşayan yerli ve yabancılar dayanışma örneği sergiledi. Fransız kadınlardan oluşan Katolik Yardım Komitesi, pansumanları yapan ve yaralıları tedavi eden Ermiş Vincent de Paul Tarikatı rahibelerine pamuk ve bez tedarik etti¹⁹².

Yaraların sarılmaya başlamasıyla birlikte Frenk Mahallesi sakinleri, mahallelerinde yangının kontrol altına alınmasında büyük emeği olan Avusturyalı Amiral ve askerlerinin gayretlerinden dolayı şükranlarını ilettiler. Avusturyalı ekibin desteği ile Frenk Mahallesi diğer yerler gibi yok olmadan kurtarıldı¹⁹³.

1841 yangınında zarar görmüş İzmirli mülk sahiplerinin önemli bir kısmı binalarını yeniden inşa edecek maddi güçte değildi. Durum böyle olunca Osmanlı Devleti yöneticileri, felaketzedelerin içinden binalarını satmaya mecbur kalan olur ise, Türklere satışta mahsur olmadığını ancak yabancılara satışa engel olunmasına dair emri İzmir Muhassılına bildirdi¹⁹⁴.

Felakete uğrayan İzmir halkının ev ihtiyacı için han usulü ikametgâhların yapılmasına, bu konutların birbirinden bağımsız ve farklı inşa edilmesine karar verildi. Yapılan araştırmalar sonucu Türklere Kethüdazade Ahmed Ağa'nın arsası satın alınırken, Yahudilere de 27.000 kuruşa farklı bir muhitten arsa satın alındı. Rum ve Ermeniler için de farklı muhitlerden arsalar belirlendi¹⁹⁵.

¹⁸⁷ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 100; **Ceride-i Havâdis**, 4 Receb 1257 (22 Ağustos 1841).

¹⁸⁸ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 100.

¹⁸⁹ 11 Cemâziyelâhir 1257 (31 Temmuz 1841) tarihli irade: İ.DH. 42/2100/01.

¹⁹⁰ 15 Cemâziyelâhir 1257 (4 Ağustos 1841) tarihli irade: İ.DH. 42/2100/02.

¹⁹¹ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 100.

¹⁹² Yaranga, **a.g.e.**, s. 77.

¹⁹³ **Ceride-i Havâdis**, 26 Cemâziyelâhir 1257 (15 Ağustos 1841).

¹⁹⁴ 15 Cemâziyelâhir 1257 (4 Ağustos 1841) tarihli irade: İ.DH. 43/2101/01.

¹⁹⁵ 16 Şaban 1257 (3 Ekim 1841) tarihli irade: İ.DH. 45/2237/02.

İzmirli felaketzedelerin yeni yerleşim yerlerinin inşa edilmesi için meclis sandığında 220.000 akçe mevcuttu. Bu meblağ inşaat için yeterli değildi. Padişahın gönderdiği 150.000 kuruş da meclis sandığındaki anaparaya ilave edilerek inşaatın kış gelmeden bir an evvel başlaması için kullanıldı. Bu binalara yerleşenlerin içinde ileride maddi durumu düzelen olur ise düşük miktarda kira alınması ve elde edilen tutarın binaların tamirâtı için harcanmasına da hükmedildi¹⁹⁶.

2.3. 1842 Yangını

1841'deki büyük yangının üzerinden henüz bir sene geçmemişken 1842 yılında İzmir'de yeniden bir felaket yaşandı. 16 Mart¹⁹⁷ 1842 Perşembe gecesi, saat 05:00 civarında Frenk Mahallesi'nde¹⁹⁸ Aya Yorgi Sokağında¹⁹⁹ kaza ile yangın başladı. Şiddetli Poyraz'ın etkisi ile alevler hızla çevreye yayıldı. Bunun üzerine Aydın Müşiri Salih Paşa ve yanındaki memurlar hemen olaya müdahale etmeye çalıştı²⁰⁰. O sırada limanda bulunan Fransız ve Avusturyalı denizciler önceki yıllarda olduğu gibi yeniden yangın söndürme çalışmalarına katıldı. Bunun sonucunda alevlerin Frenk Mahallesi, gümrük, çarşı ve Türk Mahallesi gibi yerlere yayılması engellendi. Tüm gayretlere rağmen yangın 17 Mart sabahı saat 05:00 sıralarında söndürüldü²⁰¹.

Yaşananlar sonucu 40 ev ve 60 dükkân yok oldu²⁰². Yanan yerler arasında 2 okul ve Rumlara ait 3 manastır da bulunuyordu. Toplam zarar birkaç milyonu²⁰³.

1841 yangınında İzmir'de Frenk Mahallesi dışındaki tüm yerleşim yerleri neredeyse yok olmuştu. 1842 yılında Frenk Mahallesi'nin de yanmasıyla, İzmir'de bir sene arayla yanmayan semt kalmamıştır.

¹⁹⁶ 16 Şâban 1257 (3 Ekim 1841) tarihli irade: İ.DH.. 45/2237/02.

¹⁹⁷ Rauf Beyru'ya göre, 16 Mart 1842 günü yangın yaşanmıştır. Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 101; 16 Mart Çarşamba gününe denk gelmektedir. Cerîde-i Havâdis'e göre yangın Perşembe gecesi sabah saatlerinde yaşandığı için, muhtemelen Çarşamba gecesini, Perşembe'ye bağlayan gece yaşanmıştır. **Cerîde-i Havâdis**, 14 Safer 1258 (27 Mart 1842).

¹⁹⁸ **Cerîde-i Havâdis**, 14 Safer 1258 (27 Mart 1842).

¹⁹⁹ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 101.

²⁰⁰ **Cerîde-i Havâdis**, 14 Safer 1258 (27 Mart 1842).

²⁰¹ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 101.

²⁰² **Cerîde-i Havâdis**, 14 Safer 1258 (27 Mart 1842).

²⁰³ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 101; Yangından sonra yaraların nasıl sarıldığı, ne gibi yardımlar yapıldığına dair maalesef Osmanlı Arşivinde belgeye rastlanılmamıştır.

2.4. 1845 Yangını

İzmir’de 1845 yılında 1841’deki yangına benzer bir afet yaşandı. 5 Temmuz 1845’te²⁰⁴ gece 23:00 civarında Peştemalbaşı muhitinde İmamoğlu Hanındaki²⁰⁵ bir odada²⁰⁶, aniden ateş ortaya çıktı. Yangın bölgesinde sokakların sıkışıklığı ve evlerin birbiriyle iç içe olması nedeniyle sekiz, on kola ayrılan yangın şehrin dört bir tarafına hızlıca yayıldı²⁰⁷.

Alevler özellikle Tabakhaneler yönüne hızla ilerlerken Ermeni Mahallesinin tümünü, civarındaki küçük çarşıları ve içi alkol dolu olan tavernaları yok etti. Çuhacılar Çarşısı son anda yanmaktan kurtuldu. Hadjistam Sokağından Frenk Mahallesine ulaşan ateş Madama Hanının alt tarafından yangının bir diğer kolu ile birleşti. Sponti Meydanındaki söndürme çalışmaları sayesinde ateş Gül Sokağına ilerlemedi. Böylece Frenk Mahallesinin geri kalan kısmı yangından kurtuldu²⁰⁸. Şiddetli fırtına, toz, toprak ve ateş ile karışarak, yağmur gibi yangını söndürmeye çalışanların üzerine yağdı. Yangının Ermeni Mahallesine doğru yayılmaya başlamasının ardından o sırada İzmir’de bulunan Asâkir-i Hassa-i Şâhâne askerleri ile birlikte olan Ferik Mazhar Paşa ve zabıtları, balta, kanca ve tulumbalarla canları pahasına yangını söndürmeye gayret etti. İzmir’de bulunan yabancı devletlerin gemileri, şehirdeki konsolosluk çalışanlarıyla birlikte yangının söndürülmesine destek oldular. Bir önceki akşam gece 23:00 civarında başlayan yangın, ertesi gün saat 15:00’e kadar devam etti. Asker ve memurların gayretleriyle ancak 16 saatte önü alınabildi²⁰⁹. Ateş önce kuzeyden güneye

²⁰⁴ Selh-i Cemâziyelâhir 1261 (5 Temmuz 1845) tarihli irade: İ..DH.. 105/5296/01 numaralı belgede yangının 29 Cemâziyelâhir 1261 (5 Temmuz 1845) Perşembe günü gerçekleştiği belirtiliyor. Türk Tarih Kurumunun tarih çevirme kılavuzunda 29 Cemâziyelâhir 1261, Cumartesi gününe denk gelmektedir. Belgenin belirttiği günü başlangıç olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.

²⁰⁵ Evliya Çelebiye göre İzmir’de İmamzâde’nin iki hanı vardır ancak bu hanların yerinden bahsetmemiştir. Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1971, s. 85. Münir Aktepe’ye göre, bugün ki Kemeraltı’nın içinde, İmam Hanı, ya da İmam Oğlu Hanı vardır. Bu han Kemeraltı Caddesi üzerinde Baş Durağı geçince Hamza Rüstem Pasajı ve Emirler Çarşısının sırasındadır. Bkz. Aktepe, a.g.m., s. 128. Ancak belgede Peştemalcilerbaşında ki İmamoğlu Hanından bahsedilmiştir. Bu hanın yeri ile Münir Aktepe’nin bahsettiği han farklı yerlerde. Peştemalciler başı bugün ki İzmir’de Fevzi Paşa Caddesi ve Gazi Bulvarı arası bölgedir. Ayrıca Milli Kütüphanede ki 1905 sigorta planında 137. Kısım, İmam Hanı olarak gösterilmiş az ötesine Peştemalciler içi resmedilmiştir. Bu demek oluyor ki İzmir’de farklı iki İmamoğlu ya da İmam Hanı vardır. Yangının gerçekleştiği İmam Hanı bugün bulunmamaktadır. Aynı konu için bkz. Bozkurt Ersoy, **İzmir Hanları**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1991, s. 95. ’te de bahsedilmiştir. 1845 yangını başlangıç noktası Peştemalcilerbaşında ki İmamoğlu Hanı için bkz. Ek 6.

²⁰⁶ Selh-i Cemâziyelâhir 1261 (5 Temmuz 1845) tarihli irade: İ..DH.. 105/5296/01; Başka bir kayıta berber dükkânında yangın başlamıştır. Bkz. Beyru, **19.Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler**, s. 105; Bir diğer kayıta ise yangının başlangıç noktası bir aşçı dükkânıydı. Beyru, **19.Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler**, s. 103.

²⁰⁷ Selh-i Cemâziyelâhir 1261 (5 Temmuz 1845) tarihli irade: İ..DH..105/5296/01.

²⁰⁸ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler**, s. 103.

²⁰⁹ Selh-i Cemâziyelâhir 1261 (5 Temmuz 1845) tarihli irade: İ..DH..105/5296/01.

ardından doğudan batıya yöneldi. Bu sırada Rum ve Katolik halkın yaşadığı alanlar ateş içinde kaldı. Yangın ancak Frenk Sokağının kuzey ucunda durdurulabildi²¹⁰.

Resmi kayıtlara göre yangının verdiği maddi hasar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo II

Kökenlerine Göre 1845 Yangınında Zarar Görenlerin Listesi²¹¹

Menşei	Ev Sahibi	Kiracı	Toplam
Müslüman	487	157	644
Ermeni	444	156	598 ²¹²
Rum	528	924	1.452
Yahudi	5	120	125
Katolik	48 ²¹³	54	102
Latinler	114	110	224
Nemçe (Avusturya)	33	10	43
Fransa	14	8	22
İngiltere	25	17	42
Yunan	34	9	43
Napoli	6	3	9
Toskana	3	4	7
Rusya	5	-	5
İspanya	1	1	2
İsveç	2	1	3 ²¹⁴
Sardunya	2	1	3
Ceneviz	10	3	13
Danimarka	1	1	2 ²¹⁵
TOPLAM	1.762	1.579²¹⁶	3.339

Ayrıca bu yangında,

²¹⁰ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler**, s. 105.

²¹¹ MAD.d. 9198.

²¹² Nahide Şimşir’in dikkat çektiği hataya göre sonuç 444+156=600’dür. Ancak MAD.d.9198’e göre gösterilen rakam 598’dır. Bkz. MAD.d.9198, s. 375; Nahide Şimşir, “1845 İzmir Yangını”, **XIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, TTK, Ankara 2002, s. 277.

²¹³ Şimşir makalesinde 47 ev sahibinin yangında zarar gördüğünü belirtmiştir. Şimşir, **a.g.e.**, s. 277. Ancak doğrusu MAD.d. 9198, s. 387’de 48’dir. Şimşir, **a.g.e.**, s. 277.

²¹⁴ Şimşir’in makalesinde toplamda 7 İsveç vatandaşının yangında zarar gördüğü aktarılmıştır. Bkz. Şimşir, **a.g.e.**, s. 277. Ancak MAD.d. 9198, s. 391’e göre doğrusu 3 kişidir.

²¹⁵ MAD.d. 9198, s. 391.

²¹⁶ MAD.d. 9198 numaralı defterde 1845 yangınında mağdur olan tüm milletlerin ev sahibi ve kiracılarının sayısı, bağışlanan paranın miktarı ayrıntısı ile belirtilmiştir. Yukarıdaki tabloda verilen rakamların tamamı MAD.d. 9198 numaralı defterden alınmıştır. Bu sonuçlar toplandığında kiracı sayısı iki kişi fazla vermektedir. Defterde verilen toplam ile uyuşmamaktadır. Doğru kiracı sayısı defterde belirtilenin aksine 1.579 değil 1.577 olmalıdır. Ayrıca defterin 366. sayfasında ev sahibi ve kiracıların toplam sayısı yazılmıştır. Burada belirtilen toplam kiracı sayısı 1.577’dir. Defterin tamamındaki kiracı sayılarında kâtip hatası vardır. Tabloya doğru sonuç 1.577’yi yazmak yerine defterdeki orijinal rakamı vermek uygun görülmüştür. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. MAD.d. 9198.

- 20 cami, medrese ve mescit
- 23 han
- 19 şerbethane, Ermeni kilisesi, mektep ve manastır
- 4 hamam yok oldu²¹⁷.

3 Temmuz 1845 yangınında İzmir’de zararın 200.000.000 kuruş olduğu tahmin edilmektedir²¹⁸. Frenk Mahallesi’nin sahil kesimi harici ev ve dükkânlarının önemli bir kısmı²¹⁹, genellikle Frenklerin ikamet ettiği Kenurio Mahala (Yeni Mahalle), Frenk Caddesi, Aya Yorgi ve Aya Dimitri mahallelerinin bir kısmı ve hastaneler bölgesi de harap olan yöreler arasındaydı. Ayrıca St. Antoine Hastanesi, Sisters of Charity isimli Katolik kuruluşunun büyük çoğunluğu yandı. Ermeni Mahallesi’nde 1.000 kadar evden 40 tanesi sağlam kaldı²²⁰. 30.000 kişi evsiz kaldı²²¹. Ateşin kor halinde olduğu yerlerde bazı mağaza ve evler tekrar yandı²²². Hollanda, Belçika ve Toskana konsoloslukları da harap olan yerler arasındaydı²²³. İzmir genelinde 6.000 kadar ev ve dükkânın yandığı tahmin edilmektedir²²⁴.

Yaşanan felaketten sonra ateşlerin tekrar yayılmaması ve durumun muhafaza edilebilmesi için tulumbacılar gece gündüz yangın mahallinde nöbet tutturuldu²²⁵. Ayrıca talan ve yağma yaşanmaması için İzmir müşiri ve kaymakamı, İstanbul’dan bir tabur asker ve deniz savunması için iki gemi istedi. Talep Meclis-i Vâlâ’yı Ahkâm-ı Adliyye’de görüşüldükten sonra maliye nazırı onayıyla 100 asker ve 1 gemi de geçici olarak İzmir’e gönderildi²²⁶.

Şehir merkezindeki yerleşim yerlerinin çoğunluğu hasar görünce, felaketzedeler Buca ve Bornova, Pınarbaşı²²⁷, Koğuluca²²⁸ gibi o dönem İzmir’in köyü olan yerleşim yerlerine

²¹⁷ Başka bir kayıta göre ise, Türklere ait 450 ev, Ermenilere ait 700 ev, Katolik Milleti mahallelerinden 600 ev, Rum Mahallesi’nden 2.200 ev, Frenk Mahallesi’nden 31 ev, Yahudi Mahallesi’nden 110 ev bu yangında yok oldu. 7 Receb 1261 (11 Ağustos 1845) tarihli belge: MVL 2/45/03.

²¹⁸ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler**, s. 104.

²¹⁹ 30 Cemâziyelâhir 1261 (6 Haziran 1845) tarihli irade: İ.. DH.. 105/5296/1.

²²⁰ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler**, s. 103-104.

²²¹ Yaranga, **a.g.e.**, s. 76.

²²² 30 Cemâziyelâhir 1261 (6 Haziran 1845) tarihli irade: İ.. DH.. 105/5296/1

²²³ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler**, s. 104.

²²⁴ Baykara, **a.g.e.**, Ege Üniversitesi Matbaası, 1974, s. 87.

²²⁵ 30 Cemâziyelâhir 1261 (6 Haziran 1845) tarihli irade: İ.. DH.. 105/5296/1.

²²⁶ Kemalettin Kuzucu, “1845 İzmir Yangını”, **Toplumsal Tarih**, XI, sayı 62, s. 21.

²²⁷ Bugün yine aynı isim ile anılır. Bornova’ya bağlıdır. Geçmişte su kaynakları çok olduğu için Pınarbaşı olarak hitap edilmiştir. Burada Rumlar daha çok olmak üzere Türk ve Museviler birlikte yaşardı. İzmirli’ler daha çok pınarlara mesire yapmak, eğlence tertip etmek için gelirdi. Çınar Atay, **a.g.e.**, s.56.

²²⁸ Bugün ki adı ile Kokuca, İzmir’in Bornova’ya ilçesine bağlı olarak Altındağ semtinde bulunmaktadır. Ayrıca, Kokuca ismini alana dek çok farklı isimlerle anılmıştı. 1850’lerde Coryphacion, 12 sene sonra Opeon adını aldı. Burası işlek sayılabilecek yol aksı üzerine kurulmuş bir Rum köyüydü. Tafsilat için bkz. Atay, **a.g.e.**, s. 56.

taşındı. Müslüman olanlardan kimisi medrese, cami gibi yerlere, gayrimüslim olanlar ise kilise, hastane gibi alanlara sığındı²²⁹.

Felaketzede halkın çoğunun evleri ve malları yandığı için içlerinden bazıları arazilerini yabancılara satmaya mecbur kaldı ancak aralarında mülkünü satmamış bazı kararsızlar da vardı. Önlem alınmazsa bu durumun İzmir için iyi sonuçlar getirmeyeceği Osmanlı idarecilerine bildirildi²³⁰.

İzmir'deki afetten haberdar edilen Sultan Abdülmecid acil ihtiyaçların karşılanması için hemen 500 kese altın gönderdi. Bunun yanında hayırseverliği ile tanınan annesi Bezmiâlem Valide Sultan²³¹ da 100 kese altın bağışladı. Ayrıca devlet ileri gelenlerinden de bağış toplandı²³². Bu kişilerden birisi Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dır. Paşa İzmir'deki mağdur insanların tümüne dağıtılmak üzere 250.000 kuruş bağışladı²³³. İzmir Muhassılı Raşit Efendi, Bab-ı Âli ve Maliye Nazırlığına durumu izah edip, paranın paylaşımıyla alakalı izin istedi²³⁴.

Padişahın ihsanı 500 kese akçenin hazineden gönderileceği ve bu paranın eşit şekilde Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında paylaşılmasına dikkat edilmesi gerektiği bildirildi²³⁵. Toplanan bağışların İzmir halkına bölüştürülmesi için sorumlu tutulan memur Sadık Bey'di²³⁶.

1845 Yangınında zarara uğrayan İzmir'in yerli, yabancı felaketzedelerinin sayısı ve bağışların miktarı aşağıdaki gibidir.

²²⁹ Selh-i Cemâziyelâhir 1261 (5 Temmuz 1845) tarihli irade: İ..DH.. 105/5296/01.

²³⁰ MVL 2/57; Benzer durum 1841 yılında da yaşanmış, devlet yabancılara toprak satışının önüne geçmek için İzmir Mutesellimine haber göndermişti. Bkz. 15 Cemâziyelâhir 1257 (4 Ağustos 1841) İ..DH.. 43/2101/01.

²³¹ Bezmiâlem Valide Sultan İslam dinine bağlı, dindar bir kimseydi. Hicaz'a giden Surre alaylarına ek olarak burada yaşayan Mekke ve Medine ahalisine çeşitli ihsanlarda bulunurdu. Ayrıca Bezmiâlem Sultan tekke ve türbelere bağışlar yapıp, insanlara kurbanlar dağıtırdı. Bunun yanında İstanbul'da pek çok medrese öğrencisini verdiği burslarla desteklemiştir. Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan'ın hayatı ve hayırseverliği hakkında tafsilat için bkz. Arzu Terzi, **Bezmiâlem Valide Sultan**, Timaş Yayınları, İstanbul 2018, s. 189-190.

²³² Selh-i Cemâziyelâhir 1261 (5 Temmuz 1845) tarihli irade: İ..DH.. 105/5296/01.

²³³ 25 Ramazan 1261 (27 Eylül 1845) tarihli belge: C..BLD. 20/983/01.

²³⁴ 22 Receb 1261 (27 Temmuz 1845) tarihli irade: İ..DH.. 106/5358/05.

²³⁵ **Takvim-i Vekâyi**, 19 Ramazan 1261 (21 Eylül 1845).

²³⁶ C..BLD. 117/5831; Sadık Beyin, İzmir'de bulunduğu süre içinde ortaya çıkabilecek masrafları hazineden karşılanacaktı. Sadık Bey İzmir'e üç ayda ulaştı. İzmir'e ulaştığı süreye kadar 2.400 kuruşluk bir masrafı oldu. İ.MVL. 70/1326/02; Bunun üzerine Sadık Bey'in sarf ettiği yol masrafı makul görülerek, 5.000 kuruş daha tahsis edilmesi düşünüldü. Sultan Abdülmecid'in ihsanyla 5.000 kuruş, 7.000 kuruşa çıkarıldı. Bu bilgilere ek olarak; taksim defterinin bir suretinin Meclis-i Vâlâ'yı Ahkâm-ı Adliyye'ye gönderilmesi emredildi. 19 Şevval 1261 (21 Ekim 1845) tarihli irade: İ..MVL. 70/1326/03.

Tablo III²³⁷**1845 Yangınında Oturma Şekline Göre Zarar Görenler ve Bağışlanan Paranın Miktarı**

Oturma Şekli	Kişi Sayısı	Verilen Para (Kuruş)
Ev Sahibi	1.762	704.800
Kiracı	1.577	157.700
Toplam	3.339	862.500

Tablo IV²³⁸**1845 Yangınında Felaketzede Miktarı ve Bağışlanan Paralar**

Menşei	Toplam Felaketzede	Verilen Toplam Para (Kese)	Verilen Toplam Para (Kuruş cinsinden)
Müslüman	644	421 kese	210.500
Ermeni	598	386 ²³⁹ kese	193.000
Rum	1.452	607 kese 100 kuruş	303.600
Yahudi	125	28 kese	14.000
Katolik	102	49 kese 100 kuruş	24.600
Latin	224	113 kese 100 kuruş	56.600
Nemçe (Avusturya)	43	28 kese 200 kuruş	14.200
Fransa	22	12 kese 400 kuruş	6.400
İngiltere	42	23 kese 200 kuruş	11.700
Yunan	43	29 kese	14.500
Napoli	9	5 kese 200 kuruş	2.700
Toskana	7	3 kese 100 kuruş	1.600
Rusya	5	4 kese	391
İspanya	2	1 kese	500
İsveç	3	1 kese 400 kuruş	900
Sardunya	3	1 kese 400 kuruş	900
Ceneviz	13	8 kese 300 kuruş	4.300
Danimarka	2	1 kese	500
TOPLAM	3.339 kişi	120 Kese 200 kuruş	860.891 kuruş

²³⁷ MAD.d. 9198, s. 391.

²³⁸ MAD.d. 9198, s. 371-391.

²³⁹ Şimşir makalesinde Ermenilere 202 kese 400 kuruş yardım yapıldığını belirtmiştir. Şimşir, **a.g.e.**, s. 258. Ancak MAD.d. 9198, s. 391. Sayfada verilen bilgilere göre Ermenilere 386 kese bağışlanmıştır.

Yangının hemen ardından, İzmirli'lere her gün peynir, ekmek ve üzüm dağıtıldı²⁴⁰. Bunun yanında felaketzedelerin ekmek sıkıntısı çekmemesi için 25.000 kıyye unun İzmir'e gönderilmesi kararı alındı²⁴¹. Gönderilen unun her bir kıyyesinin kırk ikişer paradan satılması ve toplam değer olan 26.200 kuruşun Mâliye-i Hazîne-i Celîle adına tahsil edilmesi uygun görüldü²⁴². İstanbul'daki devlet yöneticilerinin un ücretini talep etmesinin üzerine İzmir Muhassılı Mehmed Raşid, ücret karşılığında unun dağıtılmasının halk arasında ve özellikle Hristiyanlar üzerinde huzursuzluğa sebep olduğunu, homurdanmaların başladığını belirtti. Buna ek olarak 1841 yılında yaşanan yangında benzer şekilde un yardımı yapıldığı fakat karşılık beklenmediğini, maliyet olarak belirlenen 26.200 kuruşun hazineye önemli bir katkı sağlamayacağını, ücret mukabili un verilmesinin uygun olmadığını da ifade etti. Karşılıksız un dağıtılması için İstanbul'daki idarecilerden izin istedi²⁴³. Ayrıca 132 adet çadır da gönderildi²⁴⁴. Çadırların ihtiyaç oluncaya dek İzmir'de kalması, daha sonra orada muhafaza edilmesi bildirildi²⁴⁵. Bunun üzerine 25.000 kıyye un ve 132 adet çadır yüklü vapur İzmir limanına gündüz saat altı-yedi civarında ulaştı²⁴⁶.

İstanbul'dan yola çıkan Ereğli ismindeki vapur içindeki çeşitli yardım malzemeleriyle ayın on dördünde İzmir'e geldi. Vapurdaki ianeler padişah ve imparatorluğun diğer memurlarının bireysel yardımlarıyla toplandı. Din ve ırk ayırt etmeksizin felaketzedelere dağıtıldı. Bağışlar bir müddet İzmir halkına kolaylık sağladı. Halkın devlet idarecilerine minnet duymasına sebep oldu²⁴⁷.

Yangından sonra İngilizler mağdur ve muhtaç İzmirli'lere %6 faiz ile borç vermek istedi. Konu İzmir Kaymakamı tarafından İstanbul'a bildirilince Meclis-i Vâlâ'yı Ahkâm-ı Adliyye, İzmirli'lilerin İngilizlere borçlanmasına engel olunmasını; ancak Devlet-i Aliyye'nin halka borç verebileceğini ifade etti. %6 faiz ve münasip taksit sayısı ile felaketzedelere ödenmesi planlanan bu para bir ya da birkaç parça halinde mültezim üzerine aktarıldı.

²⁴⁰ 30 Cemâziyelâhir 1261 (6 Haziran 1845) tarihli irade: İ.DH. 105/5296/01.

²⁴¹ 29 Şâban 1261 (2 Eylül 1845) tarihli belge: C.. BLD. 116/5787.

²⁴² 10 Receb 1261 (15 Temmuz 1845) tarihli irade: İ..DH.. 106/5355/01.

²⁴³ Tafsilat için bkz. İ..DH.. 106/5355/01.

²⁴⁴ 10 Receb 1261 (15 Temmuz 1845) tarihli irade: İ..DH.. 106/5355/01.

²⁴⁵ 29 Şevval 1261 (31 Ekim 1845) tarihli belge: C..BLD. 117/5832.

²⁴⁶ İ..DH.. 106/5355/01; Başka bir belgeye göre ise askeriyeden 150 adet büyük ve küçük çadırlar verildiği ve böylelikle tek bir ferden bile açıkta bırakılmamasına özen gösterildiği bildirilmiştir. Bkz. 7 Receb 1261 (11 Ağustos 1845) tarihli belge: MVL 2/45/03.

²⁴⁷ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 107.

Buradan da havale sureti ile talep edenlerin kullanımına açılması uygun görüldü²⁴⁸. Yangının ardından afet bölgesindeki ev ve arazilerin fiyatları artmıştır. Yangından önce 25.000 kuruş değer biçilen virane evler bile yangından sonra birkaç bin kuruş arttırılarak fırsatçılık yapılmaya çalışılmıştır²⁴⁹.

Afet yerlerinin düzenlenmesi ile bizzat Sultan Abdülmecid ilgilendi²⁵⁰. Yangının ardından İzmir’de derhal imar çalışmaları başladı. Konu ile ilgili İstanbul’dan bir mimar ve yardımcısı, üç mühendis ve iki neccar kalfası²⁵¹ İzmir’e gönderildi²⁵². Mühendis Mehmet Efendiden öncelikle yangın sahasının ölçülmesi, haritasının çizilmesi ve tespitlerinin sonuçlarını İstanbul’a göndermesi istendi²⁵³.

Yapılan ölçümler sonucu İzmir sokaklarının 2, 3 ve 5 zira²⁵⁴ genişliğinde olduğu belirlendi ancak bu durum kanuna aykırı olduğu için caddelerin 8 zira, cadde olmayan sokakların ise 6 zira olarak inşa edilmesi konusunda uyarı yapıldı²⁵⁵. Sokakların darlığı ve evlerin birbirine bitişik olması her seferinde yangına neden olduğu için bu tür felaketlerin tekrar yaşanmaması adına bazı düzenlemeler yapıldı. Sokakların yeniden tertip edilmesi, yeni yapılacak evlerin kârgirden olması, beş-altı evde bir yangın duvarının yapılması yetkililere bildirildi²⁵⁶. İzmir ve civarında bol miktarda bulunan taş ve tuğla gibi yapı malzemesi de

²⁴⁸ MVL 2/45/4.

²⁴⁹ **Yeni Asır**, 25 Temmuz 1962.

²⁵⁰ Baykara, **a.g.e.**, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir 1974, s. 87.

²⁵¹ Neccar: Dülger (marangoz). Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 666.

²⁵² 27 Zilkade 1261 (27 Kasım 1845) tarihli belge: C..BLD. 64/3167/01.

²⁵³ Memurların masrafları için 2.000 kuruş harcırah verildi. Daha sonra kalacakları üç aylık süre zarfı göz önünde bulundurularak; her birine 1.000 kuruştan toplamda 6.000 kuruş verilmesi ve bu tutarın Hazine-i Celile’den tahsis edilmesine karar verildi. İzmir’e gönderilen personellerin Eylül ayı sonuna kadar İstanbul’a dönmeleri fakat Eylül sonrası da ihtiyaç olursa bir memurun kalması diğerlerinin geri gelmesi buyurulmuştur. C.BLD. 64/3167/01 ve C.BLD. 64/3167/03.

²⁵⁴ Zira-ı Mimârî: Uzunluk ölçülerinden birinin adıdır. Altı kabza yani 24 parmak olan arşına bu ad verilir. Pakalın, **a.g.e.**, III, İstanbul 1983, s. 664.

²⁵⁵ Şimşir, **a.g.e.**, s. 259.

²⁵⁶ **Cerîde-i Havâdis**, 19 Ramazan 1261 (21 Eylül 1845); 1264/1848 yılında Ebniye nizamnameleri yayınlandı. 1848 Ebniye Nizamnamesinin konumuz ile alakalı bazı hükümleri şöyledir:

1. “Birinci bend: Yeni binalar yapımında büyük caddelerin suretleri en çok 10, daha küçük caddelerin 8, ve diğer sokakların 6’şar ziradan eksik olmayacaktır. Çıkmaz sokaklar bile imkan oldukça açılacaktır.
2. Dördüncü bend: Yangının yaşandığı mahalde yanmış olan han, hâne, dükkân, mağaza ve diğer binaların düzenlenmesi vesilesiyle geriye çekilmeleri mümkün olamadığı ve mülk sahibinin konu ile ilgili onay vermediği takdirde yanmış bulunan o binaların yeniden inşasına ya da yenilenme suretinde tamir olunmasına da ruhsat verilmeyecektir. Bu gibi binaların kaldırılmasının toplum adına faydalı olacağı, devlet tarafından değerinde satın alınmasına rağbet edildiği halde mülk sahibi satmaya ya da tüm zararları karşılamaya mecbur olacaktır.
3. On birinci bend: Aşşap olarak hane ve dükkân, bina yapanlar gücü yetebilenler çatıdan iki tarafa da iki zira yükseklinde kârgir duvar yapılacaktır. Ve yapmaya gücü olamadığı surette en fazla on ev ve dükkân arasına bu vesile ile duvar çekilecektir.

yeniden inşa edilecek evler için değerlendirilecekti. İstanbul'dan gelen memurlar İzmir Valiliğine iletilmek üzere felaketzedelerin haklarının korunmasını sağlayan bir ferman verdi. Evlerini yeniden inşa edecekler için, işçilik ve malzeme bedelinin mümkün olduğunca düşük tarifeden uygulanması ve böylece haksız kazanç sağlanmasının önüne geçilmesi sağlandı. Bu fermana istinaden vilayette özel bir komisyon tertip edildi. Talepler mümkün olduğunca yerine getirilmeye çalışıldı²⁵⁷. Tüm bu planlamalara rağmen cadde ve sokakların genişletilebilmesi için bir nevi kamulaşmanın gerekliliği, Mühendis Mehmet Bey tarafından İstanbul'a bildirildi²⁵⁸.

1845 yangınında en büyük zararı gören Ermeni Mahallesi kısa sürede toparlandı. Bu kez o döneme göre geniş sayılabilecek, birbirine paralel ve düzenli yollar inşa edildi. İzmir'in en güzel semtlerinden birisine dönüşen yer halkın ziyaret noktası haline geldi. Daha sonra bu muhit Ermeniler harici, Rum, Türk ve diğer milletlerden insanlar içinde yerleşim yeri oldu²⁵⁹.

2.5. 1846 Yılı İzmir Yangınları

1845 yangının etkisi henüz geçmeden bir sene sonra; 1846 yılında iki yangın meydana geldi. İlki, 29 Mayıs saat 03:30 civarında Arasta Pazarı yakınlarındaki odun depolarından çıktı ve hızlıca etrafına yayıldı²⁶⁰. Yangının duyulmasıyla İzmirli yetkililer hemen müdahalede bulundu²⁶¹. Bit Pazarı civarında durdurulabilen yangını söndürmek için Vali Abdulkadir Paşa ve Kumandan Ali Paşa çok gayret gösterdi²⁶². Yangın muhiti civarındaki 10 dükkân, alevlerin yayılmasını engellemek amacı ile yıktırıldı. Yangın sonrası çarşıdaki çoğu ufak²⁶³ 320 dükkân, Kestane Pazarı yakınında bir cami ve Arap Hanı da tamamen küle döndü²⁶⁴.

4. *On ikinci bend: Bu ev ve dükkân aralarına yapılacak duvarın masrafını ve duvar mahalinin değerini o ev ve dükkânların binası arsasının arşın ve vüs'at'ına (genişlik) göre taksim edilecek ve borçlar te'diye edecektir."*

Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Nuri Ergin, **Mecelle-i Umûr-ı Belediye**, II, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul 1995, s. 1032-1033-1034.

²⁵⁷ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 108.

²⁵⁸ 11 Cemâziyelâhir 1262 (6 Haziran 1846) tarihli belge: MVL. 6/16/01.

²⁵⁹ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 108.

²⁶⁰ Beyru, **19. Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 109; 1846 yangını ile ilgili Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde kayıt bulunamamıştır.

²⁶¹ **Ceride-i Havâdis**, 12 Cemâziyelâhir 1262 (7 Haziran 1846).

²⁶² Beyru, **19. Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 109.

²⁶³ **Ceride-i Havâdis**, 12 Cemâziyelâhir 1262 (7 Haziran 1846).

²⁶⁴ Beyru, **19. Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 109; Yangının ardından devlet idarecilerinin felaketzedelere nasıl yardımcı olduğu, tahribatın nasıl telafi edildiğine dair Osmanlı Arşivlerine yansıyan yeterli malzeme mevcut değildir.

29 Mayıs 1846'da çarşıda çıkan yangından bu kez dört ay sonra Türk Mahallesinde yangın başladı. Muhtemelen 8 Eylül 1846 Salı günü²⁶⁵ kazara çıkan yangın sonucu 10-15 civarı ev yandı. Alevler memurların gayretiyle bastırılabilirdi²⁶⁶.

2.6. 1847-1848 Yılı İzmir Yangınları

İzmir'de 1847-48 yılları arasında birbirinden müstakil üç farklı yangın meydana geldi. Bunların ilki Ermeni Mahallesinde 25 Mayıs 1847 Salı günü²⁶⁷ saat üç civarında, Kocabaşı²⁶⁸ Malko'nun evinde aniden ortaya çıktı. Alevler ancak yangın muhitindeki bazı evlerin yiktirilmesiyle durdurulabilirdi. Kazayla başlayan yangın sonucu, Ermeni Kocabaşısının evi ile birlikte etrafında bulunan üç ev de küle döndü²⁶⁹.

1848 senesinde ise art arda iki yangın yaşandı. Yangınsız geçen neredeyse bir senelik aradan sonra 23 Ağustos 1848 Çarşamba günü²⁷⁰ gündüz saat altı civarında, İzmir Karantina binasından alevler yükseldi²⁷¹. Konunun ayrıntısı ilerleyen paragrafta anlatılacağı üzere; yangının çıkış noktası İzmir Karantinahanesi olduğu için Osmanlı Devleti'nde ve İzmir özelinde Karantina Teşkilatının kuruluşuna kısaca temas etmek gerekir.

III. Selim döneminde Tersâne-i Âmire'de imparatorlukta o sıralar çok fazla görülen vebanın tedavi edilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Bu sebeple Osmanlı'ya yerleşmiş İtalyan doktorlara bazı ayrıcalıklar tanınarak Rumlara ait Yedikule dışındaki veba hastanesi tahsis edilmiş ve sığır vebasının araştırmaları burada yürütülmüştür²⁷² ancak Osmanlı Devletinde, başta karantina usulünün uygulanması olmak üzere sağlık işleriyle ilgili yenilikler II.

²⁶⁵ Konu ile ilgili elimizdeki tek kayıt Cerîde-i Havâdis'in 28 Ramazan 1262 (19 Eylül 1846) tarihli sayıdır. Burada yangının "geçen hafta Salı günü" olarak yaşandığı ifade edilmiştir. Bu tarihte 17 Ramazan 1262 (8 Eylül 1846) tarihini işaret eder.

²⁶⁶ **Cerîde-i Havâdis**, 28 Ramazan 1262 (19 Eylül 1846); Bu yangınla ilgili kayıt yetersizliğinden dolayı nasıl söndürüldüğünün ayrıntısına, yaraların nasıl sarıldığına, devletin bir desteği olup olmadığına dair veriye ulaşılamamıştır.

²⁶⁷ Yangına dair tek kayıt olan MVL. 12/74, 11 Cemâziyel âhir 1263 (27 Mayıs 1847) tarihlidir. Bu belgeye göre yangın aynı ayın dokuzunda Pazartesi günü saat üç civarında yaşanmıştır. 9 Cemâziyel âhir 1263 tarihi Salı'ya denk gelmektedir. Bu nedenle yangının Pazartesiye Salıya bağlayan gece yaşandığı çıkarımını yapmak mümkündür.

²⁶⁸ Kocabaşı Anadolu ve Rumeli'de Hristiyanlarla meskûn köy ihtiyar heyetinin başındaki isme verilen ünvanıdır. Millet başı da denir. Pakalın, **a.g.e.**, II, s. 285.

²⁶⁹ 11 Cemâziyel âhir 1263 (27 Mayıs 1847) tarihli belge: MVL. 12/74; Bu yangınla ilgili yaraların nasıl sarıldığına dair bir veriye ulaşılamamaktadır.

²⁷⁰ Hicri 23 Ramazan 1264 tarihini işaret eder.

²⁷¹ 29 Ramazan 1264 (29 Ağustos 1848) tarihli belge: A.MKT 145/25/01.

²⁷² Gülден Sarıyıldız, "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", **Bellekten**, C.LVIII, Ağustos 1994, s. 331.

Mahmud devrinde başladı²⁷³. Karantina teşkilatıyla ilgili ilk çalışmalar İstanbul'da 1831 yılında ortaya çıkan kolera salgını ile gündeme geldi²⁷⁴. Karantina usûlü ilk kez 1835 yılında Çanakkale'de uygulamaya konuldu. Aynı tarihlerde Kıbrıs, Suriye, İskenderiye gibi şehirlerde ve Akdeniz çevresinde hüküm süren kolera nedeniyle bu yöntemle imparatorluğun başkentine gidip gelen gemiler kontrol altında tutulmaya çalışıldı²⁷⁵.

1837 yılında meclis toplanarak Akdeniz, Karadeniz ve Boğazların uygun yerleri ile Rumeli ve Anadolu'daki liman ve ticaret bölgelerinde karantinanın kurulması yönünde bazı tavsiyeler verdi. 1837 Eylül'ünde Meclis-i Tahaffuz oluşturuldu²⁷⁶ ancak Karantina Teşkilatının resmen kuruluşu 1838 yılına rastlar²⁷⁷.

Osmanlı Devletinde Karantina Teşkilatının kuruluş faaliyetleri bu şekilde ilerlerken; İzmir'de bir karantinahanenin oluşturulması için ilk yetkili 1840 yılında gönderildi. İzmir'in ilk karantinası Ocak 1840'da şehrin batısında, zeytinlik denilen alanda eski bir askeri hastanede kuruldu. Bu bina her bakımdan yetersiz ve harap bir haldeydi²⁷⁸. İlk karantinahane ihtiyaca yeterince cevap vermeyince Osmanlı idarecilerine daha kapsamlı ve yeni bir binanın yapılması için baskı yapıldı. Yeni karantina binasının nereye inşa edildiği çok açık olmamakla birlikte eskisinin yerine ya da yanı başına inşa edildiği tahmin edilmektedir²⁷⁹. Hatta bu karantina binası 1841 yangınında felaketzelere geçici bir süre ev sahipliği yapmıştır²⁸⁰.

Konumuz olan 1848 yangını ise kaza ile karantina hekimbaşısının ailesi odasında yemek pişirirken başladı. Şiddetli rüzgârın etkisi ile yayılan alevler hızlıca meclis dairesi, köşk ve odalarını sardı. Bir süre sonra karantinahanede görevli bulunan karakol memurunun ihbarıyla kışladan yeteri kadar asker hemen olay mahalline sevk edildi. Tüm memurların gayretiyle yangının önü kesilmeye çalışıldı. Ayrıca karantinahanenin çevresi, içinde değerli mallar bulunan dükkânlarla doluydu ancak alevler bu dükkânlara gelmeden durduruldu. Olayların sonucunda karantina binası büyük zarar gördü²⁸¹.

²⁷³ Sultan II. Mahmud'dan önceki yıllarda da karantinanın uygulanması hakkında fikir beyan eden Osmanlı devlet adamlarının varlığı bilinmektedir. Mesut Ayar, "Osmanlı Devletinde Kolera Salgını "İstanbul Örneği", Marmara Üniversitesi, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul 2005, s. 289.

²⁷⁴ Nuran Yıldırım, "Karantina", **İstanbul Ansiklopedisi**, IV, İstanbul 1994, s. 459-460.

²⁷⁵ Sarıyıldız, a.g.m., **Belleten**, C.LVIII, s. 333.

²⁷⁶ Yıldırım, a.g.m., **İstanbul Ansiklopedisi**, IV, s. 459-460.

²⁷⁷ Beyru, **19. Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam**, s. 23.

²⁷⁸ Panzac, **a.g.e.**, s. 227-228.

²⁷⁹ Beyru, **19. Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam**, s. 26.

²⁸⁰ Bkz. 1841 İzmir yangını.

²⁸¹ 29 Ramazan 1264 (29 Ağustos 1848) tarihli belge: A.MKT 145/25/01; Yangından sonra yaraların nasıl sarıldığına dair bir veri bulunmamaktadır.

O tarihte İzmir'de bulunan Miralay Abdullah Bey'in bildirdiğine göre, karantinahanenin yanması kadar önemli bir diğer olay o sırada İzmir'de yaşanan kolera salgınıydı. Günde 200-300 kişi koleraya yakalanıyordu. Karantina binasının yanmasıyla bu hastalığa yakalananların etkilenmesi muhtemel bir gelişmedir²⁸².

1848 Temmuz ayında İzmir'in her muhitinde görülen kolera salgını sırasında 2.529 kişinin hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir²⁸³. Fransız Konsolosunun 26 Ağustos tarihli mektubunda, koleranın hala devam ettiği, birkaç gündür şiddetinin arttığı bildirilmektedir. O sıralarda İzmir hayalet şehre döndü. Varlıklı ailelerin tümü, yoksulların bir kısmı şehri terk etti. Toplamda 50.000 kişi İzmir'den uzaklaştı²⁸⁴. İzmir Muhassılı bile hastalığa yakalanmamak için Bornova'ya yerleşti²⁸⁵.

Kolera salgını İzmir'de o yaz Temmuz ayının sonlarında başlayıp Eylül ayına kadar devam etti. Bu tarihten sonra bazı küçük çaplı vakalar yaşansa da Aralık ayında kolera salgını İzmir'de tamamen sonlanmıştı²⁸⁶. 23 Ağustos 1848 Karantinahane yangınından çok aynı dönemde meydana gelen kolera salgınının İzmir tarihinde iz bıraktığı bir gerçektir.

Aynı sene gerçekleşen ikinci yangın 15 Aralık 1848'de çarşı içinde Bit Pazarı mevkiinde çıktı²⁸⁷. Yangın bir Rum'a ait dükkânda kaza ile başladı²⁸⁸. Yangının başladığını haber alan memurlar hızlıca alevlere müdahale etti²⁸⁹. Ateşin diğer yerlere yayılmasını önlemek için 2 dükkân yıktırıldı²⁹⁰.

Yangının sonunda,

- 1 kahvehane
- 1 berber
- 2 manav
- 1 kebabçı,
- 1 katmerci

²⁸² 29 Ramazan 1264 (29 Ağustos 1848) tarihli belge: A.MKT. 145/25/01.

²⁸³ Rauf Beyru, **19. Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam**, İzmir Büyükşehir belediyesi Kent Kitaplığı Dizisi, İzmir 2005, s. 48.

²⁸⁴ Daniel Panzac, **Osmanlı İmparatorluğunda Veba 1700-1850**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 437.

²⁸⁵ 29 Ramazan 1264 (29 Ağustos 1848) tarihli belge: A.MKT. 145/25/01.

²⁸⁶ Beyru, **19. Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam**, s. 54-55.

²⁸⁷ 27 Muharrem 1265 (23 Aralık 1848) tarihli belge: A.MKT. 165/59/01.

²⁸⁸ 19 Muharrem 1265 (15 Aralık 1848) tarihli belge: A.MKT. 165/59/04.

²⁸⁹ 25 Muharrem 1265 (21 Aralık 1848) tarihli belge: A.MKT. 165/59/03.

²⁹⁰ 19 Muharrem 1265 (15 Aralık 1848) tarihli belge: A.MKT. 165/59/04.

- 1 manav dükkânı yok olmuştur²⁹¹.

Yaşanan bu hadise İstanbul'a Kaymakam Hüseyin Bey tarafından bildirildi²⁹². 1848 Bit Pazarı yangını İzmir çarşısında iki sene sonra gerçekleşen ikinci yangındır.

²⁹¹ Yukarıdaki hasar kaydında dükkânların biri hariç diğerlerinin Türklere ait olduğu belirtilmiştir. Yangının başlangıcı olan Rum'un dükkânı bu manav dükkânı olabilir. Bkz. A. MKT. 165/59/02; Ayrıca bu yangın ile ilgili yaraların nasıl sarıldığına dair bir veriye ulaşılammıştır.

²⁹² 27 Muharrem 1265 (23 Aralık 1848) tarihli belge: A. MKT. 165/59/01.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XIX. ASRIN İKİNCİ YARISINDA YANGINLAR

Arşiv kayıtlarına göre XIX. asrın ikinci yarısında İzmir’de dokuz yangın ortaya çıktı. Bu yangınlardan 1852-1857-1858 yılında yaşananlar çarşıda, 1860 tarihindeki Rum Mahallesinde, 1861 ve 1863 Türk Mahallesinde, 1882 Yahudi Mahallesinde ve 1898 yılında İzmir Gümrüğünde meydana gelmiştir.

3.1. 1852 Yangını

XIX. yüzyıl İzmir tarihindeki en önemli yangınlardan birisi 28 Eylül 1852 Pazartesi günü yaşandı²⁹³. Bakkal başı Dimitro’nun Şadırvan Caddesindeki²⁹⁴, 72 numaralı manav dükkânından gece saat 02:00 civarında aniden alevler yükseldi²⁹⁵. Yangının çıkışında kasıt şüphesi bulunmaktaydı. Buna göre; Diyarbakırlı Arapoğlu Yahudi Yako yangın başlamadan önce gündüz vakti manav dükkânının üzerindeki odasına gelip eşyalarını başka bir yere taşıdı ve gece 01:00 civarında eli yaralı halde geri döndü. Birkaç dakika odasında kaldıktan sonra olay mahallinden ayrıldı. Aradan bir süre geçtikten sonra manav dükkânının saçağında aniden yangın başladı. Yangını Yako’nun komşusu olan Muhtar Abdullah, Hancı İbrahim, Kahveci Osman, Ömer Çavuş, Pazuban Mustafa haber verdi²⁹⁶.

Bir süre sonra yapılan soruşturmada aynı komşular olayın bu şekilde gerçekleştiğine hem fikir olduklarını fakat Yako’nun yangını kasten çıkardığı iddiasına şahitlik edemeyeceklerini bildirdi. Şüpheli, sorgu sırasında yangını çıkardığını inkâr ederek; kendisinin de hasara uğradığını ve göz göre göre malını ziyan edemeyeceğini belirtti. Mahkeme heyeti Yako’nun yangından bir gün önce eşyalarını odasından aldığı ve bunların bir kısmını sattığı, bir kısmını da tüccarlara iade ettiği için yangının çıkmasında kasıtlı davranışı olduğuna hükmetti fakat bir süre sonra zanlı yangının başlangıcı ile ilgili delil bulunamadığı için kefile bağlanarak tahliye edildi²⁹⁷.

²⁹³ Belgelerde yangının 13 Zilhicce 1268 Pazartesi gecesi saat 02:00 civarında başladığı belirtilmiştir. Türk Tarih Kurumunun çevirme kılavuzunda 13 Zilhicce 1268, Salı gününe denk gelmektedir. Buradan yola çıkarak yangının Pazartesi Salı’ya bağlayan gece; yani Salı günü başladığı tahmini yapılabilir. Bkz. İ.DH. 260/128/02; İ.DH. 260/16099/02. Bir başka belgeye göre ise yangın 26 Eylül tarihinde yaşanmıştır. Bkz. İ.DH. 260/128/01.

²⁹⁴ İ.DH. 260/16099/01; Ayrıca 1852 yangını başlangıç noktası ve görseli için bkz. Ek 7, ek 8.

²⁹⁵ İ.DH. 260/16099/02.

²⁹⁶ A.MKT.UM 127/53.

²⁹⁷ A.MKT.UM. 127/53.

Yangın yalnızca manav dükkânıyla sınırlı kalmadı. Şiddetli rüzgârın etkisiyle hızlıca etrafa yayılan ateş sokakların dar olması sebebiyle güçlükle durdurulabildi. Alevler ancak o civardaki kârgir binalara yaklaştığı sırada bastırıldı²⁹⁸.

Kayıtlara göre yangının verdiği maddi hasar şu şekildedir:

- 560 dükkân ve mağaza,
- 1 mescit,
- 1 medrese,
- 1 hamam,
- 50 Yahudi odası,
- 2 sebil²⁹⁹,
- 3 ev, 1 papaz odası, 1 Yahudi mektebi³⁰⁰,
- Toplam kıymeti 6.000 kese akçeyi bulan 616 adet emlak yandı³⁰¹.

Yangının sonunda İzmir'in en güzel muhitlerindeki evler küle döndü. İzmir Meclisi bu afetten sonra hasar tespit çalışması yaptı. Oluşabilecek yeni yangınların önüne geçmek için bazı kararlar alındı. Oy birliği ile yarı kârgir yapılacak evlerin desteklenmesine, sokak ve caddelerin kanunlarda belirtilen ölçülere uygun olarak tekrar inşa edilmesine karar verildi. Ayrıca genel olarak bu evlerin çürük ve kalitesiz keresteden imal edildiği tespit edildi. Yangın sahası kıymetli bir muhit olduğu için yeniden imar edildikten sonra değerinin iki kat artabileceği de devlet görevlileri tarafından bildirildi³⁰². Ayrıca bu bölgede yabancıların uhdelere usulsüz emlak ve arazi geçirmemeleri konusunda İzmirli idareciler ikaz edilmiştir³⁰³.

Mühendis Storari tarafından daha sonra 1852 yangını planı hazırlanmıştır. Bu muhitin içine Şadırvan ve Kemeraltı Caddeleri, Hırdavatçılar Çarşısı, Kebabçılar Çarşısı, Kuzu Oğlu Çarşısı, Palancılar (Balancılar) Çarşısı, Uncular Çarşısı, Kilimciler Çarşısı, Çıfit Çarşısı, Şerçeler Çarşısı, Kağıtçılar Çarşısı, Pashân Çarşısı, Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci Bit Pazarları, Ada Çarşısı, Kuyumcular Çarşıları, Lüleci Sokak, Simci Sokak, Havra

²⁹⁸ İ.DH. 260/16099/02.

²⁹⁹ 17 Zilhicce 1268 (2 Ekim 1852) tarihli irade: İ.DH. 260/16128/02.

³⁰⁰ Cerîde-i Havâdis gazetesini yangının bilançosuyla ilgili bazı farklılıklara sahiptir. Buna göre yukarıdaki kayıttan farklı olarak, 522 dükkân, 3 ev, 2 mescit, 27 Yahudi odası yanmıştır. Bkz. **Cerîde-i Havâdis**, 21 Zilhicce 1268 (6 Ekim 1852).

³⁰¹ 17 Zilhicce 1268 (2 Ekim 1852) tarihli irade: İ.DH. 260/16128/02.

³⁰² 17 Zilhicce 1268 (2 Ekim 1852) tarihli irade: İ.DH. 260/16128/02.

³⁰³ İ.DH. 260/16128/03.

Sokağı, Hasan Hoca Sokağı, Kuyumcular Sokağı, Keşiş Hanı, Yahud Hanı, Paşa Hanı, Leblebici Hanı, Sulu Hanı, Hacı Kadir Hanı, Timur (Demir) Hanı, Şadırvan Camii ve isimleri belirsiz olan mescit ile havralar da girmektedir³⁰⁴. Bu planda yapılar ve sokaklar numaralandırılmış, sağ tarafındaki bir çizelge ile de numaralandırılan yerlerin isimleri açıklanmıştır³⁰⁵. Ayrıca yapılan bu plan Sultan Abdülmecid’e de sunulmuştur³⁰⁶.

Aşağıda yangında zarar gören yerler ve sayıları belirtilmiştir.

Tablo V

1852 Yangınında Zarar Gören Toplam Yapı Türleri³⁰⁷

Mülk Sayısı	Yanan Yapı Türü
149	Şadırvan caddesinde dükkân ve mağaza ve hane içinde odalar
1	Cadde-i mezkurde mescit
1	Cadde-i mezkure de medrese
1	Cadde-i mezkur da hamam
3	Cadde-i mezkure de mektep ve sebil
21	Simci çarşısında dükkânlar
18	Çift çarşısında dükkân
21	Balancılar (palancılar) çarşusunda dükkân
14	Şeritçiler (şiritçiler) çarşusunda dükkân
46	Pasban çarşısında dükkân
95	Bit pazarında dükkân
36	Hırdavatçılar çarşısında dükkân
9	Kebabçılar çarşısında dükkân
2	Lüleciler çarşısında dükkân (boru, su yolları, masura için)
7	Uncular çarşısında dükkân
14	Ada çarşısında dükkân
88	Kuyumcular çarşısında dükkân
13	Hasan Hoca Sokağında dükkân
32	Havralar sokağında menzil ve oda
11	Kağıtıcılar çarşısında dükkân
34	Kilimciler çarşısında dükkân
Toplam	616 adet emlak yanmıştır.

³⁰⁴ İ.DH. 260/16128/01.

³⁰⁵ İ.DH. 260/16128/01. Aynı belge Prof. Dr. Zeki Arıkan'ın "Storari'nin Kemeraltı Planı" isimli makalesiyle İzmir Kent Kültürü dergisinde yayınlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zeki Arıkan, "Storari'nin Kemeraltı Planı", **İzmir Kent Kültürü Dergisi**, sayı 4, Eylül 2001, s. 76-79.

³⁰⁶ İ.DH. 260/16128/03.

³⁰⁷ İ.DH. 260/16099/01.

3.2. 1857-1858 Yılı İzmir Yangınları

İzmir’de 1857 ve 1858 yıllarında detayları hakkında çok fazla bilgi edinilemeyen iki yangın vuku bulmuştur. Bunlardan ilki 23 Aralık 1857 tarihinde İzmir de Kestane Pazarı³⁰⁸ olarak geçen muhitte bulunan Tüccar Hacı Ali Ağazade Ahmet Efendi’nin dükkânında kaza ile başladı. Yangın mahalli sıkışık sokaklardan oluşuyordu. Alevlerin diğer binalara sıçramaması için askerler ve memurlar ellerinden gelen tüm gayreti hızlıca sarf etti. Yangının sonunda 24 dükkân ve 1 mektep yok oldu³⁰⁹.

Bu olayın üzerinden bir sene geçtikten sonra yine İzmir çarşısında 26 Aralık 1858³¹⁰ gece saat 02:00’de Keresteci Çarşısı civarında bulunan Küçük Hasan Ağa’nın kereste mağazasında yangın başladı. Yangını söndürmeye çalışan memurların tüm çabalarına rağmen 20 adet kereste dükkânı yok oldu. Alevler ancak civarda bulunan yemişçilerin mağazalarını ve çarşayı tehdit etmeden durdurulabildi³¹¹.

Yangının söndürülmesinde Sardunyalı gemicilerin de yardımcı oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim, İzmir limanında demirli olan Sardunya gemisi kumandanına bir süre sonra bu yangında çok gayret gösterdiği için beşinci rütbeden mecidiye nişanı verilmesi uygun görülmüştür³¹².

3.3. 1860, 1861 ve 1863 İzmir Yangınları

İzmir’de 1860, 1861 ve 1863 yıllarında şehrin çeşitli sahalarını etkileyen ve tahribatı büyük yangınlar yaşanmıştır. Bu yangınların ilki 28 Ağustos 1860 yılında, Aya Dimitri’de³¹³

³⁰⁸ “Bizans İmparatoru Jean Vatace, İstanbul, Latinler’in eline geçince İzmir’e geldi ve buradaki imar hareketlerine bir tapınak ekleyerek katkıda bulundu. Jesus Christe adı verilen bu tapınağın bugün yerine Kestane Pazarı Camii’nin yapıldığı söylenmektedir.” Atay, a.g.e., s. 16. Kestane pazarı mevki, bugün Kemeraltı Çarşısının içinde bulunmaktadır.

³⁰⁹ 9 Cemâziyelâhir 1274 (26 Aralık 1857) tarihli irade: İ.DH. 393/26016/01; 15 Cemâziyelâhir 1274 (1 Ocak 1858) tarihli irade: İ.DH. 393/26016/03; 15 Cemâziyelâhir 1274 (31 Ocak 1858) A.MKT.MHM. 125/36; Yaşananların ardından yaraların nasıl sarıldığına dair bir veri bulunmamaktadır.

³¹⁰ İ.DH.422/27908/01 numaralı belgede yangının yaşandığı gün tarif edilirken “ayın yirmisi, Cumartesi gecesinde” ortaya çıktığı belirtilmiş; hangi ay olduğu açıkça ifade edilmemiştir. Belge 20 Cemâziyelevvel 1275 Pazar (26 Aralık 1858) Pazar günü kaleme alınmıştır. Yangın yüksek ihtimalle belgenin yazıldığı aynı gün Cumartesi’yi Pazar’a bağlayan gece yaşanmıştır.

³¹¹ 20 Cemâziyelâhir 1275 Pazar (26 Aralık 1858) tarihli irade: İ.DH. 422/27908/01/01; 2 Cemâziyelâhir 1275 (7 Ocak 1859) tarihli irade: İ.DH.422/27908/03/01.

³¹² 18 Cemâziyelâhir 1275 (24 Aralık 1858) HR.MKT. 296/85; Bu yangının sonucunda yaraların nasıl sarıldığına dair daha ayrıntılı bir veriye ulaşılamamıştır.

³¹³ Yangın muhitine bir diğer belgede Ayazma Sokağı da denilmiştir. Bkz. 15 Safer 1277 (2 Eylül 1860) tarihli irade: İ.DH. 461/30697/01; 15 Safer 1277 (2 Eylül 1860) tarihli irade: İ.DH. 461/30697/01 numaralı belgede yangının çıktığı yerin Frenk Mahallesi olduğu belirtilmiştir ancak olayın gerçekleştiği muhit olan Aya Dimitri Rum Mahallesine aittir. Bkz. Serçe, “İzmir’de muhtarlık teşkilatının kurulması ve İzmir Mahalleleri”, s. 8. Ayrıca 1860 yangın planı için bkz. Ek 9, ek 10.

gece saat 02:00 civarında³¹⁴ başlamıştır. Bir kadının yeğenlerine yaktığı mumun devrilmesi yangına sebep gösterilmiştir³¹⁵.

Polis Şefi Hamit Bey ile teşkilatı, o sırada limanda bulunan “Glaylirsh” ve “Terrible” gemisi tayfaları hemen alevlere müdahale etti. Yangın sahası Rum ve Ermeni Mahallesi ağırlıklıydı. Türkler de bu bölgeye gelerek yangın söndürme çalışmalarına katıldı³¹⁶. Rüzgârın da şiddetiyle etrafa sirayet eden yangın ancak 8 saat sonra büyük gayretler sonucunda durduruldu³¹⁷. Yangının sonunda 481 hane ve 88 dükkân yok oldu³¹⁸.

Felaketten kurtulanların barınma ihtiyaçları için tüm kamu alanları hemen hizmete sokuldu. Bunun yanında afetzedeleri destekleyecek bir yardım komitesi oluşturuldu. 28 Ağustos günü öğle vaktine kadar 130.000 kuruşluk bir yardım çoktan toplanmıştı³¹⁹.

Kış mevsiminin yaklaşmasından dolayı felaketzedelerin zahmet çekmemeleri için yeniden inşa edilecek konutların ruhsatının bir an önce çıkarılması talep edildi ancak İzmirli yangınzedelerden ruhsat çıkmasını beklemeden evlerini yapmaya başlayanlar da vardı³²⁰. Yangında açıkta kalan 45 fakir Hristiyan, Rum ve İspanyalı aile için devlet ileri gelenlerinden çadır talep edildi³²¹.

Rum milletinin ileri gelenlerinden yardıma muhtaç insanların tespiti için komisyon teşkil edildi ve bir deftere Rum Milletinin ihtiyaç sahipleri işlendi. Türklerden Rumlara verilmek üzere, 12.000 kuruş bağış toplandı ancak bu bağışın zaptiye memuru Hamdi Bey’e teslim edilmesine rağmen Rum komisyonuna iletilmediği ve mağduriyetler olduğu İstanbul’daki idarecilere bildirildi³²².

³¹⁴ 15 Safer 1277 (2 Eylül 1860) tarihli irade: İ.DH. 461/30697/01; Beyru, **19.Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler**, s. 111’de yangının 27 Ağustos günü saat 07:30 civarı başladığını belirtmiştir ancak Yeni Asır Gazetesi, yangının 28 Ağustos günü başladığı bildirmiştir. Bkz. **Yeni Asır**, 25 Temmuz 1962.

³¹⁵ **Yeni Asır**, 25 Temmuz 1962; Bu konuda Beyru, Meryem Ana adına kandil yakan ve bunu yanık olarak unutan bir kadın tarafından yangının başladığını belirtir. Ayrıntı için bkz. Beyru, **19.Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler**, s. 112.

³¹⁶ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler**, s. 112.

³¹⁷ 15 Safer 1277 (2 Eylül 1860) tarihli irade: İ.DH. 461/30697/01.

³¹⁸ 15 Safer 1277 (2 Eylül 1860) tarihli irade: İ.DH. 461/30697/01; Bu yangınla ilgili arşiv belgelerinden daha ayrıntılı bir hasar kaydına ulaşılammıştır. Takvim-i Vekâyi’de de aynı sayısal değer verilmiştir. Bkz. **Takvim-i Vekâyi**, 10 Rebûlevvel 1277 (26 Eylül 1860); Beyru’nun yabancı kayıtlara dayanarak aktardığı yazısında 700 bina bu yangında küle dönmüştür. Bkz. Beyru, **19.Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler**, s. 112; Gazetenin referans vermeden aktardığı bilgiye göre ise tahminen 600 bina bu yangından etkilenmiştir. **Yeni Asır**, 25 Temmuz 1962.

³¹⁹ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler**, s. 112.

³²⁰ 9 Cemâziyelâhir 1277 (23 Kasım 1860) tarihli irade: İ.DH. 465/31025/01; Ruhsat meselesi A.MKT. MHM. 203/23. numaralı belgede de tekrarlanmıştır.

³²¹ 15 Safer 1277 (2 Eylül 1860) tarihli irade İ.DH. 461/30697/01; Felaketzede insanların çadırlara yerleştirilmelerine dair benzer bilgi için bkz. **Takvim-i Vekâyi**, 10 Rebûlevvel 1277 (26 Eylül 1860).

³²² 13 Muharrem 1279 (11 Temmuz 1862) tarihli belge: MVL. 398/19/02.

Türklerden toplanan 12.000 kuruşun teslim edilmediği iddiası Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'yi harekete geçirdi. Mesele ile ilgili hemen sözlü olarak bir emirname gönderildi. Konu üzerine açıklamada bulunan Hamdi Bey, ancak 6.000 kuruşluk bağış toplanabildiğini, bu paranın içinden bir miktarının çok muhtaç durumda olan Rumların günlük ihtiyaçları için paylaştırıldığını, kalan küsuratı ile ilgilenmesi için Hacı Çarık'ın görevlendirildiği, ancak yaşanan bazı aksaklıklar yüzünden meselenin sekteye uğradığını belirtmiştir. İlaveten ne vakit istenir ise İzmir'deki vekili Emin Bey'e taksim defterini teslim edebileceğini de arz etmiştir³²³.

Aya Dimitri de çıkan yangından bir sene sonra bu kez 7 Ağustos 1861'de gece saat 03:00'te³²⁴ Türklerin yaşadığı Cami-i Atik Mahallesinde³²⁵ Hastane Caddesi üzerinde bir evde kaza ile yangın başladı. Şiddetli Poyraz rüzgârının etkisi ve sokakların darlığı sebebiyle alevler hızla ilerledi. Olay yerine hemen ulaşan İzmir Valisi Osman Paşa ile kışladaki askerler kanca ve tulumlarla yangına müdahale etti ancak tüm çabalara rağmen ateşin önü kesilemedi. Bu arada çalışmalara limanda demirli bulunan Fransız gemisi mürettebatı da yardımcı oldu³²⁶.

9 saat süren yangın karanlık sokaktaki Katipoğlu Sadık Bey'in evinin civarında durdurulabildi. İzmir Valisi Osman Paşa'nın verdiği bilgiye göre;

- 771 adet hane,
- 9 mescit,
- 2 fırın,
- 1 mektep,
- 1 sebil,
- 1 medrese bu yangında yok oldu³²⁷.
- 20 kişi öldü³²⁸.

³²³ 21 Safer 1279 (18 Ağustos 1862) tarihli belge: MVL. 398/19/01.

³²⁴ Selh-i Muharrem 1278 (7 Ağustos 1861) tarihli belge: A. MKT. UM. 490/5; Yeni Asır Gazetesine göre olay saat 10:00-11:00 civarında yaşandı. **Yeni Asır**, 25 Temmuz 1962.

³²⁵ Selh-i Muharrem 1278 (7 Ağustos 1861) tarihli belge: A. MKT. UM. 490/5; Camii Atik Mahallesi bugün Türk Yılmaz, Kahraman, Uğur, Odunkapı, Bozkurt, Kurtuluş, Kestelli, Namık Kemal, Sümer, isminde dokuz mahalleden oluşmaktadır. Bkz. Serçe, **Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, sayı 7-8, 1999, s. 18.

³²⁶ **Yeni Asır**, 25 Temmuz 1962.

³²⁷ Selh-i Muharrem 1278 (7 Ağustos 1861) tarihli belge: A. MKT. UM. 490/5; Diğer referanslarda rakamlar biraz daha farklılık gösterse de birbirine yakındır. Yeni Asır Gazetesine göre: 877 ev, 3 cami, 9 mescit, 1 medrese, 3 mektep, 1 fırın, 1 sebil yandı. Rauf Beyru'ya göre ise; 7 cami ve birkaç okul, toplam 789 ev küle döndü. Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 112; **Yeni Asır**, 25 Temmuz 1962.

İzmir’de mülk sahibi ya da kiracı olarak bulunan zabıtlar ile topçu askerinin bir kısmı bu yangında evlerini ve eşyalarını kaybetti. Aileleriyle ortalıkta kalan ve yardıma muhtaç askeri personelin bir listesi Topçu Miralayı Recep Bey ile Binbaşı Ragıp Ağa tarafından İstanbul’a bildirildi ve acil yardım talep edildi³²⁹. Bu talebin ardından felaketzede askeri personele 35.000 kuruş bağış yapıldı³³⁰. Açıkta kalan İzmirli için 50 adet çadır verildi³³¹. 1861 Türk Mahallesi yangını 1922 yangınına kadar yaşanan süreçte gerçekleşen en büyük yangından birisidir.

Aradan geçen iki buçuk senelik zaman sonrası bu kez 5 Aralık 1863 Cumartesi günü Tilkilik’teki³³² menzilhane içinde gece 23.00 sıralarında yangın ortaya çıktı. Kaza ile başlayan yangın şiddetli rüzgârın etkisi ile büyüdü. Olay sırasında menzilhane bulunan on sekiz beygiri kurtarmak için içeri girmeye çalışan kethüda emininin üzerine bina yıkıldı. Kendisi de atlarla birlikte yandı³³³. Limanda bulunan bahriyeli askerler büyük bir gayret ile yangın söndürme çalışmasına katıldı³³⁴.

Yangın sonucunda;

- 25 ev ve dükkân,
- 1 mescit,
- 1 mektep,
- 1 hamam,
- 2 han,
- 2 kahvehane küle döndü. Birkaç tanesi ise yıktırıldı³³⁵.

Askerlerin yangın söndürme çalışmaları sırasında gösterdiği gayret daha sonra Kapudan Paşa tarafından da takdir gördü. İzmir’deki bahriyeli askerlerin bağlı bulunduğu kumandan tebrik edildi³³⁶.

³²⁸ Bu haber yangından yaklaşık on gün sonra yayımlanmıştır ancak konu İzmir gazetelerinde geçmediği için haberin doğruluğuna temkinli yaklaşılması gerektiği de bildirilmiştir. **Cerîde-i Havâdis**, 11 Safer 1278 (18 Ağustos 1861); 20 kişinin yangın sırasında öldüğü bilgisi gazete tarafından da tekrarlanmıştır. **Yeni Asır**, 25 Temmuz 1962.

³²⁹ 29 Safer 1278 (5 Eylül 1861) tarihli irade: İ.DH. 478/32104/01.

³³⁰ 12 Safer 1278 (19 Ağustos 1861) tarihli irade: İ.DH.478/32104/02.

³³¹ Selh-i Muharrem 1278 (7 Ağustos 1861) tarihli belge: A.MKT.UM. 490/5; Bu yangında İzmir halkına daha kapsamlı bir yardım yapıp yapılmadığına dair bir veriye ulaşılamamıştır.

³³² Tilkilik, günümüzde İzmir’in Konak ilçesi Basmahane semti sınırları içindedir.

³³³ **Yeni Asır**, 25 Temmuz 1962.

³³⁴ 12 Receb 1280 (23 Aralık 1863) tarihli irade: İ.DH. 519/35388/01.

³³⁵ **Yeni Asır**, 25 Temmuz 1962.

3.4. 1882 ve 1898’de İzmir’de Yaşanan Yangınlar

XIX. asrın son çeyreğinde İzmir’de tahrip gücü yüksek iki yangın yaşandı. Bunlardan ilki Rum, Türk ve Yahudilerin yerleşim alanlarını etkileyen 1882 yangınıdır. Buna göre; İzmir’de 19 Temmuz 1882’de³³⁷ Asmalı Mescit muhitinde³³⁸ saat ikide bilinmeyen sebepten çıkan yangın rüzgârın şiddeti ve o civarda suyun azlığından dolayı hızla yayıldı³³⁹. 7 saat şiddetle devam eden yangın sonucu;

- 1.200 Yahudi odası³⁴⁰
- 100 Müslüman evi
- 100 Rum evi
- 1 cami yok oldu³⁴¹.

Ayrıca bir yaşında bir Yahudi çocuğu yanarak öldü. Bir hademenin üzerine de direk devrildi fakat zarar görmeden kurtuldu. Toplamda 50.000 İzmirli yangından etkilendi. Felaketzedelerin çoğu maddi imkânları yetersiz kimselerden oluşmaktaydı³⁴².

Yangından önce afet bölgesindeki evlerin çoğu ahşaptan ve bakımsız haldeydi. Yangın sonrası açıkta kalan felaketzedeler için kışlada bulunan 200 kadar çadırın iletilmesi konusunda İzmir Kumandanlığına haber gönderdi³⁴³. Ayrıca Türk ve yabancılardan bir komisyon oluşturulup afetzedeler için bağış toplandı³⁴⁴.

³³⁶ 12 Receb 1280 (23 Aralık 1863) tarihli irade: İ.DH. 519/35388/01; 29 Receb 1280 (9 Ocak 1864) tarihli belge: A.MKT.MHM. 289/70.

³³⁷ Kütükoğlu, “İzmir”, s. 518. Beyru 18-19 Temmuz gecesi yangının başladığını belirtmiştir. Yangın muhtemelen 18 Temmuz’u 19’a bağlayan gece saat 02:00 de çıkmıştır. Beyru, **19.Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler**, s. 117. Konu ile alakalı belgelerde açık bir tarih ifade edilmemiştir.

³³⁸ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler**, s. 117.

³³⁹ 19 Temmuz 1882 (Rumi 7 Temmuz 1298) tarihli belge: Y.PRK.UM. 5/28/02. Yangını söndürme çalışmalarına dair bir kayıta ulaşılammıştır.

³⁴⁰ Y.PRK.UM. 5/28/02. numaralı belgeye göre 1.200 Yahudi odasının yandığı bildirilse de Y.PRK.UM. 5.28.01’e göre Yahudiler genel olarak birlikte ikamet ettikleri için bu yangın da zarar gören Yahudi odası sayısı aslında 300’dür. 1.200 zarar gören toplam Yahudi ailesinin sayısıdır.

³⁴¹ 19 Temmuz 1882 (Rumi 7 Temmuz 1298) tarihli belge: Y.PRK.UM. 5/28/02.

³⁴² 19 Temmuz 1882 (Rumi 7 Temmuz 1298) tarihli belge: Y.PRK.UM. 5/28/02. Bu yangınla ilgili hasar kayıtları birbirine yakındır. Örneğin: 7 saat süren yangın sonucu 1.400 ev yok olmuştur. 6.000 kişi evsiz kalmıştır. Bir kişi de olaylar sırasında hayatını kaybetmiştir. Bkz. Beyru, **19.Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler**, s. 117. Kütükoğlu’na göre ise; bu yangında Yahudi ve Türk Mahallelerinden 2.000 kadar ev yanmıştır. Kütükoğlu, “İzmir”, s. 518.

³⁴³ 19 Temmuz 1882 (Rumi 7 Temmuz 1298) tarihli belge: Y.PRK.UM. 5/28/02.

³⁴⁴ 19 Temmuz 1882 (Rumi 7 Temmuz 1298) tarihli belge: Y.PRK.UM. 5/28/01.

1882 yangınından sonra resmi kayıtlardaki tek yangın 1898 tarihine aittir. Kasıt şüphesi olduğu düşünülen yangın İzmir gümrüğünde³⁴⁵ 28 Ağustos 1898 Pazar günü saat yedi de³⁴⁶ şeker, kumaş ve kahve ambarlarında başladı³⁴⁷. O sırada limanda demirli bulunan Osmanlı savaş gemisi, tüm mürettebatı ile hemen alevlere müdahale etti³⁴⁸.

Ahenk gazetesinde bu yangında yanan malların listesi verilmiştir. Buna göre:

- 142 balya manifatura
- 240 manifatura rişte (iplik)
- 359 sandık hırdavat
- 6 çuval attariye
- 8 varil hırdavat
- 23 sandık numune eşya
- 15 paket mostralık eşya
- 117 çuval kahve
- 125 sandık şeker
- 1.545 çuval şeker
- 25 çuval pirinç
- 18 demet/bağ kınık ve hasır
- Toplam 2.628 adet malzeme tamamen yok oldu.

Kısmen yanan eşyanın miktarı ise şu şekildedir:

- 1 sandık muhtelif eşya
- 1 sandık hırdavat
- 29 çuval kahve kısmen zarar görmüştür³⁴⁹.

Yangından bir müddet sonra Rüşumat Emîni Paşa önderliğinde³⁵⁰ üç kişilik bir araştırma heyeti oluşturuldu³⁵¹. Sigorta şirketleri de aynı amaçla bir komisyon kurdu³⁵². Daha

³⁴⁵ Eski İzmir gümrüğü görseli için bkz. Ek 11, ek 12, ek 13.

³⁴⁶ 10 Eylül 1898 (Rumi 29 Ağustos 1314): BEO. 1193/89404/001. tarihli belgede açık bir tarih verilmemekle birlikte yangının şehri hal-i rumiyenin 16. Pazar günü çıktığı işaret edilmiştir. Bu tarih TTK'nın çevirme kılavuzunda 28 Ağustos 1898 olarak karşımıza çıkmaktadır. Beyru'nun 28 Ağustos'ta yangının çıktığına dair ifadesini de doğrulamaktadır. Bkz. Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 132.

³⁴⁷ 10 Eylül 1898 (Rumi 29 Ağustos 1314) tarihli belge: BEO. 1193/89404/001.

³⁴⁸ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 132.

³⁴⁹ **Ahenk Gazetesi**, 13 Eylül 1898 (Rumi 1 Eylül 1314).

³⁵⁰ Selh-i Cemâziyelâhir 1316 (16 Ekim 1898): BEO. 1213/090929/002.

sonra Aydın Vilayetinden gelen haberde komisyonun hızlıca çalışmalarına başladığı iletildi³⁵³. Yangının kasten çıkarıldığı iddiası üzerine öncelikle İzmir gümrüğünde çalışan memurlar, hademeler ve gümrükte bulunan tüm ahalinin sorgusu yapıldı³⁵⁴. Yangın esnasında askeriye ile sivil makamların binanın etrafını tuttuğu İstanbul idarecilerine bildirildi³⁵⁵. Bir Yahudi tüccardan şüphe duyulsa da delil yetersizliğinden yangının kasten çıkarılamayacağı hükmedildi³⁵⁶. Bir müddet sonra yanan gümrük ambarının yeniden inşası için talimat verildi³⁵⁷.

³⁵¹ 10 Eylül 1898 (Rumi 29 Ağustos 1314) tarihli belge: BEO. 1193/89404/001.

³⁵² Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 132.

³⁵³ 10 Eylül 1898 (Rumi 29 Ağustos 1314) tarihli belge: BEO. 1193/89404/001.

³⁵⁴ 24 Eylül 1898 (Rumi 12 Eylül 1314) tarihli belge: BEO. 1201/90006/001.

³⁵⁵ Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler**, s. 132.

³⁵⁶ 24 Eylül 1898 (Rumi 12 Eylül 1314) tarihli belge: BEO. 1201/90006/001.

³⁵⁷ **Ahenk Gazetesi**, 13 Eylül 1898 (Rumi 1 Eylül 1314); Bu yangının ardından yapılan yardım çalışmalarına dair daha fazla veriye ulaşılamamıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XX. ASRIN BAŞINDA İZMİR'İN GEÇİRDİĞİ BÜYÜK YANGIN

1922 İZMİR YANGINI

4.1. 1922 Yangını Kimlerin Çıkarttığı Meselesi

1922 İzmir yangını yaşandığı tarihten günümüze kadar üzerinde spekülasyonların döndüğü bir konu olmuştur. Dolayısıyla böylesine önemli bir konuyu söylentiler yerine raporlar üzerinden incelemekte fayda vardır. 1922 yangını ile ilgili birçok resmi tutanak mevcuttur. Bunlar sırasıyla 14 Ekim 1922 tarihli Genel Kurmay Başkanlığı raporu, İzmir Sigortaları İtfaiye Kumandanı Greskoviç'in raporu, İzmir Polis soruşturma raporu, I. Ordu Kumandanlığının 5 Ekim 1922 tarihli istihbarat raporu, Fransız Yüksek Komiseri General Pelle ve Yakın Doğu Fransız Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Dumesnil'in raporlarıdır. Ancak bahsedilen tutanaklardan birisi verdiği önemli bir bilgiyle diğerlerinden ayrılır. Buna göre 1922 yangını, Ermeni ve Rum milli teşkilatları tarafından çıkarılmıştır. Bu çeteler İngiliz Konsolosundan teşvik görmüş ve yüreklendirilmiştir. Durum Türk istihbarat birlikleri tarafından da haber verilmiştir. Bu belgelerin altında başta Birinci Ordu Kumandanı Nureddin Paşa, Garp Cephesi Kumandanı sıfatıyla İsmet İnönü ve Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın da imzaları vardır³⁵⁸.

Aslında İzmir'i Türklerin yaktığına dair resmi bir kayıt yoktur. Yangını Türklerin çıkardığını iddia edenler konuyu Falih Rıfki Atay'ın *Çankaya* isimli kitabına dayandırır³⁵⁹. Atay, *Çankaya*'yı yayımlamadan üç yıl önce 1955 yılında *Babanız Atatürk* isimli kitabına "Bu sırada bir mesele çıkarmak isteyen Ermeni komitecileri şehri tutuşturdular" diye not düşmüştür³⁶⁰. Falih Rıfki'nin üç sene içinde neden fikrini değiştirdiğini anlamak mümkün değildir³⁶¹. Bu durumda Türklerin yangını çıkardığını Falih Rıfki'nin *Çankaya*'sına

³⁵⁸ Aynı bilgiler o dönemde Batı Cephesi Kumandanı olan İsmet İnönü ve Genel Kurmay Başkanı olan Fevzi Çakmak tarafından da farklı belgelerde tasdik edilmiştir. Bkz. 14 Eylül 1922 tarihli belge: **ATASE Arşivi**, 1785/9; **ATASE Arşivi**, 1785/9a; **ATASE Arşivi**, 1785/9aca; 27 Eylül 1922 tarihli belge: **ATASE Arşivi**, 1787/24.

³⁵⁹ Bu kitapta Atay, yangının sorumlusu olarak sadece Ermeni kundakçılarının gösterilemeyeceğini; Nureddin Paşa'nın ve yağmacıların da yangında payı olduğunu yazmaktadır. Bkz. Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, Sena Matbaası, İstanbul 1980, s. 324-325.

³⁶⁰ Falih Rıfki Atay, **Babanız Atatürk**, İstanbul 1980, Ertuğ Matbaası, s. 83.

³⁶¹ Engin Berber, **İzmir Yangını Hakkında Ön Rapor**, Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi Yayını, İzmir 2013, s. 39.

dayandıranların, *Çankaya*'dan üç sene önce çıkmış *Babanız Atatürk* kitabındaki, komitacı Ermenilerin yangını çıkardığı ifadesini görmezden gelmesi iyi niyetli değildir.

Yabancılar yangını Türklerin çıkardığı iddiasını, George Horton'un 1926 yılında yayımladığı *The Blight of Asia* ve Ermeni asıllı Amerikalı yazar Marjorie Housepian Dobkin'in 1971 yılında yayımladığı *Smyrna 1922 Destruction of a City* isimli kitaba dayandırır³⁶². Ermeni asıllı bir Amerikalı olan Marjorie Housepian, New York'ta Barned College'da İngilizce Profesörüydü. İzmir ile ilgili çalışması, *The Smyrna Affair*'i tamamen seçici bir bakış açısıyla Amerikan Arşivindeki bazı belgeleri, o dönemde yaşamış görgü tanıkları ve Amiral Bristol'un konuyla ilgili tutanaklarını kullanarak 1966 yılında yayınladı. Housepian, İzmir İtfaiyesi Şefi Greskovic'in raporunu kullanırken yine seçici olmuştur. Ayrıca Bristol kayıtlarının içinde yer alan Yakın Doğu Yardımlaşma Kuruluşu üyesi Mark Prentiss'in yangına dair şahitliğini görmezden gelmiştir. Türk tarihçiler 1922 İzmir yangını ile ilgili çok geç dönemde yazılar kaleme almıştır. Bu sebeple mesele, batıdaki Ermeni ya da Yunan yazarların perspektiflerinden uzun yıllar taraflı bir şekilde aktarılmıştır³⁶³.

Konu hakkında araştırma yapan Giles Milton 2009'da neşrettiği, *Kayıp Cennet: İzmir* isimli kitabına veri toplamak için altı ay İzmir'de bulunmuştur. Bu süre zarfında İzmir Milli Kütüphanesi'ndeki, İtfaiye Şefi Greskoviç'in raporunu görme gereği duymamıştır³⁶⁴.

13 Eylül 1922 İzmir yangınında Türkleri suçlayan tarafların bir kısmı olayların sorumlusu olarak Nurettin Paşa'yı gösterirler. İddiaya göre Nurettin Paşa gayrimüslim düşmanıydı. İzmir'de gayrimüslimlerin son kalan izlerini de silmek istiyordu³⁶⁵.

Nurettin Paşa ile ilgili kaynak neredeyse yoktur. Kendisi ile alakalı en önemli müstakil eser Necati Fahri Taş'ın Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarını esas alarak hazırladığı *Nurettin Paşa* isimli kitaptır. Nurettin Paşa İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi'ye 30 Nisan 1923 tarihinde yazdığı mektubunda, İzmir yangınının sorumlusu olarak ülke içindeki işbirlikçi düşmanları hedef göstermiştir³⁶⁶.

³⁶² Berber, *İzmir Yangını Hakkında Ön Rapor*, s. 40.

³⁶³ Heath W. Lowry, "Turkish History: On Whose Sources Will It Be Based? A Case Study on the Burning of İzmir", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, sayı: IX, İstanbul 1989, s. 2-9.

³⁶⁴ Berber, *İzmir Yangını Hakkında Ön Rapor*, s. 40.

³⁶⁵ Atay, *Çankaya*, s. 325.

³⁶⁶ Necati Fahri Taş, "*Nurettin Paşa*", Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara 2014, s. 305.

Aynı zamanda İzmir'in 1922'de yakılmasıyla ilgili batılı tarihçiler arasında da bir fikir birliği yoktur. Bernard Lewis, Donald Webster, Lord Kinross, Richard Robinson ve Stanford Shaw gibi isimlerin her biri yangını farklı yorumlamıştır³⁶⁷.

Bahsedilen dönemde çoğu haberleşme aracı yangın sebebiyle tahrip olduğu için, İzmir ile ilgili haberler İstanbul ve diğer illere günler sonra ulaşmıştır ancak telsiz telgrafı, mektup, İzmir'den İstanbul'a gemilerle gelen yolcularla yapılan mülakatlar, ya da İstanbul'dan İzmir'e durumu aktarmaya giden muhabirler vesilesiyle haberler yayımlanmıştır. Ayrıca bu süreçte İzmir ile ilgili haberler verilirken, İstanbul merkezli Akşam, Vakit gibi gazetelerde Paris, Londra, Atina, Amerika kaynaklı yabancı gazetelerin haberleri çoğunlukla kullanılmıştır³⁶⁸.

Yunan Başkumandanı Papulas, Ayafotini kilisesinde yaptığı bir konuşmada Anadolu'yu terk etmek mecburiyetinde kalırlarsa her tarafı yakıp enkaz halinde bırakacaklarını alenen ifade etmiştir³⁶⁹. Metropolit Hrisostomos tarafından da Müslümanları ve İzmir'i yakmanın dini bir görev olduğuna dair vaazlar verilmiştir³⁷⁰. Hristiyanlara motivasyon sağlamak için İzmir'i tahrip ederek ayrılma fikri üzerinde uzun zamandan beri propaganda yapılıyordu. Bu söylentilerden binlerce kez, başta Fransa Konsolosu olmak üzere şehirdeki diğer Fransızlar da haberdar olmuştu³⁷¹. İzmir'i yakacaklarını iddia eden gruplardan birisi de Yunan asker kaçaklarıydı³⁷². Yunan ordusunun Afyon'dan İzmir'e kadar ayrıldığı tüm kasaba ve köyleri yakması bunun bir plan çerçevesinde yapıldığı ve elbette İzmir'in yakılmasının da bu plan dâhilinde olduğu fikrini güçlendirmiştir³⁷³. Yerli Rumlar arasında da İzmir'in yakılacağı kulaktan dolma bir şekilde konuşuluyorsa da resmi makamlardan bu konuda haber alınmadığı için söylenti olarak kalmıştır³⁷⁴.

İzmir'deki Amerika temsilcisi Maynard Barnes 4 Eylül'de gönderdiği telgrafında; insanlık adına Yunan Ordusunun İzmir'i boşaltması için Ankara yönetiminin izin vermesini,

³⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Lowry, a.g.m., s. 4-6.

³⁶⁸ Bkz. **Vakit**, 15 Eylül 1338; **Vakit**, 19 Eylül 1338; **Akşam**, 16 Eylül 1338; **Akşam**, 19 Eylül 1338; **Akşam**, 20 Eylül 1338. Ayrıca ayın 23'üne ait bir habere göre İzmir ile İstanbul arasında telgraf hattı tesis edilemediği için iletişim sağlanamamıştır. Bu sebeple o tarihe kadar İzmir'e telgraf hattıyla ne haber verilebilmiş, ne de alınabilmiştir. **Akşam**, 23 Eylül 1338.

³⁶⁹ Kemal Niş-Reşat Söker, **Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi 6. Kısım III. Kitap Büyük Taarruzda Takip Harekâtı**, II, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1969, s. 261; Benzer bilgiler **HR.İM.** 42/39. numaralı belgede de tekrarlanmıştır.

³⁷⁰ Sercan İhsan Ürkmez, "1922 İzmir Yangını", Dokuz Eylül Üniversitesi, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İzmir 2012, s. 100.

³⁷¹ Oktay Gökdemir, "Fransız Kaynakları Işığında 1922 İzmir Yangını", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VI/15, (2007/Güz), s. 31.

³⁷² Orhan Özcan, "İngiliz Basınında İzmir Yangını", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XV/31, (2015 Güz), s. 195.

³⁷³ Niş-Söker, **a.g.e.**, s. 261.

³⁷⁴ 14 Aralık 1922 (Rumi, 14 Kanunuevvel 1338) tarihli belge: **HR.SYS.** 2554/7/01.

Yunanlıların tüm silah depolarını havaya uçurmayı planladıklarını, ancak bu şekilde İzmir'in kurtuluşunun mümkün olabileceğini bildirdi³⁷⁵.

Yunan ordusu geri çekilirken çok ağır savaş suçları işledi. Kadın ve çocukları öldürüp evleri yok etti. İzmir'deki İngilizler yüz binden fazla sivilin Yunan askerleri tarafından katledildiğini tahmin ediyordu. Yunan askerlerinin barbarlıklarından malları ve canlarını korumak isteyen İngilizler bir devriye grubu oluşturdu³⁷⁶. Yunan ordusu bir önceki sene Sakarya'dan ayrıldığı sırada da benzer yangınlar çıkardı³⁷⁷. Yani Yunanlıların Anadolu'da yangın çıkarma adetleri yeni değildi.

Yunan ordusunun insanlık dışı hareketlerine rağmen İzmir'e giren kumandanlar ve Mustafa Kemal Atatürk şehrin yağmalanmamasını, gayrimüslimlerin can ve malına kast edilmemesini özellikle istedi. Türk Milletinin sahip olduğu şanını elinde tutması ve aşırıktan kaçınmalarına dair bir bildiri yayımlandı³⁷⁸.

4.2. Büyük Yangından Önce Çıkan Öncü Yangınlar

Yunanlıların İzmir'den ayrılmaya başlamaları üzerine Torkum Ermeni çeteleri faaliyete geçti. Bir Ermeni çetesi Karşıyaka'da Soğuk Kuyu Mahallesi'ni bastı. Polisin bu çeteyi bastırmaya gücü yetmediği için halk çaresiz kaldı³⁷⁹. Yunan mezalimine eşlik eden Ermeni çete lideri General Torkum Kilikya'dan gelen Ermenileri Türklere karşı kullanmak için cephe gerilerinde propagandalar yaptı ve İzmir'in Yunanlılar tarafından boşaltılmasından bir hafta önce şehre geldi. Torkum İzmir'e geldiğinde gönüllü askeri birlikler oluşturmak için Yunan Yüksek Komiseri Steryadis'e müracaat etti. Yunan Jandarma Komutanlığının yardımıyla iki yüz kadar Ermeni toplayan Torkum ve çetesi İzmir'de yaşananlardan sorumlu gösterilmiştir³⁸⁰. Türk Ordusunun 8 Eylül 1922 tarihli akşam raporuna göre; Yunanlılar

³⁷⁵ Salâhi R. Sonyel, *Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı 1918-1923*, III, TTK Yayınları, Ankara 2008. s. 1737.

³⁷⁶ Turgay Bülent Göktürk, "Amerikan Basınında İzmir Yangını ve Yangın Sonrası Durum", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/24, 2012/Bahar, s. 142.

³⁷⁷ Niş-Söker, a.g.e., s. 261.

³⁷⁸ Göktürk, a.g.m., s. 125.

³⁷⁹ Türk Ordusunun İzmir'e girmesiyle Torkum Çeşme üzerinden firar etmiştir. Yunan askerleri karma karışık bir şekilde boş buldukları yere kaçmıştır. Yunanlılar İzmir'i tahliye geç karar verdiği için pek çok Yunan askerleri silahlarını sokaklara atarak şehirdeki mülteciler arasına karışmıştır. *Vakit*, 23 Eylül 1338.

³⁸⁰ Nilüfer Erdem, "Yunan Tarihçiliği Gözüyle Anadolu Harekâtı", İstanbul Üniversitesi, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi*, İstanbul 2009, s. 491. Torkum çetesi İzmir rıhtımından ayrılan son düzenli birliktir. Bu kişiler beyaz asker üniforması giyer. Silahlarında süngü takılıdır. Yunanlılara ve Ermenilere ait olmak üzere iki bayrak taşırlar. Yunan komutan Gonatas'a göre General Torkum zeki kurnaz bir adamdı. Ağır hareket eden pek çok Yunan askerini kurtarmıştır. İzmir'deki gemilere binecekken Türklere mücadele etmiş ve Yunan ordusuna destek olmuştur. O sırada İzmir de Torkum birliği 75 kişiden oluşuyordu. Bu kişilerin kimisi silahsız kimisi firari Yunan askerinin silahlarını kuşanmış haldeydi. Erdem, a.g.t., s. 491.

Bornova'nın Horoz Köyü'nü tahrip etmiş ardından sayıları 100'ü geçen Rum ve Ermeni çetecileriyle Türk askeri arasında çatışma çıkmıştır. Bu durum Yunan Ordusuyla Rum-Ermeni çetecilerinin iş birliğinin ispatlarından birisidir³⁸¹.

İzmir'deki İngiliz Konsolosu Sir Harry Lamb, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a 6 Eylül tarihinde gönderdiği telgrafta Yunanlıların hala geri çekildiğini, yolları üzerinde ne varsa yaktıklarını haber verdi³⁸². Ayrıca İsmet İnönü'de 6 Eylül'de yayınladığı cephe emrinde Yunanlıların mukavemet gösterme ihtimalinin az; fakat İzmir'i ve ahalisini yakma ihtimalinin çok olduğunu beyan etmiştir³⁸³. 7 Eylül'de Yunan Yüksek Komiseri Steryadis ile yapılan görüşmede Yunanlıların İzmir yönetimini bırakacakları ve başıbozuk Yunan askerinin kentte yangın çıkarma riskinin olduğu belirtildi³⁸⁴. İzmir'deki eski İngiliz Konsolos yardımcısı Mr. Hole'un raporuna göre, kimi yerlerde Müslümanlar camilerde toplanarak Yunanlılar tarafından yakıldı. Amiral Brock bu davranışlara sert tepki gösterdi³⁸⁵.

Yunan askerlerinin İzmir'de bulunduğu son üç günde Ayavukla, Aya Kostantin, Darağacı, Ermeni Mahallesi ve diğer yerlerde birbirinin ardından gece ve gündüzlü olmak üzere on beş yangın çıktı. On beş yıldan beri o tarihe kadar İzmir'de bu tür yangınlar silsilesi yaşanmamıştı³⁸⁶. İtfaiye Kumandanı Mösyö Greskovic³⁸⁷, yaşananları kasıtlı yapıldığı düşüncesi ile itfaiye müdürüne bildirdi. Bunun üzerine itfaiye erlerinin izinleri kaldırıldı, mevcut tüm itfaiye alet ve vasıtaları yangın ihtimaline karşı hazır duruma getirildi³⁸⁸.

Türk ordusunun şehre girişinden üç gün önce İngilizler yangın kulesini himaye altına aldı ve flama adı verilen bayrakla gemileri ile buradan haberleştiler. Birkaç gün sonra bu görüşmenin sonucu İngiliz askerleri tarafından Türk makamlarına yazılı olarak bildirildi.

³⁸¹ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Mart 1968, sayı 63, vesika 1430.

³⁸² Sonyel, **a.g.e.**, s. 1727; 6 Eylül tarihli harp raporuna göre, Yunanlılar Alaçehir ve civarındaki köyleri tamamen yakmış; silahsız halkı, kadın ve çocukların bir çoğunu vahşice katletmiştir. Bu katliamların Yunanlılar tarafından programlı bir şekilde yapıldığı bilgisi de rapora kaydedilmiştir. Bkz. **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Mart 1968, sayı 63, vesika 1425.

³⁸³ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Mart 1968, sayı 63, vesika 1424.

³⁸⁴ Sonyel, **a.g.e.**, s. 1727.

³⁸⁵ Sonyel, **a.g.e.**, s. 1728; 7 Eylül 1922 tarihli bir başka rapora göre Yunanlılar Manisa'nın Ahmetli Kasabasını tamamen yakmış; bir çok kişiyi kloroform koklatıp bayılttıktan sonra midelerine gaz doldurmak ve ardından yakmak suretiyle katletmiştir. Yunanlıların yaptığı vahşet insanlık tarihinde görülmemiştir. Bkz. **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Mart 1968, sayı 63, vesika 1428.

³⁸⁶ **Tasvir-i Efkâr**, 22 Eylül 1338.

³⁸⁷ Avusturya da doğup eğitim gören Greskovic iyi bir mühendisti. İngilizceyi tercümana ihtiyaç duymadan akıcı şekilde konuşabiliyordu. 1922 yangınından 12 sene evvel İzmir itfaiyesinde göreve getirilmişti. Lowry, a.g.m., s. 10.

³⁸⁸ 14 Aralık 1922 (Rumi, 14 Kanunuevvel 1338) tarihli belge: **HR.SYS**. 2554/7/01.

Gelen raporda Karantina semtinde bulunan hastanenin yakılacağı ve itfaiyenin hazır bulundurulması uyarısında bulunuldu³⁸⁹.

7 Eylül gecesı İzmir'e giren 300 kadar Yunan Askeri, şehri yakmaya teşebbüs edince, Fransızlar tarafından engellenip Urla'ya yönlendirildi³⁹⁰. 7 Eylül tarihinden itibaren İzmir'deki yabancılar ve Yunan yetkililer artık kaçış durumuna geçti. Yaşanan bu gelişmeler başta yerli Rumlar olmak üzere şehirde yaşayan gayrimüslimler üzerinde büyük terk edilmişlik hissi yarattı. İngiliz gemisi İron Duke ile İzmir'den ayrılan Steryadis, şehirdeki Rumlar tarafından linç edilmekten son anda kurtuldu³⁹¹.

8 Eylül 1922'de, saat altı civarında iki Yunan askeri Hacı Üstan Mahallesi, Çavuş Sokağında, iki numaralı evin karşısında bulunan İngiliz Mösyö Fulburc'un evi önüne geldiklerinde ceplerinden çıkardıkları bir kutu kibriti ateşleyerek evin içine attı. Olaya şahitlik eden İzmir Sigortaları İtfaiye Kumandanı Mösyö Greskovic kendi can güvenliği için askerlere birşey söylemediğini, ev sahibi Fulburc'u da telaşa düşürmemek için haber vermediğini fakat kibrit sönene kadar orada kaldığını bildirdi³⁹².

İngiliz askeri İzmir'in Türk ordusu tarafından geri alınmasından bir gece önce yangın kulesinden ayrıldı ve aynı gece Buca'ya iki tren sevk edildi. Trenler ile şehir merkezine ulaştırılan İngilizler buradan vapurlara bindirilip İzmir'den uzaklaştırıldı³⁹³. İngilizlerin şehri terk ettiğini gören İtfaiye Kumandanı Greskovic, o anda İzmir'in başına tarifi mümkün olmayan bir felaketin geleceğini, Yunanlıların İzmir'i yakacaklarına dair daha önceden söylenen sözlerin gerçekleşeceğini anladığını aktarmıştır³⁹⁴.

8 Eylül gecesini İzmirliiler korku ve heyecan içinde geçirdi. Türklerden oluşan milis mahalle teşkilatı ellerine geçirdikleri pala, sopa, bıçak, kol demirleri ve av tüfekleri ile Türk Mahallesi köşe başlarında herhangi bir saldırı ve kundak tehlikesine karşı tetikte beklediler.

³⁸⁹ 14 Aralık 1922 (Rumi, 14 Kanunuevvel 1338) tarihli belge: **HR.SYS.** 2554/7/01.

³⁹⁰ Türkkiye Ataöv, **Ermeni Belge Düzmeceği**, İleri Yayınları, İstanbul 2006, s. 452.

³⁹¹ Özcan, a.g.m., s. 181.

³⁹² **HR.İM.** 42/39.

³⁹³ 14 Aralık 1922 (Rumi, 14 Kanunuevvel 1338) tarihli belge: **HR.SYS.** 2554/7/01; İtfaiye Kumandanı Mösyö Greskovic'e göre bu süreç daha farklı tarihte ilerlemiştir. Buna göre, 10 Eylül Pazar günü İngiliz vapurundan bir çavuş ve beraberindeki sekiz İngiliz askeri yangın kulesine gelip vapur ile kuleden flama vasıtasıyla haberleşti. Bu durum ertesi güne kadar devam etti. 11 Eylül günü İngiliz çavuşu, gemi kumandanı ile haberleşmemiz bundan ibarettir dedi ve aynı günün akşamı Karantina semtindeki Türk Hastanesinin yakılacağına dair istihbaratı Greskovic'e iletti. **HR.İM.** 42/39; Greskovic'in raporunda aktardığı 10 Eylül'de İngiliz askerinin yangın kulesine çıkması ve 12 Eylül'e kadar İzmir'deki İngilizlerin ayrılma süreçleri kronolojik olarak polis tahkikat fezlekesi ile karşılaştırıldığında hatalıdır. Polis tahkikat fezlekesine göre İngiliz askerinin yangın kulesinden ayrılması 8 Eylül akşamına rastlar. **HR.SYS.** 2554/7/01.

³⁹⁴ **HR.İM.** 42/39.

Bu gençlerin içinde özellikle Arnavut Ali ve Giritli Lütfü çok sayıda Ermeni çetesinin saldırılarına maruz kaldı. Mermileri tükenince de buldukları yerde şehit düştüler. Türk Ordusu İzmir'e girdiğinde bu kişilerin cenazeleri kabristanın içinde bulundu ve oradan alınarak merasim ile şehitliğe defnedildi³⁹⁵. İzmir'in Türkler tarafından geri alınmasından bir gece önce Çorak Kapı'da Abdullah Efendi Mahallesi ve Evliyazade Sokağı civarında dolaşan silahlı Ermeniler, Türk Mahallesine zaman zaman ateş açtı. Bu ateşlemeler sırasında Kaya Sogan Camisine mermi isabet etti³⁹⁶. Ermenilerin Türk Mahallesini kundaklamaya çalışması o tarihte İzmir'de yaşamış bir kişinin ifadesinde de doğrulanmıştır³⁹⁷. Buradan hareketle Türk Ordusu İzmir'e girmeden önce şehirde Ermeni çetelerinin olduğu ve bunların Türk Mahallelerini hedef aldığı açıktır.

8 Eylül gecesi, Yunan ordusu büyük ölçüde çekildi. Türk Ordusu henüz İzmir'e girmemişti. Bir yönetim boşluğu vardı³⁹⁸. Yunan birlikleri yerini Rum ve Ermeni komitacılara bıraktı³⁹⁹. Ayrıca limanda 45.000 mülteci bekliyordu. İzmir Müftüsü, o gece İngiliz Konsolosluğundan Türk Mahalleleri ve İzmir'in olası bir saldırı ve yağma hareketinden korunması için talepte bulundu ancak o gece İzmir'de korkulan olmadı. 9 Eylül sabahı İzmir'deki müttefik amiraller ve konsolosların ilk işi kenti salim bir şekilde Türklere teslim etmek için toplanmak oldu. Fakat onlar İzmir'i teslim etmek için yola çıkana kadar Türk kuvvetleri İzmir'e girdi ve hükümet konağında karargâhını kurdu⁴⁰⁰.

9 Eylül sabahı Yüzbaşı Şerafettin'in komutasındaki süvariler saat 10:30'da hükümet konağında Türk bayrağını dalgalandırdı⁴⁰¹. İkinci Süvari Fırkası Kumandanı Miralay Ahmet Zeki tarafından aynı gün yayınlanan beyannamede, asayişin bir an önce oluşturulabilmesi için İzmirliilerin sakin ve sessiz bir şekilde işlerinin başına geçmeleri gerektiği, ceza gerektirecek en ufak davranışın şiddetle karşılık bulacağı ilan edilmiştir⁴⁰².

9 Eylül Cumartesi günü İzmir'de hiçbir vukuat olmadı⁴⁰³. Ordu hemen belirli mıntikalara dağıldı. Yangının çıktığı saha I. Ordunun sorumluluk alanındaydı⁴⁰⁴. 9 Eylül

³⁹⁵ Berber, **İzmir Yangını Hakkında Ön Rapor**, s. 52-54.

³⁹⁶ 14 Aralık 1922 (Rumi, 14 Kanunuevvel 1338) tarihli belge: **HR.SYS**. 2554/7/01.

³⁹⁷ Pelin Böke, **“İzmir 1919-1922 Tanıklar”**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2006, s. 198.

³⁹⁸ Ürkmez, a.g.t., s.28.

³⁹⁹ Zeki Sarihan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996, s. 644.

⁴⁰⁰ Ürkmez, a.g.t., s.28.

⁴⁰¹ Niş-Söker, **a.g.e.**, s. 126.

⁴⁰² Mustafa Mutlu, “İzmir Basınında İzmir'in İşgal ve Kurtuluşu Üzerine Bir İnceleme (1922-1938)”, Ahi Evran Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Kırşehir 2013, s. 109-110.

⁴⁰³ **HR.İM**. 42/39.

⁴⁰⁴ 14 Eylül 1922 tarihli Belge: **ATASE Arşivi**, 1785/9.

1922’de Nurettin Paşa Birinci Ordu Kumandanı sıfatıyla İzmir’de düzenin sağlanması için birçok tedbir ilan etti. Bir kaçını aktarmak gerekirse; inzibat kuvvetleri önemi değişen muhite göre mevcut karakollarda ayrı bir manga olarak bulundurulacaktı. Karakolların adedi yetersiz görüldüğü takdirde sayı arttırılacaktı. Şehir gece ve gündüz askerler tarafından kontrol altında tutulacaktı. Belediye ve mahallelere ait itfaiye teşkilatı tamamen kayıt altına alınacak, yangın ortaya çıkması durumunda bu malzemenin kullanılması için gerekli önlemler alınacaktı. Şehir genelinde mekânlar ve ticaret yerleri tecavüzden korunacak, yağmaya kesinlikle müsaade edilmeyecekti. Cephane ve mühimmat depoları muhafaza altına alınacaktı. Türklerden bir suça karışan veya, düşmana hizmet ve vatana ihanet eden olmuş ise bunlar hızla yargılanacaktı⁴⁰⁵. İlaveten 9 Eylül’de askeri vali olarak atanan İzzettin Çalışlar 10 Eylül’de yangın çıkmaması içinde bazı önlemler aldı. Hemen bir idare meclisi ve yangın olasılığına karşı özel bir heyet oluşturdu⁴⁰⁶. Ayrıca mevki kumandanlığına tayin edilen 8. Fırka Kumandanı askeri valinin emrinde bulunacaktı⁴⁰⁷. Bazı yerlerde aktarıldığının aksine, Türk Ordusu kendi içinde bir düzene sahipti ve yangın öncesi İzmir’de bir takım tedbirler alınmıştır.

4.3. İzmir’in Ateşe Verilmesi

Türk ordusu İzmir’i ele geçirdikten sonra bazı kişiler yaptıklarının cezasından kaçmak istedi. Şehirden hiç kimsenin dışarıya çıkmaması için tedbirler de alındı⁴⁰⁸. Limanda galip ve tarafsız devletlere ait demirli gemiler, projektörlerle kıyıyı aydınlattı. Türkler tarafından bir katliam yapılması durumunda bu gemiler İzmir’i topa tutmakla görevliydi⁴⁰⁹. 9 Eylül’de İzmir limanında 3 İngiliz, 2 Fransız zırhlısı, 2 Fransız ve 2 Amerikan torpidosu ve 1 İtalyan kruvazörü mevcuttu. Bu devletlerin kendi milletlerini korumak amacıyla karaya bir miktar asker çıkardığı da anlaşılmaktadır⁴¹⁰. Bu sırada İzmir şehrinin harp gemilerinden korunması için Amasra’daki 2 adet sahil topu ile torpil müfrezesinin malzemesi ve İstanbul’daki uzun menzilli sahil toplarının İzmir’e getirilmesi talep edilmiştir⁴¹¹.

⁴⁰⁵ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, 17 Haziran 1968, sayı 64, vesika 1441.

⁴⁰⁶ İzzeddin Çalışlar, **On Yıllık Savaş**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 580.

⁴⁰⁷ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, 17 Haziran 1968, sayı 64, vesika 1442.

⁴⁰⁸ **Vakit**, 20 Eylül 1338.

⁴⁰⁹ Ercan Erksan, “İzmir’i Nasıl Yaktılar Nasıl Kaçtılar” **Yeni Tarih Dünyası**, sayı 3, 15 Ekim 1953, s. 120-121.

⁴¹⁰ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, 17 Haziran 1968, sayı 64, vesika 1437.

⁴¹¹ Fevzi Çakmak imzalı belge için bkz. **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, 17 Haziran 1968, sayı 64, vesika 1449.

Yunanlılar kendilerine öncülük eden Ermeni ve Rumların işlediği suçların hesabının sorulmasından çekiniyordu⁴¹². Bu sebeple yerli Rumlar, İngiliz ve Fransızlara iltica ediyordu⁴¹³. Bazı yabancı grupların iddia ettiği gibi, eğer Türkler İzmir’de tüm dünyanın önünde bir katliam yapmış olsaydı, bu gemilerin İzmir’i topa tutacağı aşikârdır.

10 Eylül’de 50 Yunan subayı ve 1.000 askeri İzmir’de gözaltına alındı. Bu arada Yunan Ordusu’nun bir kısmı vapurlara binmiş; bir kısmı ise Urla’ya kaçarak dağılmıştır. İlaveten o sırada İzmir’de, İzmir-Ankara, İzmir-Akhisar, Balıkesir-İzmir-Söke-Aydın istikametlerinde telgraf hattı tesis edilememiştir⁴¹⁴.

11 Eylül günü ortalıkta garip insanlar dolaşıyordu. Asayiş henüz oluşturulamamıştı. İzmirli evlerine kapanmıştı⁴¹⁵. 12 Eylül sabahı yangın kulesinde nöbet bekleyen itfaiye erleri⁴¹⁶ bazı şahısların Ermeni Mahallesi ve çarşı içindeki yüksek binalarda kiremitlerde sürünerek dolaştıklarını tespit etti. Bu şahısların sokaklara bomba atma ihtimalinin olduğu ve şehri ateşe vermek için teşkilatlandıkları anlaşıldı⁴¹⁷.

Yangının başladığı Çarşamba sabahı İngiliz vatandaşlarının son kafesi ve Fransız vatandaşları İzmir’den ayrıldığı sırada⁴¹⁸ İngiliz Konsolosu şehirde ortalığı telaşa verdi⁴¹⁹.

13 Eylül Çarşamba saat 10:30’da⁴²⁰ Ermeni Mahallesinde⁴²¹ yangından önce kapalı olan ve içinde hiçbir yaşam belirtisi olmayan evde⁴²² yangın başladığı haberi itfaiye ekiplerine bildirildi⁴²³. Yangın Ermeni kilisesine elli metre mesafede⁴²⁴ boş bir Ermeni evinde başladı⁴²⁵. Evin alt katından şiddetli bir ateş çıkıyordu. Bu güçlü ateşi söndürme çalışmaları devam

⁴¹² Erksan, a.g.m., s. 120-121.

⁴¹³ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, 17 Haziran 1968, sayı 64, vesika 1437.

⁴¹⁴ İsmet İnönü belge için bkz. **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, 17 Haziran 1968, sayı 64, vesika 1439.

⁴¹⁵ Halide Edip Adivar, **Türkün Ateşle İmtihani**, III., Cumhuriyet Yayınları, 1998, s. 99.

⁴¹⁶ **HR.İM.** 42/39.

⁴¹⁷ 14 Aralık 1922 (Rumi, 14 Kanunuevvel 1338) tarihli belge: **HR.SYS.** 2554/7/01.

⁴¹⁸ **Vakit**, 18 Eylül 1338. Aynı zamanda İtalyanlar da vapurlarla kendi milletini İzmir’den çıkardı. **Vakit**, 16 Eylül 1338 (16 Eylül 1922).

⁴¹⁹ İngiliz Konsolosunun 13 Eylül günü İzmir’de neler yaptığı, ortalığı ne şekilde telaşa verdiğine dair bir ayrıntıya rastlanamamıştır. Konu ile ilgili İsmet İnönü’de ayrıntıya girmemiştir. İsmet İnönü, **Defterler (1919-1973)**, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s. 44.

⁴²⁰ Başka bir kayıta göre yangın Çarşamba öğleden sonra saat 18:00’de başlamıştır. **Vakit**, 16 Eylül 1338 (16 Eylül 1922).

⁴²¹ Ermeni Mahallesi Basmahanede İzmir’e giren tren hattının son istasyonuna yakındır. İstasyon binasından çıkınca Peştamalcılar başına doğru açılan bulvara karşı durulursa sağ tarafa gelen Ermeni Mahallesi dir. Burası Basmahaneden Kordona inen yolların başıdır. **Vakit**, 15 Eylül 1338 (15 Eylül 1922).

⁴²² Gökdemir, a.g.m., s. 26.

⁴²³ **HR.İM.** 42/39.

⁴²⁴ **HR.İM.** 42/39.

⁴²⁵ **HR.SYS.** 2554/7/01. İzmir yangınına şahit olan İngiliz Gazetecilerinden Tredirais’e göre; ateş önce Türk Mahallesinde tepenin limana nazır yamacında başladı ve üç kilometre arazide bir cephe muhafaza ederek sahile yakın bir hatta kadar ilerledi. **Tasvir-i Efkâr**, 17 Eylül 1338 (17 Eylül 1922).

ederken, bu kez Ermeni kilisesinin yandığı haberi ulaştı. Olay yerine giden itfaiye ekibi kilisenin bahçe kapısından giremeyince demir parmaklıklardan atladı. Bu sırada kilisenin binalarında ateş yoktu. Yalnız küçük bir bina civarında ve bahçede 200 kadar birbirine bağlı eşya balyası ile paçavralar bir yere toplanmış, üzerine 200 tüfek ve çok fazla cephane konmuştu. Ateş bunların arasından çıkıyordu. Sürekli de bu cephanenin içinden infilak sesleri geliyordu. Kilisede söndürme çalışmaları devam ederken Ermeni Mahallesinde bu kez Basmahane⁴²⁶ ambarları büyük kapısı karşısındaki Server Sokağında bulunan beş numaralı⁴²⁷ bir Ermeni evinde yangın çıktığı haberi geldi. Yangını söndürme çalışmaları devam ederken bu kez yüz metre kadar ileride Soğuk eşme’de başka bir Ermeni evinin yandığı bilgisi ulařtı⁴²⁸. Greskoviç yanına iki itfaiye askerini alarak ateşe müdahale etti. Tekrar Basmahanedeki yanan eve geri döndüler. Sürekli patlama sesleri gelen bu evde yangının şiddeti de gittikçe artıyordu. O sırada Ermeni kilisesinin tekrar yandığı haberi geldi. İtfaiye personeli kilisedeki yangını söndürmeye çalışırken bu kez 300 metre mesafede ve arka sokaktaki dirsekte bir evin yandığı haberi ekiplere iletildi⁴²⁹. Ermeni Kulübü de yanmaya başlayan yerler arasındaydı. O anda bir yerde değil Ermeni Mahallesinin neredeyse tümünde yangın çıktığı ve yaklaşık 25’e yakın evin yanmakta olduğunun farkına varıldı. Aynı zamanda Ermeni Mahallesine dâhil olmayan Ayavukla, Aya Peraskevi ve belediye Kireç Ahır muhitlerindeki Ermeni evlerinde aniden yangınlar başladı. Yangın sırasında patlayan tüfek ve mermiler itfaiyecilerin işini zorlařtırdı⁴³⁰. İsmet İnönü’nün karargâh kumandanının aktardığına göre Yunanlılar İzmir’i yakmak için her türlü hazırlığı yapmıřtır⁴³¹.

Ermeniler yaşam belirtisi olmayan evlerinden yangınla birlikte, silahlı olarak ıktı. Ayavukla semtinde bir Ermeni’nin evini yakarak çıktığı görüldü. Burada başka bir Ermeni, evini kendisinin ateşe verdiğini itiraf etti. Bu kişi kaçmaya çalışırken üzerine açılan ateş sırasında ölmüřtür⁴³². Darağaçta Yordani Aleksiyati adlı bir Rum benzer bir şekilde evini yakarken yakalandı. Kendisine bir Rum görevli tarafından para verildiğini itiraf etti⁴³³. Bu sırada komşularının binasına benzin dökten yüz kadar Rum ve Ermeni de Türk askeri

⁴²⁶ HR.İM. 42/39.

⁴²⁷ **Tasvir-i Efkâr**, 22 Eylül 1338 (22 Eylül 1922); Başka bir kaynakta Suzan Sokağında yangının başladığı ifade edilmiştir. Bkz. **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, 17 Haziran 1968, sayı 64, vesika 1448; İsmet İnönü imzalı bu belge de yangınla ilgili diğer yazışmalardaki aynı bilgiler tekrar edilmiştir. Ayrıca Suzan Sokağı için bkz. Ek 20.

⁴²⁸ 14 Aralık 1922 (Rumi, 14 Kanunuevvel 1338) tarihli belge: **HR.SYS.** 2554/7/01.

⁴²⁹ HR.İM. 42/39.

⁴³⁰ 14 Aralık 1922 (Rumi, 14 Kanunuevvel 1338) tarihli belge: **HR.SYS.** 2554/7/01.

⁴³¹ Adıvar, **a.g.e.**, s. 100.

⁴³² **HR.SYS.** 2554/7/01. Üzerinde silah bulunan Ermeni ve Rumların işledikleri suçları itiraf ettikleri, şehri ateşe verdiklerini kabul ettikleri dönemin gazetesinde aktarılmıştır. **Tasvir-i Efkâr**, 19 Eylül 1338 (19 Eylül 1922).

⁴³³ Gökdemir, **a.g.m.**, s. 26.

tarafından derdest edildi⁴³⁴. Bazı Ermeniler evlerinin yakınındaki tahta barakalara yağlı ve alevli paçavralar atmak suretiyle yangını yaymak istedi⁴³⁵. Ermeni Mahallesinde Türk askerinin anarşiyi önlemek adına yaptığı girişimlere, yayılım ateşini andıracak bir şiddette kurşun yağmuru⁴³⁶, talaş ve bomba ile karşılık verildi⁴³⁷. Türk Askerleri kendilerine meydan okurcasına yapılan bu tacizlere karşılıkta bulunmadı. Bu davranış şehirdeki tüm yabancıların takdirini topladı⁴³⁸.

Yangın gecesi Ermeni kilisesi ya da yüksekçe başka bir binadan rengârenk havai fişekler atıldı. Bunun parola olarak kullanılabilceği düşünüldü⁴³⁹. Rum ve Ermeni Mahallesinde çok sayıda cephane ve patlayıcı maddelerle dolu depolar vardı⁴⁴⁰. Rum bölgesinde sekiz saat aralıksız devam eden irili ufaklı infilaklar, silah sesleri, kimi yerde büyük bomba patlamaları Rum sivil halkın tüm askeri mühimmatı kendi evlerinde depoladığını gösteriyordu⁴⁴¹.

Greskoviç ve ekibine bu sırada her taraftan silah ile ateş açıldı. Abluka içinde kalan itfaiye personeli mecburen geri çekildi. Ateşin daha ileri muhitlere yayılmaması için mücadele ettiler fakat bu sırada tüm Ermeni Mahallesinin yandığı haberi ulaştı⁴⁴². Sigorta Yönetimi Yangın Servisi Temsilcisi Mösyö Ernest Bon'a göre; Ermeni veya Rum kundakçılar görevlerini yerine getiren Hristiyan itfaiyecilere bile saldırdı⁴⁴³.

Çarşamba akşama doğru güneyden esen rüzgârın etkisiyle hızlıca kontrolden çıkan yangın⁴⁴⁴ birkaç koldan çarşı ve farklı mahallelere yayıldı⁴⁴⁵. Ermeni Mahallesinden üç kola

⁴³⁴ Mustafa Kırışman, "Fransız Basınında İzmir Yangını Üzerine Bazı Değerlendirmeler", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, X/22, 2011 Bahar, s. 86; 1922 yangınında bazı yabancı çevreler Türk askerini yangın çıkardığı iddiasıyla suçlamıştır. 19 Eylül 1922 tarihinde The Yorkshire Gazetesinde Sarah Hassan isimli bir okur Ermenilerin 1893 tarihinde İstanbul Pera'da Avrupa Bankaları, kiliseler, okulların altına mayın döşediklerini, bir müddet sonra Ermeni Mahallesinde yapılan soruşturma sonucu evlerde yüzlerce Türk askeri üniforması bulunduğunu aktarmıştır. Ermeniler bu amaçla bir isyanın sonucunda işledikleri suçu Türklerin üzerine yıkmayı hedeflemiştir. Sarah Hassan isimli okur, bu örnekten yola çıkarak 1922 yangınında Türk askerini benzin dökmekle suçlayanlara, bu kişilerin Türk Askeri üniforması giyinmiş Ermeniler olabileceğini belirtmiştir. Nitekim yakın tarihte İstanbul Pera'da benzer olay yaşanmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Özcan, a.g.m., s. 195-196.

⁴³⁵ 14 Aralık 1922 (Rumi, 14 Kanunuevvel 1338) tarihli belge: **HR.SYS. 2554/7/01**.

⁴³⁶ **Vakit**, 20 Eylül 1338.

⁴³⁷ **Akşam**, 19 Eylül 1338.

⁴³⁸ **Vakit**, 20 Eylül 1338.

⁴³⁹ 14 Aralık 1922 (Rumi, 14 Kanunuevvel 1338) tarihli belge: **HR.SYS. 2554/7/01**.

⁴⁴⁰ Gökdemir, a.g.m., s. 31.

⁴⁴¹ Göktürk, a.g.m., s. 133.

⁴⁴² 14 Aralık 1922 (Rumi, 14 Kanunuevvel 1338) tarihli belge: **HR.SYS. 2554/7/01**.

⁴⁴³ Gökdemir, a.g.m., s. 32.

⁴⁴⁴ **Vakit**, 18 Eylül 1338 (18 Eylül 1922).

⁴⁴⁵ 14 Aralık 1922 (Rumi, 14 Kanunuevvel 1338) tarihli belge: **HR.SYS. 2554/7/01**.

ayrılan ateş denize ulaştı⁴⁴⁶. Kuzey ve güneye doğru iki kola bölünmüş alevler, kuzeyde Frenk Mahallesi, güneyde Punta'ya doğru Rum Mahallesi sirayet etti. Güneydeki kol diğeri ile kordonda birleşti⁴⁴⁷. Bu sırada Rumların Aya Tria ve Foti Kiliseleri ile bazı evlerin altına yerleştirdiği bombalar patladı⁴⁴⁸.

Yangın söndürme çalışmalarına Amerikalı denizciler ile limanda demirli bulunan savaş gemilerinin itfaiye takımları da eşlik etti⁴⁴⁹. Fransızların yangın karşısında gösterdiği çaba ve yangının söndürülmesi için tertibat arayışları takdire değerdir⁴⁵⁰. Limanda bulunan torpido gemileri bütün gece projektörlerini rıhtıma tutarak, halkın bulunduğu alanları aydınlattı⁴⁵¹.

Askerlerin tüm gayretine rağmen rüzgârın şiddeti ateşin söndürülmesini güçleştirdi⁴⁵² ve o bölgede yangının söndürülmesi mümkün olmadı⁴⁵³. Yangının şiddetle devam ettiği bölgelerde ateşin önünün alınamayacağını anlayan itfaiye ve askeri personel, malzemeleri ile birlikte yangının henüz çok yayılmadığı daha gerideki bölgelerde birkaç kola ayrıldı⁴⁵⁴.

İzmir itfaiye ekipleri iyi organize olmasına rağmen çok sayıda Hristiyan'ın şehri terk etmesinden dolayı karmaşa içindeydi. Hızlıca harekete geçen personel şehrin birçok farklı noktasında aynı zamanda çıkan yangın karşısında yetersiz kaldı⁴⁵⁵.

13 Eylül gecesini Yemişçiler civarında Atina Bankası deposunda önce üç el silah atıldı ve ardından bir bomba patladı. Silah ve infilak seslerinin üzerine olay yerine ilerleyen askeri personel beş-altı atılımın hızlıca oradan uzaklaştığını gördü. Kundakçıların özellikle kereste⁴⁵⁶ ve benzin depolarını seçmesi yangının kasten çıkarıldığının göstergesidir⁴⁵⁷.

Mevki Kumandanı Kazım Paşa ve Amerikalı bir muhabir şehri gezdiği sırada uzaktan kesif kara dumanların yükseldiğini gördü. Bu, yangının gaz ile oluşturulduğunu gözler önüne seriyordu⁴⁵⁸. Yangın su ile söndürülemeyecek boyuta ulaşınca Mösyö Greskoviç, Kazım

⁴⁴⁶ **Vakit**, 15 Eylül 1338 (15 Eylül 1922).

⁴⁴⁷ **Vakit**, 17 Eylül 1338 (17 Eylül 1922).

⁴⁴⁸ Adıvar, **a.g.e.**, s. 101.

⁴⁴⁹ **Vakit**, 16 Eylül 1338 (16 Eylül 1922).

⁴⁵⁰ **Vakit**, 17 Eylül 1338 (17 Eylül 1922).

⁴⁵¹ **Tasvir-i Efkâr**, 16 Eylül 1338 (16 Eylül 1922).

⁴⁵² **Akşam**, 19 Eylül 1338 (19 Eylül 1922).

⁴⁵³ **Tasvir-i Efkâr**, 22 Eylül 1338 (22 Eylül 1922).

⁴⁵⁴ **HR.İM.** 42/39.

⁴⁵⁵ Gökdemir, **a.g.m.**, s. 32.

⁴⁵⁶ 8. Fırka 135. Alay 3. Tabur Komutanının verdiği bilgilere göre aktarılmıştır. Niş-Söker, **a.g.e.**, s. 261.

⁴⁵⁷ 14 Eylül 1922 tarihli Belge: **ATASE Arşivi**, 1785/9.

⁴⁵⁸ **Akşam**, 19 Eylül 1338 (19 Eylül 1922).

Paşa'ya giderek yangın muhitine yakın sağlam binaların patlayıcı ile yıkılması ve Ermeni Mahallesinin ablukaya alınması talebinde bulundu. Bunun üzerine Mevki Kumandanı bir çavuş kumandasında otuz kadar istihkâm askerini yangın söndürme çalışmalarına dâhil etti. Daha geriden ve ateşin yayılmadığı Aya Dimitri Mahallesi evlerinin yıktırılması için çalışmalar başlatıldı. Bu sırada alevlerin çokluğu ve sürekliliği yüzünden itfaiye hortumlarının bir kısmı bozuldu. Bir kısmı ise yandı. O esnada Peştamalcılar başında da yangın başladı⁴⁵⁹.

Yangının yayılması ile İzmir halkı korku içinde evlerinden çıkarak deniz kenarına, tarlalara dağıldı⁴⁶⁰. Kimisi daha uzaktaki köylere sığındı⁴⁶¹. Sahilde bekleyenlerin bir kısmı gökten yağın kıvılcımlardan korunmak için ellerindeki halı ve battaniyeleri denize batırıp üstlerine serdi⁴⁶². İyi yüzme bilenler denize atlayarak limandaki dolu gemilere binmeye çalıştı ancak çoğu tabancalarla öldürülüp denize geri bırakıldı. İçlerinde ölmemiş olanlar da vardı. Bu kişiler daha bir önceki güne kadar Türklere karşı gelmeleri için kışkırtılıyordu. Bu tahriki yapanların başında da Yunanlılar geliyordu⁴⁶³.

Çarşamba günü başlayan yangın söndürme çalışmaları Perşembe akşama kadar devam etti. Basmahane ve diğer taraftan Şişeciler civarında bazı Türk dükkânları ve evleri bomba ile yıktırılarak o civarda yangın kontrol altına alındı⁴⁶⁴.

Bir diğer önemli nokta o sırada İzmir İtfaiye ekibinin içinde çok sayıda Rum milletinden personel olmasıdır. Konu dönemin gazetesinde işlenmiş, bu kişilerin muhtemelen Yunan işgali döneminde göreve atandığı belirtilmiştir⁴⁶⁵. Sekizinci Tümen Kumandanı Kazım Paşa İzmir itfaiyesinde görevli bazı Rumları görevden uzaklaştırmıştır. Bu sebeple itfaiye teşkilatında görevli personel sayısı 100 kişiden 40 kişiye düşmüştür⁴⁶⁶.

İtfaiye personeli yangını söndürmek için Rum hastanesinden geçtiği sırada 130-150 civarında Rum çocuk ve kadının bağıışmasına şahit oldu. “Neden bağııyorsunuz?” diye sorulmasının üzerine Ermenilerin kendilerini yaktıkları, Sayes Hanı'nda yaşadıklarını, evlerine bitişik bir Ermeni evinin duvarından Ermenilerin bir delik açtığını ve içeriye gaz dökerek kendilerini ateşe verdiklerini söylediler. Rum olan bu insanlar sabaha kadar güvenli

⁴⁵⁹ HR.İM. 42/39.

⁴⁶⁰ Akşam, 16 Eylül 1338 (16 Eylül 1922); Akşam, 15 Eylül 1338 (15 Eylül 1922).

⁴⁶¹ Akşam, 15 Eylül 1338 (15 Eylül 1922).

⁴⁶² Tasvir-i Efkâr, 17 Eylül 1338 (17 Eylül 1922).

⁴⁶³ Türkmen Parlak, **Yunan Ege'den Nasıl Gitti**, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir 1983, s. 477; İngiliz bir askeri yetkiliye göre Kordon'da bekleyen insanlar yangında zarar görmemiştir. Kurtarabildikleri kadar insanı gemilere aldıklarını ifade etmiştir. Parlak, **a.g.e.**, s. 468.

⁴⁶⁴ **Vakit**, 17 Eylül 1338 (17 Eylül 1922).

⁴⁶⁵ **Tasvir-i Efkâr**, 22 Eylül 1338 (22 Eylül 1922).

⁴⁶⁶ Berber, **İzmir Yangını Hakkında Ön Rapor**, s. 40.

bir yerde muhafaza edildi. Sabah olunca da devriyeye teslim edildi⁴⁶⁷. Aynı durum Frenk Mahallesindeki Ayavukla Kilisesinde yaşanmıştır. O kilisede toplananlar Türklere teslim olmak yerine ölmeyi tercih etmiştir⁴⁶⁸. Ayrıca yanan evlerde Yunanlılar tarafından kilitlenen çok sayıda Müslüman, İtalyan gemiciler tarafından kurtarılmıştır⁴⁶⁹.

Perşembe sabahı saat 11:00'e kadar İzmir'de yangın aynı şiddette sürdü⁴⁷⁰. 14 Eylül günü askeri personel tarafından yangın söndürme çalışmaları devam etti. Aynı gün yangın Türk Mahallelerini de tehdit etmeye başladı⁴⁷¹. Perşembe akşamı yangın aynı kuvvette devam ediyordu. Yangının ortaya çıkışından beri 131 ve 169. alay subay ve askerleri gece gündüz yangının söndürülmesi için mücadele etti⁴⁷².

4.4. 1922 Yangınının Ardından İzmir

15 Eylül'de söndürülmüş olan yangın saat iki civarında farklı muhitlerde yeniden başladı⁴⁷³. Aynı gün yangının küçük çaplı da olsa devam ettiği İsmet İnönü tarafından doğrulandı⁴⁷⁴.

13 Eylül 1922 büyük İzmir yangını Ermeni ve Rum milli teşkilatlarının işbirliği ve tertibi sonucu çıkmıştır⁴⁷⁵. İzmir'i yakmayı çok önceden tasarlayan⁴⁷⁶ bu örgütler Türk Ordusu şehre girmeden iki gün önce İngiliz Konsolosundan teşvik ve destek görmüştür⁴⁷⁷. Yangının Ermeniler tarafından kasten çıkarıldığı o döneme şahitlik etmiş İzmirli ve çeşitli yabancı gruplar tarafından da onaylanmaktadır⁴⁷⁸. Yangını çıkaran birkaç kişi suçüstü

⁴⁶⁷ HR.İM. 42/39.

⁴⁶⁸ Böke, a.g.e., s. 196. **Vakit**, 18 Eylül 1338 (18 Eylül 1922) tarihli habere göre yangın sırasında hastane ve hapisanelerde insanlar ölmüş fakat bu kişilerin sayısı net olarak aktarılamamıştır ancak aynı gazetenin ilerleyen sayısında yangın sırasında ölenlerin sayısının abartılı olduğu bilgisi verilmiştir. **Vakit**, 20 Eylül 1338 (20 Eylül 1922).

⁴⁶⁹ Göktürk, a.g.m., s. 126.

⁴⁷⁰ **Vakit**, 18 Eylül 1338 (18 Eylül 1922).

⁴⁷¹ Çalışlar, a.g.e., s. 581-582.

⁴⁷² Berber, a.g.e., s. 59.

⁴⁷³ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, 17 Haziran 1968, sayı 64, vesika 1454; Alakalı belge, Erkan-ı Harbiye Reisliğine 15/09/1922 tarihinde, Batı Cephesinde İsmet İnönü tarafından gönderilmiştir.

⁴⁷⁴ İnönü, a.g.e., İstanbul 2017, s. 44.

⁴⁷⁵ **ATASE Arşivi**, 1785/9; Kazım Paşa'ya göre İzmir Yangını silahlı Ermeniler tarafından tertip edilmiştir. **Vakit**, 19 Eylül 1922; Başka bir habere göre 1922 İzmir yangını hınçlarını çıkarmak, iş karıştırmak için şehir, kasaba, köyleri yakmaya devam eden Yunanlı Rumlar tarafından çıkarılmıştır. **Vakit**, 15 Eylül 1338 (15 Eylül 1922); Atatürk'ün 19 Eylül tarihli başka bir telgrafına göre ise; Rum ve Ermenilerden oluşan silahlı kundakçı birlikler tarafından yangının çıkarıldığı iletilmiştir. Kırışman, a.g.m., s. 90.

⁴⁷⁶ **Akşam**, 23 Eylül 1338 (23 Eylül 1922).

⁴⁷⁷ 14 Eylül 1922 tarihli belge: **ATASE Arşivi**, 1785/9.

⁴⁷⁸ **ATASE Arşivi**, 1785/9. 1912 doğumlu Claire Kopri, Yunan ve Ermenilerin evlerini işgal edilmesin diye yaktıkları bilgisini vermiştir. Böke, a.g.e., s. 156; İtfaiye Kumandanı Greskovic ile akraba olan Eugenie Kokini'ye göre yangın Ermeniler tarafından tertip edilmiştir. Fakat birçok nokta da yangın çıktığı için itfaiye yetersiz kalmıştır. Böke, a.g.e., s. 193; Ferdinando Stano'ya göre ise; Türk Ordusu İzmir'e girmeden önce

yakalanmıştır⁴⁷⁹. Polis raporuna ek olarak otuz yedi sayfalık şahitlerin ifadeleri de rapora dâhil edilmiştir⁴⁸⁰.

Müttefikler Arası Polis Kontrolü Heyeti İtalya Temsilcisi Albay Balduino Caprini'nin İstanbul büyükelçisine gönderdiği mektupta yangının çıkış sebebi; kurtulmak için gemiye binemeyen Rum ve Ermeni çetecileridir. Türk askeri bu kişileri tutuklamak istediğinde ateş ile karşılık vermişlerdir. Çatışma sonucu çıkan ateş bütün Hristiyan Mahallesine yayılmıştır⁴⁸¹.

İzmir Müttefikler Arası İrtibat Subayı Yarbay Giordano'ya göre 1922 İzmir yangını, geçmişte pek çok kez yaptıkları gibi yine Türklerin gözünü korkutmak isteyen Rumlar ve Ermeniler tarafından çıkarılmıştır⁴⁸². Ayrıca İngiliz Yüksek Komiser Rumbold, yapılan araştırmalar sonucu Curzon'a gönderdiği telgrafta Türklerin bu yangınla alakalarının olmadığını aktarmıştır⁴⁸³.

Türk Ordusu tarafından daha sonra ilan edilen beyanda İzmir'i Türk askerinin yaktığı iddiasının gerçeği yansıtmadığı ifade edilmiştir. Kaybedilen onca şehidin İzmir'in yanması için verilmediği, asıl kundakçı ve katliamcının Yunanlılar olduğu belirtilmiştir. Yunanlıların bu şekilde attıkları yalan ve iftiralarla Anadolu'yu harabeye çevirdiklerini unutturmaları

Yunanlılar şehirde savunma hazırlığı içindeydi. Ermeniler yangının birinci failiydi ve Yunanlılarla iş birliği içindeydi. Bu sırada İzmirli Türkler Eşrefpaşa'ya kaçmıştı, aşağıda Yunanlılar bulunuyordu. Türk askeri Eşrefpaşa'dan İzmir'e inmeye başlayınca şehir Ermeni ve Rumlar tarafından yakılmıştır. Böke, **a.g.e.**, s. 194; Karaburunlu Yorgos Vakaloğlu'nun şahit olduğu bir olaya göre Giraud adında Fransız vatandaşı bir levanten ve onun yanındaki bazı kayıklar sahile çıkıp ekmek almak istemiştir. Neden İzmir'den almadınız sorusu üzerine; Ermenilerin her tarafı ateşe verdikleri ve fırınlarda izdiham çıktığını aktarmıştır. Erdem, **a.g.t.**, s. 492-493

⁴⁷⁹ **ATASE Arşivi**, 1785/9. Belgenin devamında ordunun, İzmir'in merkeze uzak mıntıklarında karşılaştığı durumlar ve alınan istihbarat bilgileri paylaşılmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için belge incelenebilir. Ayrıca **ATASE Arşivi**, 1787/24 numaralı belgede Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olarak Fevzi Çakmak aynı bilgileri aktarmıştır.

⁴⁸⁰ Belgede polis tahkikat fezlekesine eklendiği bildirilen şahitlerin ifadeleri tüm araştırmalara rağmen bulunamamıştır. **HR.SYS.** 2554/7/01; Ayrıca, Niş-Söker, **a.g.e.**, s. 260-261 sayfaları arasında var olduğu belirtilen I. Ordu Kumandanlığının 1922 yangını için şahit gösterdiği ve delil sayılan Mevki Kumandanı 8. Fırka Kumandanının raporu, Kolordu İstihkâm Komutanının raporu, Punta'da Amerika Kers Kumpanyası simsarı Nemseli Mösyö Maks Rozemle'h'in Fransızca Raporu, İtalyan tütün tüccarı Mösyö Bilişaber ile Fransız Mösyö Pasil Rerku'nun Fransızca raporları, Fransız Esen Oröpeen ticaret şirketi, Kredi Fonsiye Aljeryen Bankasından Mösyö Zame M. Milyaki'nin Fransızca raporu da bulunamamıştır.

⁴⁸¹ Mevlüt Çelebi, **İtalyan Arşiv Belgelerinde Yunan Mezalimi (1919-1922)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, s. 51-52.

⁴⁸² Çelebi, **a.g.e.**, s. 52.

⁴⁸³ 22 Eylül 1922 tarihli belge için bkz. Bilal Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)**, IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 493; Ayrıca yabancı bir gazeteye göre, Türkleri yangın çıkarmakla suçlayan Yunanlılar propoganda da her zaman başarılıdır. Türklerin İzmir'i yakmaları için bir nedeni yoktur. İzmir limanı Türkler için tarafsızlaşmış İstanbul'dan dahi daha önemli hale gelmiştir. Özcan, **a.g.m.**, s. 191.

amaçladıkları bildirilmiştir⁴⁸⁴. Aynı zamanda Fransa Konsolosunun çabası sayesinde Bursa'nın Yunanlılar tarafından yakılmadan boşaltıldığı iletilmiştir⁴⁸⁵.

23 Eylül'de ilan edilen beyannameye göre evinde Yunan askeri saklayanlar bunu derhal mevki kumandanlığı ve hükümete bildirmeliydi. Bu konuya muhalefet edenler idam edilecekti. Sahipsiz kalan eşyaları kim üzerine geçirirse 10 sene kürek cezasına çarptırılacaktı. Malın değeri üzerinden 100 lira ile 5.000 liraya kadar para cezası da ayrıca verilecekti. Bunun yanında boş ev ve dükkânlara yerleşmesi yasaklandı. Bu durumun cezası da vilayet tarafından belirlenecekti⁴⁸⁶.

Ermeni Mahallesi'nde başlayan yangın sonucu Hristiyanların yerleşim sahaları tamamen küle döndü. O muhitlerde yaşayan insanlar sokaklara döküldü⁴⁸⁷. Bu yangında sadece gayrimüslimlerin yaşam alanları değil Türk Mahallesi'nin bir kısmı da hasara uğradı⁴⁸⁸. Basmahane civarındaki Türk Mahallesi yandı. Çakı Bedesteni yakınındaki Türk dükkânları da bu yangınla küle döndü⁴⁸⁹. Bazı Rum köyleri, Bornova⁴⁹⁰ ve Buca da bu yangında zarar gördü⁴⁹¹. Yangından yalnız Karşıyaka kurtuldu⁴⁹². Civar köylerde de benzer durumlar yaşandı⁴⁹³.

1923 Mart ayında İstatistik Müdürlüğü tarafından aktarılan verilere göre; İzmir'de mevcut 42.945 evden 14.004 tanesi tamamen yandı. İşyerlerinin önemli bir kısmı yok oldu. Geriye 9.696 adet dükkân kaldı⁴⁹⁴. Türk Devleti, Lozan görüşmelerinde taraflara İzmir'de 18.865 konutun yakılıp yıkıldığını belirtti. 175.905.108 tutarındaki genel zararı Yunanlılardan talep etti⁴⁹⁵. Bu afet sonucunda İzmir'de 2.000 kişiden çok insan yaşamını kaybetti. 200.000

⁴⁸⁴ **Akşam**, 19 Eylül 1338 (19 Eylül 1922).

⁴⁸⁵ Kırışman, a.g.m., s. 90.

⁴⁸⁶ Ordu Kumandanı Ferik Nureddin Paşa imzalı belge için bkz; **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Eylül 1968, sayı 65, vesika 1461.

⁴⁸⁷ **Çalışlar, a.g.e.**, s. 581-582.

⁴⁸⁸ Türk Mahallesi'nin bu yangında zarar gördüğü Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak tarafından da doğrulanmıştır. **Akşam**, 16 Eylül 1338 (16 Eylül 1922). Aynı bilgi **Vakit**, 16 Eylül 1338 (16 Eylül 1922) ve **İleri**, 17 Eylül 1338 (17 Eylül 1922) tarihli sayılarında aktarılmıştır.

⁴⁸⁹ **Vakit**, 17 Eylül 1338 (17 Eylül 1922).

⁴⁹⁰ **Vakit**, 16 Eylül 1338 (16 Eylül 1922).

⁴⁹¹ **Tasvir-i Efkâr**, 16 Eylül 1922. Yangında zarar gören Buca ve Bornova'daki saha için bkz. Ek 22.

⁴⁹² **Vakit**, 20 Eylül 1338 (20 Eylül 1922).

⁴⁹³ **Vakit**, 17 Eylül 1338 (17 Eylül 1922).

⁴⁹⁴ Erkan Serçe, Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, **Küllerinden Doğan Şehir**, Çev. Zafer Yörük, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2003, s. 16.

⁴⁹⁵ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı**, III, Takım 1, Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1972, s. 155.

evsiz ortaya çıktı⁴⁹⁶. Yangından sonra 100.000 kişi ölüm ve açlık tehlikesi ile karşı karşıya kaldı⁴⁹⁷.

Yangının ardından, Ermeni Mahallesi, Çalgıcıbaşı, Aya Dimitri, Aya Katherine, Aya Trikona, Aya Nikola, Surtakya, Hacı Franko Mahalleri tamamen, Madam Cani diğer adıyla Yenimahalle, Meyhane Boğazı, Fasulya, Plavmina, Frenk Mahalleleri, Birinci Kordon Ayavukla kısmen yanmıştır. Bunların içinde, İzmir Tiyatrosu, Kramer Otel, İzmir Palas, İzmir Posta ve Telgrafhanesi, Sporting Klüp, Paris Kahvehanesi, Fransız, İtalyan, İngiliz Konsoloslukları, eski reji idaresi, Frenk Mahallesindeki Ektayulo, Şerme, Bonmarşe, Şitayn, Luvr büyük mağazaları, Bakırcıyan ve Papasyan Ferhaneleri, Ayayorgi Caddesindeki büyük ticarethaneler, Büyük Çuya Hanı, çeşitli büyük hanlar, ferhaneler, Pasaport civarındaki büyük oteller, Anadolu İtibarı Millî Atina, Selânik, Tunus ve Cezayir Osmanlı bankaları, Banko di Roma, Pasaport Dairesi, Fasulya, Plavsina, Peştemalcılarbaşı karakolları yani şehrin en güzel ve en önemli muhitleri bu yangında yok oldu⁴⁹⁸. İkinci Kordon ve Birinci Kordon'un Kışla civarında İtalyan Konsoloshanesine kadar olan kısmı, Edremit, Ayvalık ve Karasu Oteli ile dört sinema da tamamen yandı⁴⁹⁹. Şehrin üç kilometre genişliğindeki bir sahası tamamen yok oldu⁵⁰⁰. Yangın yerinin deniz cephesi tahminen 3.200 metre ve denizden içeriye derinliği 5.000 metredir⁵⁰¹.

Bu afetin sonucunda kentin alt yapısı işlemez duruma geldi. Eğitim ve sağlık hizmetleri de büyük oranda durdu. Bunun yanında şehrin nüfusu Rum ve Ermenilerin İzmir'i terk etmesiyle yarıya indi. Şehirde büyük miktarda sermaye kaybı da yaşandı⁵⁰².

Türk Ordusunun sayesinde İzmir'de asayişte bir boşluk olmadı ve İzmirli zararı görmedi⁵⁰³. Bazı yabancılar tarafından üzerlerine taş ve kaynar su atılmasına rağmen Türk askeri İzmir'de düzeni sağlamaya çalıştı⁵⁰⁴. Düşman tarafından 450 kilometrelik yakılan

⁴⁹⁶ Özcan, a.g.m., s. 191. Tasvir-i Efkâr gazetesinin 16 Eylül 1922 tarihli sayısına göre 1.000'den fazla insan bu yangında yaşamını yitirmiştir.

⁴⁹⁷ **Vakit**, 17 Eylül 1338 (17 Eylül 1922).

⁴⁹⁸ Niş-Söker, **a.g.e.**, s. 260; **İleri**, 15 Eylül 1338. Tarihli sayısında ilgili konsoloshanelerin yandığı teyit edilmiştir.

⁴⁹⁹ **Vakit**, 17 Eylül 1338 (17 Eylül 1922).

⁵⁰⁰ **Tasvir-i Efkâr**, 17 Eylül 1922; Diğer bir deyişle 250 hektarlık arazi ve üzerindeki evler bu yangında yok oldu. **Vakit**, 24 Eylül 1338.

⁵⁰¹ Niş-Söker, **a.g.e.**, s. 260; **İleri**, 15 Eylül 1338. Tarihli sayısında ilgili konsoloshanelerin yandığı teyit edilmiştir.

⁵⁰² Serçe-Yılmaz-Yetkin, **Küllerinden Doğan Şehir**, s. 16.

⁵⁰³ **Vakit**, 17 Eylül 1338 (17 Eylül 1922).

⁵⁰⁴ **Akşam**, 19 Eylül 1338 (19 Eylül 1922).

araziden geçerek İzmir'e giren Türk askeri intikam almaya çalışmadı⁵⁰⁵. Bu duruşları yabancılar tarafından da takdir gördü⁵⁰⁶.

1922 yangını Mustafa Kemal Paşa üzerinde de derin tesir bıraktı⁵⁰⁷. Yangından sonra İzmir sokaklarında dolaşan Atatürk geçmişin mazide kaldığını belirterek, eski hesapları karıştırmayacaklarını, İzmir'de felaketin izlerinin temizlenmeye başladığını, dükkânların açıldığını, limandaki iki Amerika vapurunun karaya eşya çıkardığını yani İzmir'de hayatın normale döndüğünü ilan etti⁵⁰⁸. Atatürk ayrıca Hristiyanlara kötü muamele edenlerin idam edileceğini de beyan etti⁵⁰⁹.

Yangından sonra açıkta kalan binlerce Rum ve Ermeni, Kemer istasyonu yakınlarındaki barakalar, pavyonlar, Alsancak'taki demir yolu hangarlarına yerleştirildi ve gıda ihtiyaçları Türk Ordusu tarafından karşılandı. Hatta bu iâşe temini ordu için ayrı bir yük oluşturdu⁵¹⁰. Yangından sonra Ankara Hükümeti İzmirli felaketzedeler için İstanbul limanından çeşitli yardım vapurları gönderdi⁵¹¹.

İzmir ekonomisini elinde bulunduran Rumların 1922 yangınının ardından mübadele kapsamında İzmir'den ayrılması İzmir ticaret hayatında derin bir boşluk oluşturdu. Avrupa ile ticaret bağlantısı sağlayan bu grubun İzmir'den taşınması bir süreliğine İzmir dış ticaretini sekteye uğratmış, bu sektöre bağlı yan gruplarda da iş gücü açığı ortaya çıkmıştır. 1922 yangınının ardından ortaya çıkan diğer bir önemli konu ise "emval-i metruke" meselesidir. Mübadele çerçevesinde evlerini terk eden İzmirli Rumların geride bıraktığı mülk ve mallarına ne gibi işlem uygulanacağı, Yunan işgali zamanında mallarına el konulan bölgenin yerli ahalisinin ise mallarını geri istemesi gibi sorunlar yangından sonra ortaya çıktı. Bu da İzmir ekonomisini dolaylı yollardan etkilemiştir⁵¹².

Osmanlı İmparatorluğunun en kıymetli şehirlerinden olan İzmir ve çevresi I. Dünya Savaşı'nı diğer yerlere kıyasla hayli zararsız atlatsa da ardından yaşanan Yunan işgali

⁵⁰⁵ **Vakit**, 20 Eylül 1338 (20 Eylül 1922); **Akşam**, 19 Eylül 1338 (19 Eylül 1922).

⁵⁰⁶ **Akşam**, 19 Eylül 1338 (19 Eylül 1922); Ayrıca Urla üzerinden İzmir'den ayrılan Yunan Ordusu o muhitten geçerken bölgeye çok zarar verdi. Kilise ve okullara saklanan çeteler kasabayı ateşe vererek kaçmaya çalıştı. Yangının söndürülmesi için Türk Ordusu tarafından büyük gayret gösterildi. Sadece bu olay bile İzmir yangınının gerçek faillerinin anlaşılması için yeterlidir. **Tasvir-i Efkar**, 21 Eylül 1922.

⁵⁰⁷ Şimşir, **a.g.e.**, Ankara 2000, s. 493. Bu belge, İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'un yangını Türklerin çıkarmadığına dair düşüncelerini aktarması bakımından önemlidir.

⁵⁰⁸ **Vakit**, 20 Eylül 1338 (20 Eylül 1922).

⁵⁰⁹ Sarıhan, **a.g.e.**, s. 656.

⁵¹⁰ Özcan, **a.g.m.**, s. 180.

⁵¹¹ **İleri**, 17 Eylül 1338.

⁵¹² Filiz Çolak, **II. Meşrutiyetten Cumhuriyet'e İzmir Şehrinde Üretim ve Dış Ticaret (1908-1923)**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2013, s. 227.

döneminde özellikle Menderes Vadisi çevresindeki bağlar, incir ve sebze bahçeleri, büyük yıkıma uğramıştır. Yunan işgali sırasında İzmir, Saruhan, Aydın Sancakları içinde kalan 25.000 km.lik araziden elde edilen mahsulün %40'dan fazlası kaybolmuştur. Mübadele ile bölgedeki Rumlar da şehirden ayrıldığı için bu durum üretici nüfusun da azalmasına neden olmuştur. Bölgenin yeniden kalkınması uzun yıllar almıştır⁵¹³.

Yangın ile ilgili bir diğer önemli konu yanan mülklerin sigortası meselesidir. İzmir'de toplam 150.000.000 dolar zararın sadece 60.000.000 doları sigorta kapsamındaydı. İngiltere sigortanın en ağır yükü altına giren taraftı. Amerika'nın ise 12.000.000 dolar sigorta bedeli kaybının olduğu tahmin ediliyordu. Sigorta şirketleri tarafından yitirilen mülke ödeme yapılırken, yangın ya da savaş sebebi üzerinden ödeme yapılmasına karar verilmişti. Bazı mal sahipleri her iki duruma karşı hazırlık yapmıştı. Amerikalı yetkililer ve müttefikler bu sorun karşısında yangın başladığı zaman Türklerin İzmir'i tam olarak ele geçirip geçirmedikleri, şehirde Türk idaresinin faaliyete başlayıp başlamadığı gibi soruların cevabını aradı⁵¹⁴. Yangından bir süre önce Ermeniler mülklerini Amerikan, İngiliz ve Fransız şirketlerine sigortalatmıştır. Mülk sahipleri evlerini kendiliğinden terk ettiği takdirde sigorta şirketleri oluşabilecek zararı karşılamıyordu. Kişi ancak yangın türü bir sebepten dolayı hanesini yitirirse tazminat hakkı elde edebiliyordu⁵¹⁵. Ermeni ve Rumlar sigorta şirketlerinden tazminat talep edebilmek için Türklerin İzmir'i yaktıkları iddiasını bahane etti⁵¹⁶.

1922 İzmir yangını Aralık 1924'te Londra Yüksek Mahkemesinde kısmen yargılandı. Amerikan tütün şirketi, Guardian Sigorta Şirketini zarara uğradığı gerekçesi ile mahkemeye verdi ancak olay savaş zamanı yaşandığı ve faillerin kesinlik kazanamayacağı gerekçesi ile tütün şirketinin tazminat talebi reddedildi⁵¹⁷.

⁵¹³ Çolak, a.g.e, s. 230.

⁵¹⁴ Göktürk, a.g.m., s. 145.

⁵¹⁵ **Tasvir-i Efkar**, 21 Eylül 1922.

⁵¹⁶ Bestami Bilgiç, "Ermeniler Mülklerini Neden Sigortalattı", **Derin Tarih**, sayı 6, Eylül 2012, s. 52.

⁵¹⁷ Esat Arslan, "Büyük Taarruz Sonrası İzmir Yangını Meselesi", **On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri I**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2009, s. 463.

SONUÇ

Önemli bir doğal afet türü olan yangınların sonuçları değişen zaman ve imkânlarla daha az yıkıma neden olmuştur. Günümüzde yaşanan yangınlarla tarihin herhangi bir döneminde yaşanan yangının sonuçları aynı değildir. Önemli bir ticaret merkezi olan İzmir XVIII. yüzyıl başlarından Türkiye Cumhuriyeti kuruluncaya kadar yaşadığı yangınlarla ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan zarar görmüş önemli bir şehirdir.

Belgeler de ilk yangın 1763 tarihine aittir. Bu tarihten Cumhuriyet'e kadar İzmir'de yirmi bir tane yangın tespit edilmiştir. Bahsedilen tarihler arasındaki yangınların genel özelliği sık olması ve büyük bir tahribatla yaşanmasıdır. Yangının geniş alana dağılmasının en önemli sebeplerinden biri evlerin ve dükkânların bitişik nizam ve ahşaptan yapılmış olmasıdır. Ayrıca yanan mülklerin kalitesiz ve çürük keresteden imal edilmesi de yangının kolaylıkla sirayet etmesinin nedenlerinden sayılabilir.

Yangının hızlıca yayılmasına neden olan diğer önemli sebeplerden birisi yol ve sokakların darlığıydı. Osmanlı şehirlerinde yollar genelde sıkı, kıvrımlı, çıkmaz sokaklı bir yapıya sahipti. Ekseriyetle yaya ve hayvan trafiğine göre genişletilirdi. XIX. asırda arabaların geçebileceği yol sayısı çok azdı⁵¹⁸. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yıllarında belli başlı yollar devlet tarafından, yerel yollar ise timar sahipleri tarafından inşa edilirdi. Daha sonraki yüzyıllarda yolların yapımı Derbent Teşkilatı vasıtası ile gerçekleştirildi. Timar sisteminin çözülmeye başlamasıyla yolların bakım ve onarımı da özellikle XVIII. asırdan itibaren ihmale uğramıştır⁵¹⁹.

Osmanlı için önemli bir liman şehri olan İzmir, yangınlardan bu kadar mustarip olunca bir takım tedbirler almıştır. Örneğini 1763 yangınında gözlemleyebileceğimiz üzere bu yangında yeniden inşa edilecek sokak ve yolların imkanlar dahilinde bir buçuk İstanbul zirası daha genişletilmesi isteğinde bulunulmuştur. XIX. asır ile birlikte konutlar yangına karşı dayanıklı taş ve topraktan inşa edilmeye başlamıştır. Geniş aralıklarla düzenlenen caddeler ve sokaklar ile birlikte daha küçük çaplı, daha az kayıplı yangınlar yaşanmıştır. Ayrıca örneği 1845 yangınında yaşandığı gibi, büyük tahribatlı yangınlardan sonra oluşabilecek zararın önüne geçilebilmek için konu ile ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 1845 yangınından

⁵¹⁸ İlhan Tekeli-Selim İlkin, "Osmanlı İmparatorluğunda Ondokuzuncu Yüzyılda Araba Teknolojisinde ve Karayolu Yapımındaki Gelişmeler", **Çağın Yakalayan Osmanlı**, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 1995, s. 431.

⁵¹⁹ Bünyamin Duran, "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Türkiye'de Karayolu Ulaşımındaki Gelişmeler", **Çağın Yakalayan Osmanlı**, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 1995, s. 484.

sonra İzmir'in yeniden imar edilmesi ile bizzat Sultan Abdülmecid ilgilenmiş, konu ile alakalı gönderdiği Mühendis Mehmet Efendiden öncelikle yangın sahasının ölçülmesi, haritasının çizilmesi, tespitlerinin İstanbul'a gönderilmesini talep etmiştir. Bu yangından sonra Ebniye Nizamnameleri yayınlanmıştır. Caddelerinin 8 zira, sokaklarının ise 6 ziradan az genişlikte olmamasına, evlerin kârgirden inşa edilmesine karar verilmiştir. Konu ile ilgili vilayette ayrıca komisyonlar da tertip edilmiştir.

1869 yılında çıkarılan Turuk ve Maabir Nizamnamesi konu ile ilgili kapsamlı yapılmış çalışmaların ilki sayılabilir. Bu kanunnameye göre vilayet merkezlerinden İstanbul'a ulaşan genel yollar, iskele ve demir yollarıyla birleşen caddeler 7 metre merkez; 2 metre çevre olmak üzere 9 metre genişliğinde olmalıydı. Genel olarak bütün yollar %6 eğimi geçmeyecek; mecburi durumlarda bakanlıktan alınan izinle bu eğim arttırılabilecekti. Bu nizamname 1909 tarihine kadar büyük ölçüde uygulanmıştır⁵²⁰.

Sultan Abdülhamid döneminde 1880'den itibaren karayolları yapımı için kaynak arttırılmasına önem verilmiş; bilhassa 1880-1895 yılları arasında en yoğun karayolları yatırımı gerçekleştirilmiştir. 1881 yılında toplam kara yolu harcaması 5.400 kuruş iken, 1882'de 22.800'e getirilerek bir sene ara ile kara yolu yatırımı dört kat artmıştır. 1895 yılına ait toplam 10.160.003 km'lik kara yolunun 971.5'i Ege Bölgesine yapılmıştır⁵²¹.

Ayrıca XIX. asrın ikinci yarısından itibaren İzmir'de sigorta şirketlerinin oluşturduğu ve önceki yıllara göre daha profesyonel olan tulumba teşkilatlarıyla birlikte yangınlar nispeten daha az sıklıkta yaşanmış ve daha az yıkıma sebep olmuştur. Tüm bu çalışmalar dolaylı olarak yangınların daha az çıkmasına vesile olmuştur.

Çalışma konumuz olan XVIII. asrın ortasından 1922'ye kadar yaşanmış İzmir yangınları incelendiğinde herbiri neredeyse başlı başına küçük felakettir. Kısa aralıklarla, tekrarlı olarak yangınlar yaşanmış ve çoğunda şehrin önemli bir kısmı yok olmuştur. Bununla birlikte birkaç sene ara ile İzmirli şehirli tekrar inşa etmek zorunda kalmış ve enerjisini bu yönde harcamışlardır. Ayrıca her bir yangın maddi kayıp vermesinin yanında, mekânları da yok ederek şehri hafızasız bırakmıştır. Bugün ki İzmir'in önemli bir kısmı 1922 yılından sonra inşa edilmiştir. 1922 yangını ile şehrin dörtte üçü yok olmuş; kozmopolit kültürün getirdiği canlılık ve çok renklilikten geriye az bir hatıra kalmıştır. Yerine genç ve dinamik

⁵²⁰ Duran, a.g.m., s. 484-485.

⁵²¹ Duran, a.g.m., s. 486-487.

devleti yansıtabak şekilde ev ve sokakları düzenlenmiştir. Geniş caddeler, bulvarlar ve meydanlar açılmıştır. Bu anlamda İzmir diğer şehirlere de örnek olmuştur.

Çalışma konumuz sınırlarında kalan yirmi bir yangından on dördü Frenk Mahallesi ve çarşıda çıkmıştır. Bu bölgelerdeki yangınların çoğunun hızla etrafa sirayet etmesine meyhanelerdeki alkol sebep olmuştur. Her iki bölge de şehrin alışveriş ve ticaret merkezidir. Bu on dört yangının özellikle İzmir'in ve devletin ekonomisine ne kadar zarar verdiği aşikârdır. Bu bölgelerdeki yangınlarla sadece konutlar yok olmamış aynı zamanda mahzenler ve depolarda saklanan mallar da yok olmuştur.

Konu dâhilindeki diğer yangınlar da İzmir'de ağır hasarlar yaratmıştır. Bu yangınların neredeyse tamamında devlet halkına destek olmuş, çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Arşiv belgeleriyle ulaşabildiğimiz ilk yangın olan 1763 tarihinde dahi devlet mağduriyetlerin önüne geçebilmek adına o muhitte yangın çıkmasına sebep olan meyhaneci esnafının şehir dışına taşınmasına sıcak bakmıştır. 1841 yangınında felaketzedelere 25.000 kıyye un ihsan edilmiştir. XIX. asrın en büyük felaketlerinden olan 1845 yangınında Sultan Abdulmecid ve Validesi Bezmiâlem Sultan tarafından 500 ve 100 kese akçe bağışta bulunulmuştur. Bu paranın eşit şekilde dağıtılması hususunda İzmirli yetkililer ikaz edilmiştir. Bunun yanında İzmirli felaketzedelere ekmek ve üzüm, 25.000 kıyyelik un gibi gıda maddeleri de ulaştırılmıştır. 1860 Rum Mahallesi yangınında Türkler aralarında topladığı 6.000 kuruşu Rum Milletine bağışlamıştır. İki milletin arasındaki yardımlaşmayı yansıtabak bakımından bu durum güzel bir örnektir. Yine 1860 yangınında hemen 130.000 kuruşluk para toparlanmıştır. Ayrıca genel olarak çoğu yangında vatandaşlara çadır dağıtılmıştır. 1845, 1861 ve 1882 yıllarında bu durumu gözlemleyebilmek mümkündür. İlaveten neredeyse çoğu yangında o sırada şehirde bulunan yabancı denizciler Türk idareciler ile iş birliği yaparak yangın söndürme çalışmalarına katılmıştır. 1857 yılında Sardunya gemisi kumandanına yangında gayret gösterdiği için beşinci rütbeden Mecidiye nişânı takdim edilmiştir. Genel olarak afetler şehir halkını birleştirici unsur olmuştur. Osmanlı Devleti de İzmir'de karşılaştığı yangınlarda din, dil, ırk ayırımı gözetmeksizin tüm vatandaşlarına aynı şekilde yardımcı olmuştur.

İzmir yangınları içinde 1922 yangını ayrı bir öneme sahiptir. Yangını Türklerin çıkardığını iddia edenler şehrin sadece Hristiyan muhitinin yok olduğunu; Türk Mahallelerinin zarar görmediğini ifade eder ancak dönemin yerli basını ve hatıratlarından Türk Mahallesinin bir kısmının da yangında zarar gördüğü ortaya konulmuştur. Hatta Buca ve

Bornova'da dahi yangının çıktığı iddia edilmiş, bu söylemler de yine tezin içinde aktarılmıştır.

Netice itibariyle, önemli bir doğal afet türü olan yangınların, tarihte yaşananlar ve günümüzdekiler kıyaslandığında daha yıkıcı olduğu görülmektedir. Yaşanan yangınlarla şehrin kültürel, sosyal ve iktisâdî ilerlemesi tahrip olmuş fakat diğer taraftan İzmir her yeni yangınla bir kez daha yenilenmiştir. İlerleyen zamanda Tulumba Teşkilatında yapılan iyileştirmeler ile yangınlar da daha az tahrip edici olmuştur. Ayrıca devlet yangınları önlemek adına yolları ve sokakları genişletmek gibi bazı tedbirler almaya çalışmıştır. Özellikle Ebniye Nizamnamelerinin çıktığı XIX. asrın ilk yarısı ve 1869 yılında çıkan Turuk ve Maabir Nizamnamelerinden sonra İzmir'de daha az yangın yaşandığını ve bu durumun XX. asrın ilk çeyreğinde de yangınların seyrekliğinde etkili olduğu söylenebilir. Yaptığımız arşiv çalışması ve kaynak taraması sırasında 1900-1922 yılları arasında yaşanan herhangi bir yangına da rastlanamamış olması, bu düşüncemizi destekler mahiyettedir. İzmir tarihindeki en büyük yangınlardan birisi olan 1922 yangınından sonra ise şehrin kökten değişikliğe uğradığını gözlemleyebilmek mümkündür. Devletin yangınları önlemek üzere yaptığı girişimler yanında olaya sosyal olarak da yaklaştığı, yangından etkilenen herkese herhangi bir ayırım gözetmeden her türlü desteği verdiği, devletin eşitlikçi bakış açısını göstermesi bakımından önemli bir noktadır.

Tablo VI
İZMİR YANGINLARI
(1763-1922)

Yangın	6 Ağustos 1763	5 Temmuz 1778	14 Mart 1797	3 Haziran 1834	30 Temmuz 1841	16 Mart 1842	5 Temmuz 1845
nerede başladı	Frenk Mahallesi	Derviş Hanına yakın bir evde (Frenk Mahallesi)	Sakız Hanı (Frenk Mahallesi)	Kasap Hızır Mahallesinde bir evde	Kuyumcular Çarşısında bir kahvehanede	Frenk Mahallesi	Peştemalbaşı İmamoğlu Hanında
nasıl başladı	Kaza	Kaza	Kasti	Kaza	Kaza	Kaza	Belirsiz
başladığı zaman dilimi	Belirsiz	Gece	Belirsiz	Belirsiz	Gece	Gece	Gece
başladığı saat	Belirsiz	02:00	Belirsiz	06:00/18:00? (belirsiz)	05:30	05:00	23:00
ne kadar sürdü	Belirsiz	36 saat	2 saat	6 saat	17 saat	24 saat	16 saat
yapılan nakdi yardım	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	150.000 kuruş (Sultan Abdülmecid tarafından) 100.000 akçe (İzmir'in ileri gelen yabancı tüccarları tarafından)	Belirsiz	860.891 kuruş, 132 adet çadır.
diğer yardımlar	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	25.000 kıyye un, 7-8.000 kuruş (İzmir'li yabancı yöneticilerden)	Belirsiz	25.000 kıyye un, 132 adet çadır.
Yangının etki alanı	Frenk Mahallesi	Frenk Mahallesinin tamamı; Ermeni Mahallesinin bir kısmı yok oldu.	Frenk Mahallesi'nin tamamı. Ermeni Mahallesinin bir kısmı.	Frenk Mahallesi'nin büyük bir bölümü ve İzmir çarşısının bir kısmı yok oldu.	İzmir Çarşısı, Türk, Yahudi, Ermeni, Rum Mahalleleri. En büyük zararı İzmir çarşısı, Türk ve Yahudi Mahalleleri gördü.	Frenk Mahallesi	Ermeni, Frenk, Rum Mahallesi (Belgelerde açıkça ifade etmese de Müslüman ve Yahudilere yapılan yardımlardan dolayı yangının o bölgelere de yayıldığı düşünülmektedir.)
zarar gören kişi sayısı	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	8.000 kişi	Belirsiz	3.339 kişi
toplam tahribat	Frenk Mahallesindeki büyük ticari depolar ve bazı mabetler yok oldu.	4.000 kadar ev; 20 han; Fransa, İngiltere, Venedik, Napoli, Ragosa Konsoloslukları	1.500 ev 3.000 dükkan	12 büyük ev, çok sayıda küçük ev, pek çok dükkan yandı.	12 cami, 14 mescit, 14 medrese, 14 mektep, 2.891 ev, 127 Rum evi, 2.437 dükkân, 16 han, 20 havra ve mektepleri, 1.400 Yahudi odası bu yangında yok oldu.	40 ev ve 60 dükkân yok oldu.	Belirsiz

İZMİR YANGINLARI
(1763-1922)

Yangın	29 Mayıs 1846	8 Eylül 1846	25 Mayıs 1847	23 Ağustos 1848	15 Aralık 1848	28 Eylül 1852	23 Aralık 1857
nerede başladı	Arasta Çarşısında	Türk Mahallesinde	Ermeni Mahallesinde	İzmir Karantinahanesinde	İzmir Çarşısında Bit Pazarı mevkiinde	İzmir Çarşısı; Şadırvan Caddesinde bir manav dükkânında başladı.	İzmir Çarşısında Kestane Pazarı civarında bir dükkânda başladı.
nasıl başladı	Belirsiz	Kaza	Kaza	Kaza	Kaza	Kasıt şüphesi bulunmaktadır.	Kaza
başladığı zaman dilimi	Gece	Belirsiz	Belirsiz	Gündüz	Belirsiz	Gece	Belirsiz
başladığı saat	03:30	Belirsiz	03:00/13:00'te. (Belirsiz)	06:00/18:00'da. (Belirsiz)	Belirsiz	02:00	Belirsiz
ne kadar sürdü	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz
yapılan nakdi yardım	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz
diğer yardımlar	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz
Yangının etki alanı	İzmir Çarşısı	Türk Mahallesi	Ermeni Mahallesi	Karantina binası (Bu tarihteki karantina binasının yeri net değildir.)	İzmir Çarşısı	İzmir Çarşısı	İzmir Çarşısı
zarar gören kişi sayısı	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz
toplam tahribat	320 dükkân, 1 cami, 1 han yok oldu.	10-15 civarı ev yok oldu	3 ev	Sadece Karantina binası zarar gördü.	7 dükkân yok oldu.	616 adet emlak yok oldu.	24 dükkân ve 1 okul yok oldu.

İZMİR YANGINLARI

(1763-1922)

Yangın	26 Aralık 1858	28 Ağustos 1860	7 Ağustos 1861	5 Aralık 1863	19 Temmuz 1882	28 Ağustos 1898	13 Eylül 1922
nerede başladı	İzmir Çarşısında bir keresteci dükkânında	Aya Dimitri Mahallesinde	Cami-i Atik Mahallesinde	Tilkilikteki menzilhanede	Asmalı Mescit'te	İzmir Gümrüğünde	Ermeni Mahallesinde
nasıl başladı	Belirsiz	Kaza	Kaza	Kaza	Belirsiz	kasıt şüphesi bulunmaktadır.	Kasti
başladığı zaman dilimi	Gece	Gece	Gece	Gece	Belirsiz	Belirsiz	Gündüz
başladığı saat	02:00	02:00	03:00	23:00	02:00/14:00? (belirsiz)	07:00/19:00? (belirsiz)	10:30
ne kadar sürdü	Belirsiz	8 saat	9 saat	Belirsiz	7 saat	Belirsiz	48 saat (tahmini)
yapılan nakdi yardım	Belirsiz	130.000 kuruş	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz
diğer yardımlar	Belirsiz	Belirsiz	50 çadır	Belirsiz	200 çadır verildi.	Belirsiz	Belirsiz
yangının etki alanı	İzmir Çarşısı	Rum, Frenk ve Ermeni Mahallesi.	Türk Mahallesi	Belirsiz	Türk ve Yahudi Mahallesi.	İzmir Gümrüğü muhiti.	Ermeni, Frenk, Rum Mahalleleri ile Türk Mahallesinin bir kısmını etkilediği düşünülmektedir.
zarar gören kişi sayısı	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	2.000 civarı
toplam tahribat	20 adet kereste dükkânı yok oldu.	481 ev ve 88 dükkân yok oldu.	771 ev, 9 mescid, 2 fırın, 1 mektep, 1 sebil, 1 medrese yok oldu.	25 ev ve dükkân, 1 mescid, 1 mektep, 1 hamam, 2 han, 2 kahvehane	1.200 Yahudi evi, 100 Müslüman evi, 100 Rum evi, 1 cami yok oldu.	İzmir gümrüğü ambarı ve içindeki malzemeler yok oldu.	18.865 emlak yok oldu.

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV KAYNAKLARI⁵²²

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

- Bab-1 Asafi Evrakı
Sadaret Divan Mühimme Evrakı (A.DVN.MHM.)
Amedi Kalemi (A.AMD.)
Mektûbî Kalemi (A.MKT.)
- Sadaret Tasnifi
Mektûbî Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM.)
Mektûbî Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM.)
- Bab-1 Âli Evrak Odası (BEO.)
- Cevdet Tasnifi
Belediye (C.BLD.)
Dâhiliye (C.DH.)
Hariciye (C.HR.)
Maliye (C.ML.)
- Dâhiliye Tasnifi
Mektûbî Kalemi (DH.MKT.)
- Hatt-ı Hümayûn (HAT.)
- Hariciye Nezareti Belgeleri
İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.)
Mektûbî Kalemi Evrakı (HR.MKT.)
Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.)
- İrade Tasnifi
İrade Dâhiliye (İ.DH.)
İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL.)
- Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.)
- Meclis-i Vâlâ (MVL.)
- Yıldız Tasnifi
Yıldız Perakende Evrakı Umumi (Y.PRK.UM.)

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE)

⁵²² Kullanılan belgelerin numaraları dipnotlarda yazıldığından burada sadece tasniflere yer verilmiştir.

KAYNAK ESER VE İNCELEMELER

- ADIVAR, Halide Edip, **Türkün Ateşle İmtihanı**, III, Cumhuriyet Yayınları, 1998.
- AKTEPE, Münir, “İzmir Hanları ve Çarşıları Hakkında Önbilgi”, **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, sayı 25, İstanbul 1971, s. 106-154.
- AMBRASEYS, Nicolas - Caroline FINKEL, **Türkiye ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler**, Tübitak Yayınları, Ankara 2006.
- ARIKAN, Zeki, “Storari’nin Kemeraltı Planı”, **İzmir Kent Kültürü Dergisi**, Sayı: 4, Eylül 2001, s. 76-80.
- ARSLAN, Esat, “Büyük Taarruz Sonrası İzmir Yangını Meselesi”, **Onikinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri I**, Ankara 2009, s. 447-464.
- ATAÖV, Türkkaya, **Ermeni Belge Düzmeceliği**, İleri Yayınları, İstanbul 2006.
- ATAY, Çınar, **Tarih İçinde İzmir**, Tifset Basım ve Yayın, İzmir 1978.
- _____, **19. Yüzyıl İzmir Fotoğrafları**, Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1997.
- ATAY, Falih Rıfkı, **Çankaya**, Sena Matbaası, İstanbul 1980.
- _____, **Babanız Atatürk**, Ertuğ Matbaası, İstanbul 1980.
- AYAR, Mesut, “Osmanlı Devletinde Kolera Salgını, “İstanbul Örneği”, Marmara Üniversitesi, **Türkiyat**

- Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul 2005.
- BAYKARA, Tuncer, **İzmir Şehri ve Tarihi**, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir 1974.
- BERBER, Engin, **İzmir Yangını Hakkında Ön Rapor**, Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi Yayını, İzmir 2013.
- BEYRU, Rauf, **19. Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2011.
- _____, **19. Yüzyılda İzmir’de Sağlık Sorunları ve Yaşam**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2005.
- _____, **19. Yüzyılda İzmir Kenti**, İstanbul 2011.
- BİLGİÇ, Bestami, “Ermeniler Mülklerini Neden Sigortalattı”, **Derin Tarih**, Sayı: 6, Eylül 2012, s. 50-53.
- BÖKE, Pelin, **İzmir 1919-1922 Tanıklar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2006.
- CORAL, Mehmet, **Ateşin Gelini Gavur İzmir**, Doğan Kitap, İstanbul 2008.
- ÇALIŞLAR, İzzeddin, **On Yıllık Savaş**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- ÇELEBİ, Mevlüt, **İtalyan Arşiv Belgelerinde Yunan Mezalimi (1919-1922)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010.
- ÇOLAK, Filiz, **II. Meşrutiyetten Cumhuriyet’e İzmir Şehrinde Üretim ve Dış Ticaret (1908-1923)**,

İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı,
İzmir 2013.

DURAN, Bünyamin,

“Osmanlı Devletinin Son Döneminde Türkiye’de Karayolu Ulaşımındaki Gelişmeler”, **Çağını Yakalayan Osmanlı**, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 1995, s.s. 483-491.

ERDEM, Nilüfer,

“Yunan Tarihçiliği Gözüyle Anadolu Harekâtı”, İstanbul Üniversitesi, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul 2009.

ERGİN, Osman Nuri,

Mecelle-i Umûr-ı Belediye, II, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul 1995.

ERKSAN, Ercan,

“İzmir’i Nasıl Yaktılar Nasıl Kaçtılar”, **Yeni Tarih Dünyası**, Sayı: 3, 15 Ekim 1953.

ERSOY, Bozkurt,

İzmir Hanları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1991.

EVLİYA ÇELEBİ,

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1971.

GÖKDEMİR, Oktay,

“Fransız Kaynakları Işığında 1922 İzmir Yangını”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VI/15, (2007/Güz), s. 19-38.

GÖKTÜRK, Turgay Bülent,

“Amerikan Basınında İzmir Yangını ve Yangın Sonrası Durum”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XII/24, 2012/Bahar, s. 123-147.

GÜLTEKİN, Hakkı,

HALİL NURİ BEY,

HARP TARİHİ VESİKALARI DERGİSİ

İNÖNÜ, İsmet,

KIRIŞMAN, Mustafa,

KUZUCU, Kemalettin,

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.,

_____ ,

_____ ,

Heath W. Lowry,

MARTAL, Abdullah,

İzmir Tarihi, Korsini Basımevi, İzmir 1952.

Nuri Tarihi, hazırlayan Seydi Vakkas Toprak, TTK Yayınları, Ankara 2015.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 17 Haziran 1968, Sayı: 64.

Defterler (1919-1973), hazırlayan Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

“Fransız Basınında İzmir Yangını Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, X/22, 2011 Bahar, s. 77-93.

“1845 İzmir Yangını”, **Toplumsal Tarih**, XI, sayı: 62, s. 20-25.

XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı, İzmir Büyük Şehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2000.

İzmir Tarihinden Kesitler, İzmir Büyük Şehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2000.

“İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa”, **Bulleten**, sayı 238, Aralık 1999, Sayı: 238’den ayrı basım, s. 755-773.

“Turkish History: On Whose Sources Will It Be Based? A Case Study on the Burning of İzmir”, **Osmanlı Araştırmaları**, IX, sayı: IX, İstanbul 1989.

Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir, Yazıt Yayın Dağıtım, Ankara 2007.

- MERAY, Seha, **Lozan Barış Konferansı**, III, Takım I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.
- MUTLU, Mustafa, “İzmir Basınında İzmir’in İşgal ve Kurtuluşu Üzerine Bir İnceleme (1922-1938)”, Ahi Evran Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Kırşehir 2013.
- NAGATA, Yuzo, **Tarihte Âyânlar; Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.
- NİŞ, Kemal - Reşat SÖKER, **Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi 6. Kısım III. Kitap Büyük Taarruzda Takip Harekâtı**, II, Genel Kurmay Basımevi Ankara 1969.
- OİKONOMOS, Konstantinos - Bonaventure SLAARS, **Destanlar Çağında 19. Yüzyıla İzmir**, Çev. Bilge Umar, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- ÖZCAN, Orhan, “İngiliz Basınında İzmir Yangını”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XV/31, (2015 Güz), s. 177-200.
- PAKALIN, Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü**, II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- PANZAC, Daniel, **Osmanlı İmparatorluğunda Veba, 1700-1850**, Çev. Serap Yılmaz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.
- PARLAK, Türkmen, **Yunan Ege’den Nasıl Gitti**, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir 1983.

PINAR, İlhan,

Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler ve İzmir,
İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını,
İzmir 2001.

Gezinlerin Gözüyle İzmir: XVIII. Yüzyıl,
Akademi Kitapevi, İzmir 1996.

SARIHAN, Zeki,

Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV, Türk Tarih
Kurumu Basımevi, Ankara 1996.

SARIYILDIZ, Gülден,

“Karantina Meclisi’nin Kuruluşu ve
Faaliyetleri”, **Belleten**, C. LVIII, Ağustos
1994, s.s. 329-376.

SERÇE, Erkan,

“İzmir’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması ve
İzmir Mahalleleri”, **Kebikeç İnsan Bilimleri
İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 7-
8, 1999, s. 155-170. (Çevrimiçi)
[http://www.academia.edu/1820871/%C4%B0z
mir_Mahalleleri](http://www.academia.edu/1820871/%C4%B0zmir_Mahalleleri), 27 Mayıs 2017.

SERÇE, Erkan - Fikret YILMAZ - Sabri YETKİN, **Küllerinden Doğan Şehir,** İzmir
Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı İzmir
2003.

SONYEL, Salâhi,

**Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı
1918-1923**, III, TTK Yayınları, Ankara 2008.

SYRETT-FRANGAKIS, Elena,

18. Yüzyılda İzmir’de Ticaret (1700-1820),
Çev. Çiğdem Diken, İzmir Büyükşehir
Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2006.

ŞİMŞİR, Bilal,

İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938),
IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
2000.

ŞİMŞİR, Nahide,

“1845 İzmir Yangını”, **XIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, TTK, Ankara 2002, s. 256-277.

TAŞ, Necati Fahri,

Nurettin Paşa, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara 2014.

TEKELİ, İlhan - Selim İLKİN,

“Osmanlı İmparatorluğunda Ondokuzuncu Yüzyılda Araba Teknolojisinde ve Karayolu Yapımındaki Gelişmeler”, **Çağın Yakalayan Osmanlı**, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 1995. s. 395-441.

TERZİ, Arzu,

Bezmîalem Valide Sultan, Timaş Yayınları, İstanbul 2018.

TEXIER, Charles,

Küçük Asya, Çev. Ali Suat, II, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmet Vakfı, Ankara 2002.

ÜLKER, Necmi,

“1797 Olayı ve İzmir'in Yakılması”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, II, Manisa 1984, s. 117-158.

_____,

XVII ve XVIII. Yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi, Akademi Kitapevi, İzmir 1994.

ÜRKMEZ, Sercan İhsan,

“1922 İzmir Yangını”, Dokuz Eylül Üniversitesi, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İzmir 2012.

YARANGA, Olaf,

XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezgincilerin Anlatımlarında İzmir, Çev. Gürhan Tümer, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2000.

YILDIZ, Kenan,

“1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili”, Marmara Üniversitesi, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü** Doktora Tezi, İstanbul 2012.

ZORLUSOY, Hasan,

XVII. Yüzyıldan Günümüze Fransız Gezinlerin Gözüyle İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2013.

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

ÇELİK, Yüksel,

“Tulumbacı”, **DİA**, XLI, İstanbul 2012, s. 369-371.

DARKOT, Besim,

“İzmir”, **İA**, V/II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul (yayın tarihi yok), s. 1239-1251.

GÖKTAŞ, Uğur,

“Tulumbacılık”, **İstanbul Ansiklopedisi**, VII, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1994, s. 301-303.

KALLEK, Cengiz,

“Okka”, **DİA**, XXXIII, İstanbul 2007, s. 338-339.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.,

“İzmir”, **DİA**, XIII, İstanbul 2001, s. 515-524.

NAGATA, Yuzo,

“Karaosmanoğulları”, **DİA**, XXIV, İstanbul 2001, s. 468-470.

ORHONLU, Cengiz,

“Tulumbacı” **İA**, XII/II, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1988, s. 50-54.

YILDIRIM, Nuran,

“Karantina”, **İstanbul Ansiklopedisi**, IV, İstanbul 1994.

GAZETELER⁵²³

Ahenk

Akşam

Cerîde-i Havâdis

İleri

Takvim-i Vekâyi

Tasvir-i Efkâr

Yeni Asır

⁵²³ Gazetelerin kullanılan sayıları dipnotlarda gösterilmiştir.

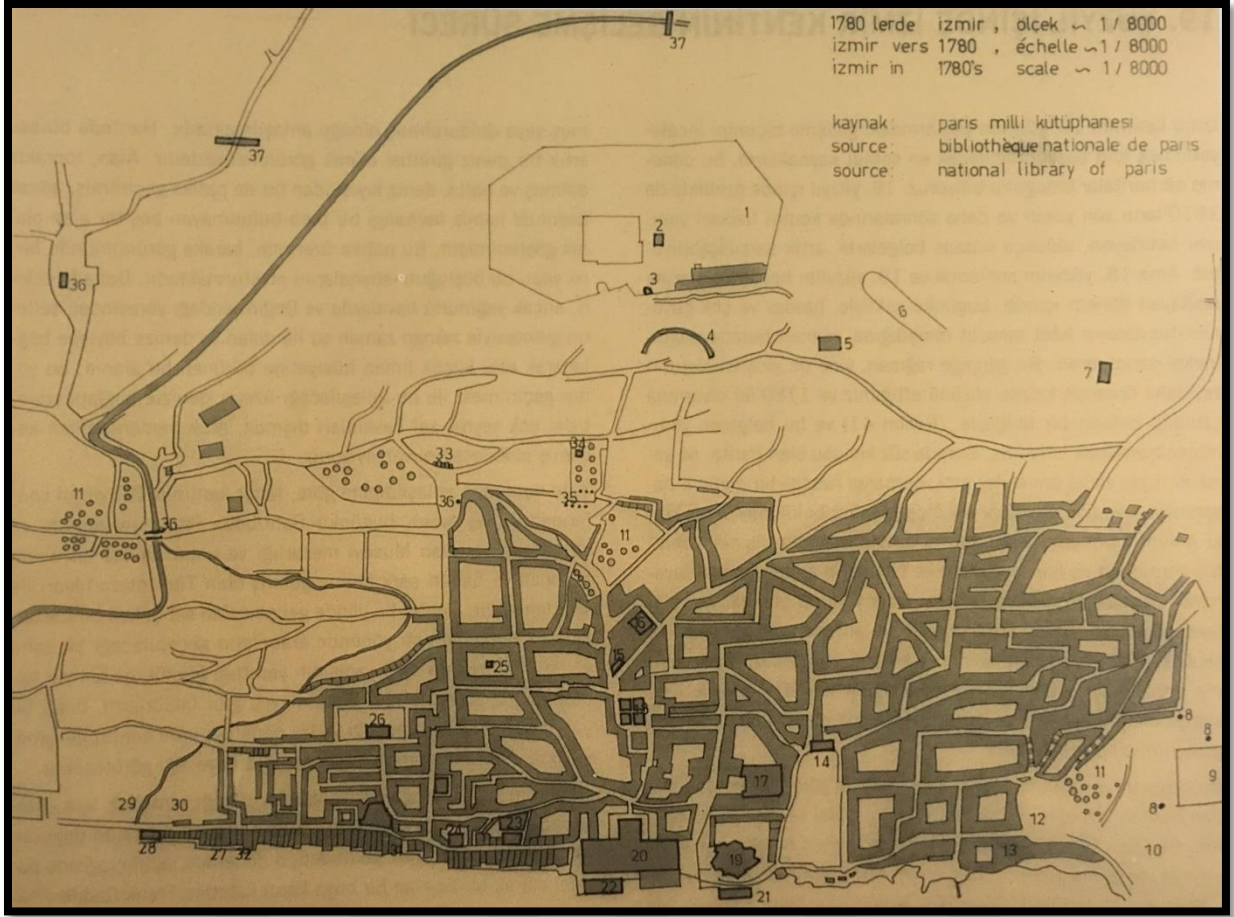
EKLER

EK 1

1766 yılına ait Fransız Konsolosluğu Binası

(Ömer Sami Coşar, “Fransa’nın İzmir Dosyası”, **Yeni Asır**, 10 Aralık 1979, s. 12.)

EK 2

İzmir'in 1780 Yılına Ait Harita-Krokisi

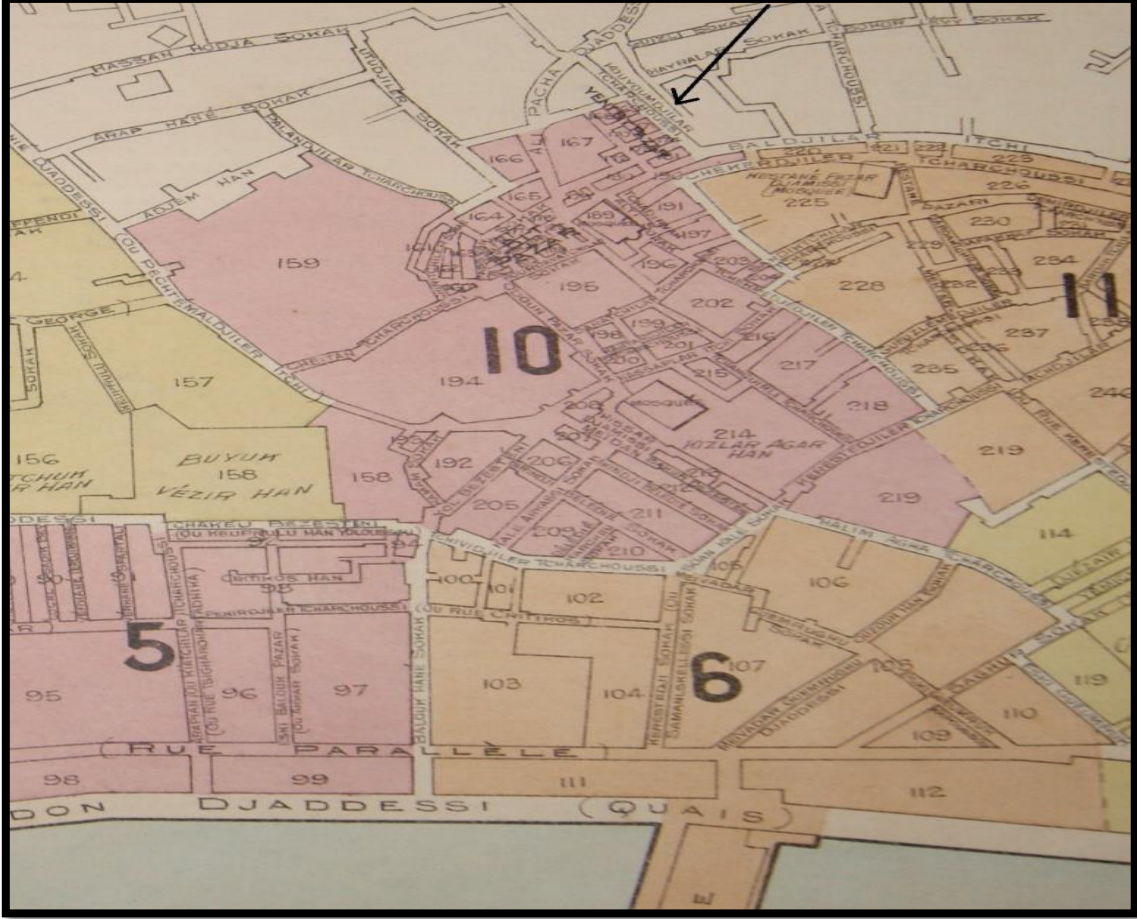
(Rauf Beyru, **19. Yüzyılda İzmir Kenti**, Literatür Yayınları, Mart 2011, s. 40.)

EK 3

Frenk Caddesi 1884

(Çınar Atay, **19. Yüzyıl İzmir Fotoğrafları**, Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1997, s. 115.)

EK 5

1841 Yangını Başlangıç Noktası

Yangının başlangıç noktası Kuyumcular Çarşısı ok ile gösterilmiştir.

(1905 Sigorta Planı, İzmir Milli Kütüphanesi)

EK 6

1845 Yangını Başlangıç Noktası

137. kısım 1845 yangınının başlangıç noktası İmamoğlu Hanı'nı gösteriyor.

(1905 Sigorta Planı, İzmir Milli Kütüphanesi)

EK 9

1860 Yangın Mahalleri

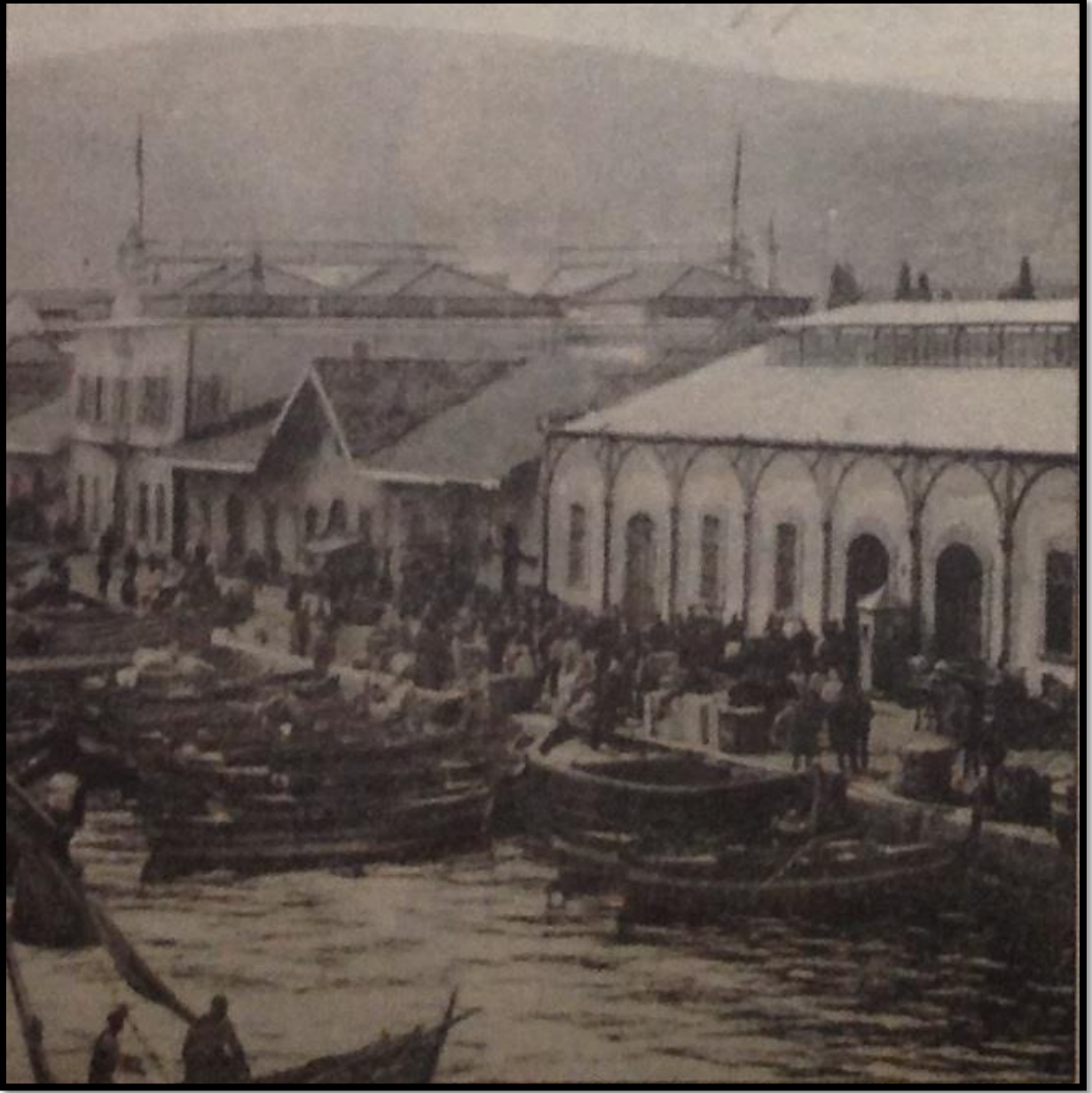
A ile işaretli yer Aya Dimitri Kilisesi, B noktası ise yangın mahallerinden birisi olan Gül Sokak.

(Luigi Storari'nin İzmir Planı, Bibliotheque Nationale de France, Cartes et Plans, GE C-10718)

EK 10

1860 Yangını Mahalli Gül Sokak
(1905 Sigorta Planı, İzmir Milli Kütüphanesi)

EK 11

Eski İzmir Gümrüğü

(Yeni Asır, 10 Aralık 1979, s. 12.)

EK 12

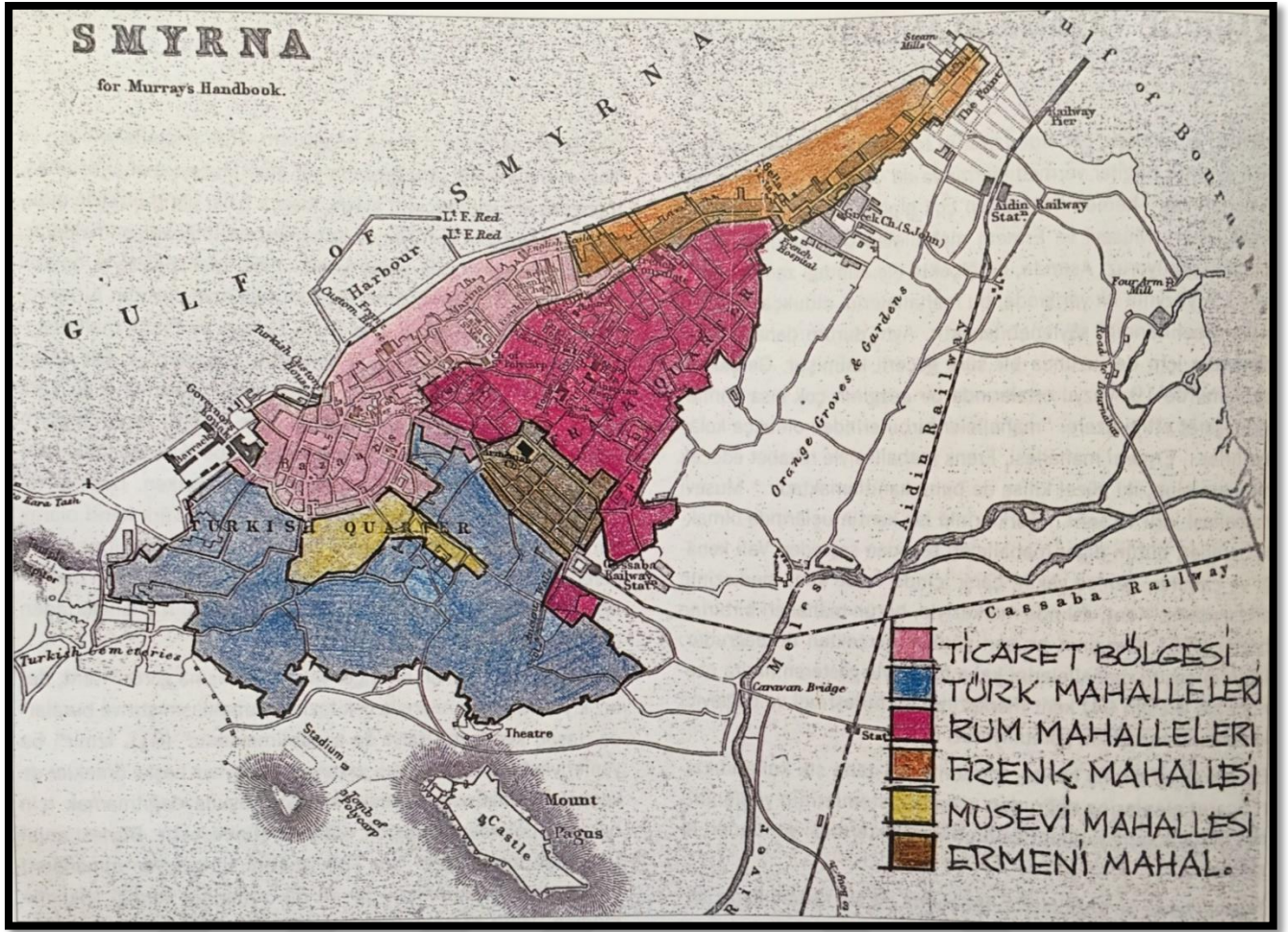
Gümrük Depolarının Karadan Görünüşü
(Atay, 19. Yüzyıl İzmir Fotoğrafları, s. 44.)

EK 13

Farklı Açıdan İzmir Gümrüğü

(Çınar Atay, a.g.e., s. 58.)

EK 14

XIX. Yüzyıl'da İzmir Mahalleleri

(Rauf Beyru, **19. Yüzyılda İzmir Kenti**, Literatür Yayınları, Mart 2011, s. 90.)

EK 15

XIX. Yüzyıl Başımda Türk Mahallesi Genel Görünümü

(Beyru, 19. Yüzyılda İzmir Kenti, s. 91)

EK 16

XIX. Yüzyıl Başında Türk Mahallesi
(Beyru, 19. Yüzyılda İzmir Kenti, s. 92)

EK 17

XIX. Yüzyıl Başı Farklı Bir Açıdan Türk Mahallesi

(Beyru, 19. Yüzyılda İzmir Kenti, s. 91)

EK 18

Rum Mahallesi

(Beyru, 19. Yüzyılda İzmir Kenti, s. 96)

EK 19

Türk, Ermeni ve Rum Mahalleleri

(Beyru, 19. Yüzyılda İzmir Kenti, s. 98.)

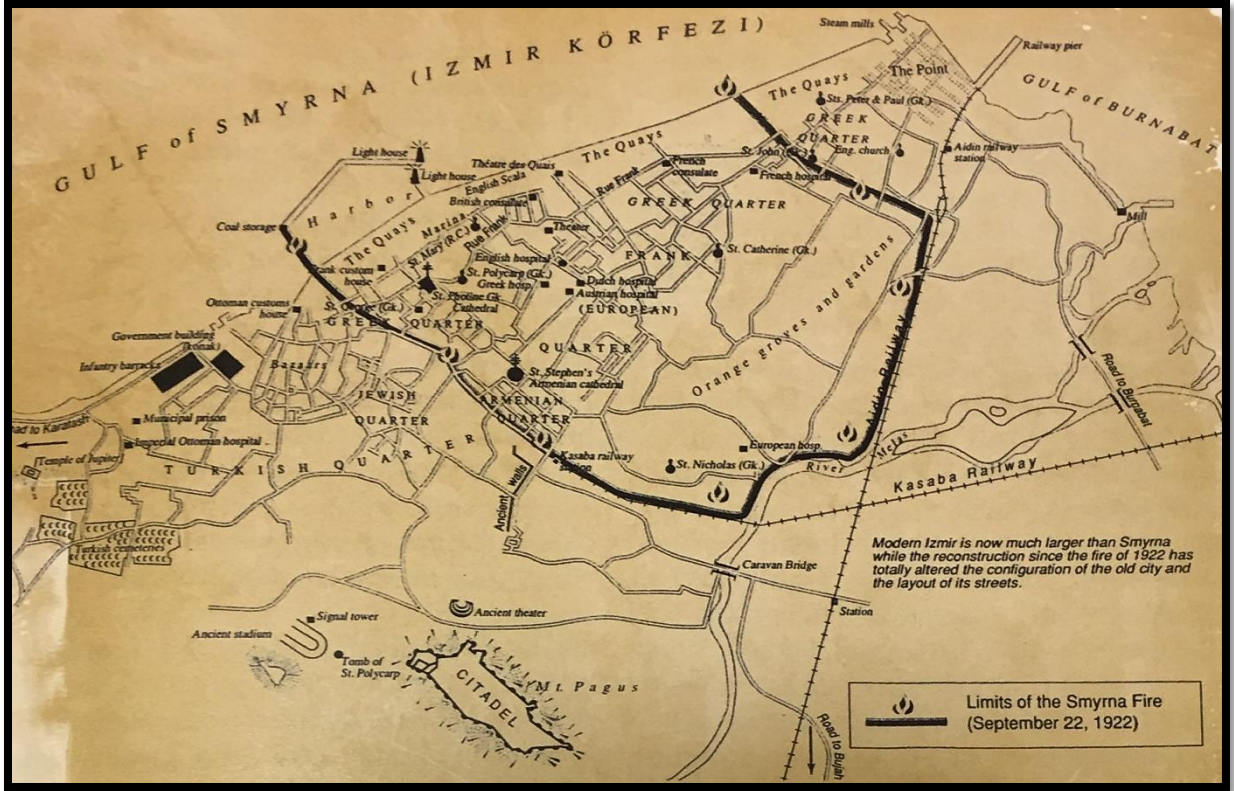

EK 20

1922 Yangını Sırasında Ermeni Mahallesi

Ok ile gösterilen yangının başlangıç noktası Suzan Sokak.

(Mehmet Coral, *Ateşin Gelini Gavur İzmir*, Doğan Kitap, İstanbul 2008, s. 33.)

EK 21

1922 Yangını Sahası

(Mehmet Coral, *Ateşin Gelini Gavur İzmir*, Doğan Kitap, İstanbul 2008, s. 35.)

EK 22

Tasvir-i Efkâr Gazetesine Göre 1922 Yangınında Yanan Mahaller

A ile işaretli alanda Buca'daki yangın mahalli, B ile işaretli alanda Bornova'daki yangın muhiti, C ile işaretli alanda ise Basmahane istasyonunun başlangıç noktası gösterilmiştir.

Basmahane istasyonunun güney tarafına bakan koyu renkli alan da ise yanmış Türk Mahalleleri işaret edilmiştir. Daha açık renkle taranmış alanlar ise yangından kurtulmuş Türk Mahallesinin geri kalanıdır. Bu görsel 1922 yangınından etkilenmiş Türk Mahallesi, Buca ve Bornova'yı göstermesi vesilesiyle önemlidir.

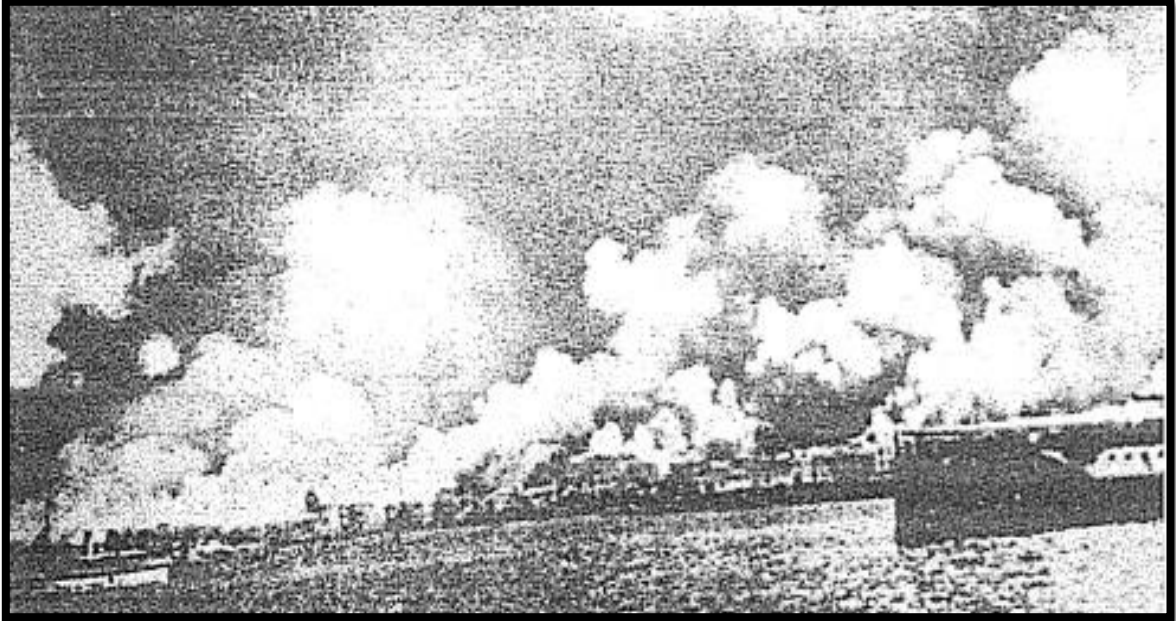
(Tasvir-i Efkâr, 16 Eylül 1922)

EK 23

1922 Büyük İzmir Yangını

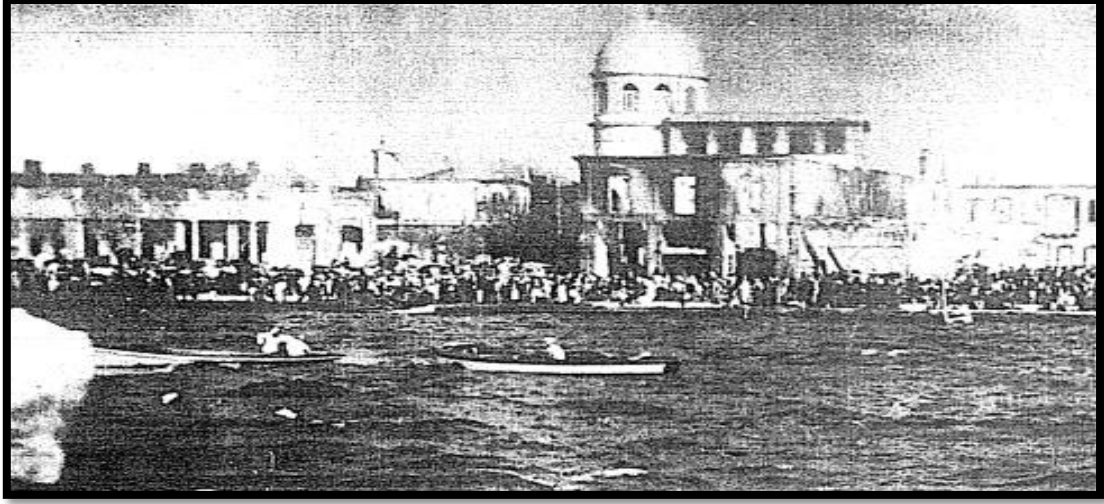
(Erkan Serçe, Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, **Küllerinden Doğan Şehir**, Çev. Zafer Yörük, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2003, s. 21.)

EK 24

Farklı Açıdan 1922 Yangını

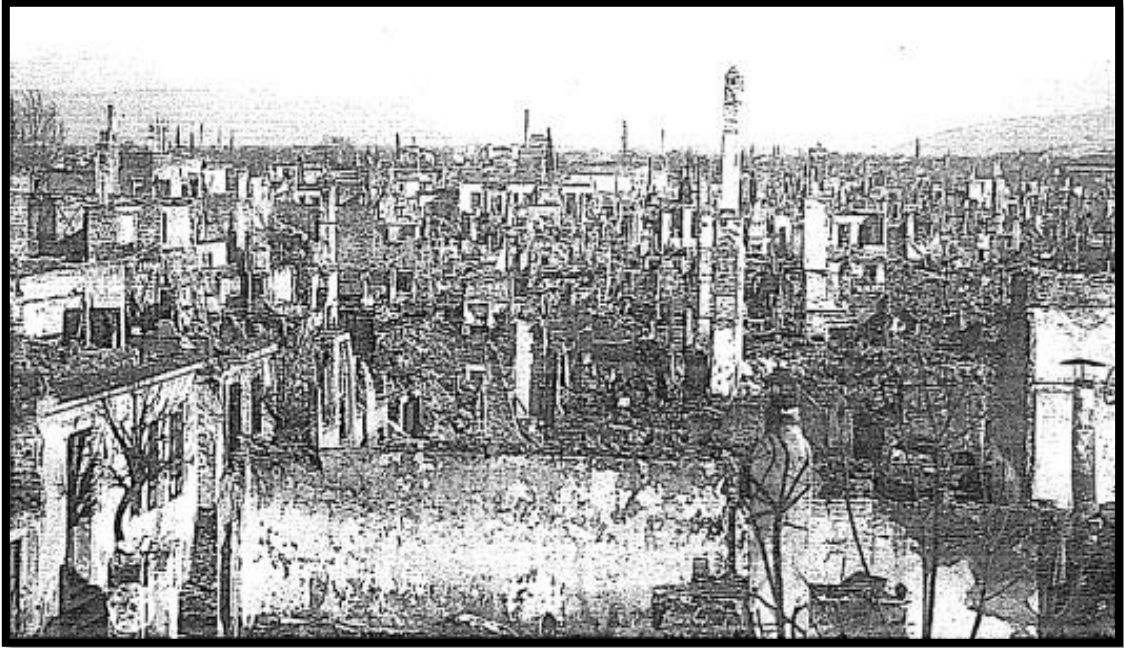
(Erkan Serçe, Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, **Küllerinden Doğan Şehir**, Çev. Zafer Yörük, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2003, s. 22)

EK 25

Farklı Açıdan 1922 Yangını

(Erkan Serçe, Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, **Küllerinden Doğan Şehir**, Çev. Zafer Yörük, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2003, s. 22)

EK 26

1922 Yangını Sonrası İzmir

(Erkan Serçe, Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, **Küllerinden Doğan Şehir**, Çev. Zafer Yörük, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2003, s. 24)

EK 27

1922 Yangınının Şehirde Yarattığı Tahribat

(Erkan Serçe, Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, **Küllerinden Doğan Şehir**, Çev. Zafer Yörük, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2003, s. 24)

EK 28

1922 Yangını Sonrası İzmir İçinden Bir Görüntü

(Erkan Serçe, Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, **Küllerinden Doğan Şehir**, Çev. Zafer Yörük, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2003, s. 15)